

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

О.Попадич, Я.Голоніч, Н.Буйдова, В.Палінчак

**ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГАЛУЗІ:
ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА**

П 57

Попадич О. Правове виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі: теорія та практика / О.Попадич, Я.Голоніч, Н.Буйдова, В.Палінчак. – Ужгород: Поліграфцентр “Ліра”, 2015. – 240 с.

ISBN 978-617-596-211-4

Монографія

Монографія присвячена проблемі правового виховання студентів інформаційних напрямів підготовки у вищому навчальному закладі, розглянуто стан дослідженості вказаної проблеми, сутність і особливості правового виховання та професійної діяльності фахівців комп'ютерної галузі; визначено мету та завдання правового виховання, компонентну структуру та критерії правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі, а також обґрунтовано педагогічні умови, запропоновано модель та методики правового виховання студентів інформаційних напрямів підготовки у вищій школі, описано організацію та представлено результати педагогічного експерименту.

Ця робота призначена для науковців, викладачів та аспірантів.

ББК 67+74.480.0
УДК 34:378:004-051

Ужгород
2015

ББК 67+74.480.0
УДК 34:378:004-051

П 57

Попадич О. Правове виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі: теорія та практика / О.Попадич, Я.Голоніч, Н.Буйдова, В.Палінчак. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2015. – 240 с.

Монографія присвячена проблемі правового виховання студентів інформаційних напрямів підготовки у вищому навчальному закладі, розглянуто стан дослідженості вказаної проблеми, сутність і особливості правового виховання та професійної діяльності фахівців комп'ютерної галузі; визначено мету та завдання правового виховання, компонентну структуру та критерії правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі, а також обґрунтовано педагогічні умови, запропоновано модель та методики правового виховання студентів інформаційних напрямів підготовки у вищій школі, описано організацію та представлено результати педагогічного експерименту.

Ця робота призначена для науковців, викладачів та аспірантів.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(протокол №14 від 22 грудня 2015 року)*

Рецензенти:

Козубовська Ірина Василівна, доктор педагогічних наук, професор ДВНЗ «УжНУ»;

Козловська Ірина Михайлівна, доктор педагогічних наук, професор Національного університету «Львівська політехніка»;

Росул Василь Васильович, кандидат педагогічних наук, професор ДВНЗ «УжНУ».

Авторський колектив:

Попадич Олена Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології ДВНЗ «УжНУ» (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 1.4);

Голоніч Ян (PhDr. Jan Holonic) – кандидат наук з соціальної роботи (PhD) (підрозділи 2.1, 2.3);

Буйдова Наташа (PhDr. Nataša Bujdova) – кандидат наук з соціальної роботи (PhD) (підрозділи 2.2, 2.4);

Палінчак Вероніка Миколаївна – аспірантка кафедри педагогіки та психології ДВНЗ «УжНУ» (підрозділ 1.4).

ISBN 978-617-596-211-4

© ДВНЗ «УЖНУ», 2015
© О.Попадич, Я.Голоніч, Н.Буйдова,
В.Палінчак, 2015
© Поліграфцентр «Ліра», 2015

Наукове видання

О.Попадич, Я.Голоніч, Н.Буйдова, В.Палінчак

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГАЛУЗІ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Монографія

Підписано до друку 22.12.2015 р. Формат 60x84/16.
Ум.друк.арк. 13,9. Тираж 300. Зам. № 125.

Оригінал-макет виготовлено
в редакційно-видавничому відділі ДВНЗ «УжНУ»:
88015, м. Ужгород, вул. Заньковецької, 89
dep-editors@uzhnu.edu.ua

Віддруковано в поліграфцентрі "Ліра":
88000, м. Ужгород, вул. Митрака, 25.
Серія ЗТ №24 від 7 листопада 2005 року.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГАЛУЗІ.....	5
1.1. Стан дослідження проблеми правового виховання.....	5
1.2. Сутність правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі	18
1.3. Особливості правового виховання та професійної діяльності фахівців комп'ютерної галузі	34
1.4. Компонентна структура та критерії правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі.....	51
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	68
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ УМОВ ВИХОВАННЯ НА ПРАВОВУ ВИХОВАНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГАЛУЗІ	71
2.1. Обґрунтування педагогічних умов правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі.....	71
2.2. Модель правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі	82
2.3. Методики правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі	95
2.4. Організація та результати педагогічного експерименту	114
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	143
ПІСЛЯМОВА.....	147
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	151
ДОДАТКИ.....	179

ПЕРЕДМОВА

Процеси глобалізації, інформатизації та інтеграції суспільства посилюють вимоги до професійної компетентності, системності, правової вихованості фахівця-універсала в умовах зростання конкуренції на міжнародному рівні. Правове виховання є основним компонентом ідеологічної функції будь-якої держави. У сучасному суспільстві правове виховання стає загальнодержавним завданням, тому що показники якості правової вихованості громадян безпосередньо впливають на розвиток країни. Невід'ємними умовами життя кожної людини у сучасному суспільстві є знання і розуміння чинного законодавства, уміння відстоювати свої права. За таких умов значної актуальності в процесі професійної підготовки у вищій школі набуває правова освіта та правове виховання.

Отже, сьогодні актуальною умовою конкурентоспроможності фахівця на ринку праці є його правова підготовка, яка передбачає повагу до закону, ставлення до нього як до соціальної цінності, дотримання правових норм професійної поведінки; прагнення до вибору законних способів і засобів вирішення виробничих проблем тощо.

З огляду на це, соціально-педагогічна проблема полягає у загостренні протиріч між об'єктивно зростаючою роллю студентства як майбутніх фахівців, що виконуватимуть багато соціальних функцій та недоліками у розвитку їх правової вихованості. Тому правова підготовка студентів інформаційних напрямів підготовки у вищій школі нині є надзвичайно важливою, оскільки в умовах сьогодення рівень правових знань фахівців цього профілю не забезпечує їхньої упевненої й усталеної правової поведінки у суспільстві. У зв'язку з цим виникає потреба у створенні нових освітніх програм із залученням у цей процес не тільки професійних юристів, правознавців, але й, перш за все, самих педагогів.

Монографія складається з двох розділів. У першому розділі “Теоретичні основи правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі” розглянуто стан дослідженості проблеми правового виховання, сутність і особливості правового виховання та професійної діяльності фахівців комп'ютерної галузі; визначено компонентну структуру та критерії правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі. Визначено мету та завдання правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі у вищому навчальному закладі. З'ясовано, що специфіка діяльності фахівців комп'ютерного профілю зумовлена: значною інтелектуальною завантаженистю, що пов'язана з освоєнням надміру інформації; підвищеним ступенем рухливості нервової системи під час роботи з комп'ютерною технікою; високою координацією

зорового аналізатора; необхідністю оперативно перемикаючи увагу та діяти в нестандартних ситуаціях. Виокремлено поняття правової вихованості майбутніх фахівців, що належать до певної соціальної і професійної групи. Визначено компонентну структуру правової вихованості майбутнього фахівця комп'ютерного профілю як єдність і взаємозумовленість професійно-правової обізнаності, професійно-правової розвиненості та готовності до правомірної професійної діяльності у комп'ютерній галузі. Критеріями правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі визначено: когнітивно-інформаційний, який створюється системою правових знань, правових норм, правил, уявлень, поглядів; ціннісно-орієнтаційний як система цінностей, ідеалів, ставлень, почуттів, емоцій, переживань, настроїв, моральних орієнтирів, позицій, настанов і мотивів, що визначають спрямованість правових дій майбутнього фахівця комп'ютерної галузі; професійно-поведінковий, який утворюється системою правоправних дій, вчинків, взаємин, навичок правової поведінки та правового регулювання. За попередньо визначеними критеріями правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі визначено три її рівні: низький, середній, високий.

У другому розділі “Вплив умов виховання на правову вихованість майбутніх фахівців комп'ютерної галузі” визначено та обґрунтовано педагогічні умови правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі; запропоновано модель та методики правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі у вищому навчальному закладі; описано організацію та представлено результати педагогічного експерименту. Показано, що оновлення змісту правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі можливе завдяки викладу накопиченого матеріалу у спецкурсі з інформаційного права, що дасть змогу врегулювати підготовку до інформаційно-правових відносин. Визначено, що вибір форм і методів залежить від конкретних цілей, змісту і обсягу знань. Методи, прийоми і засоби виховання перебувають у діалектичному зв'язку і створюють певну систему впливу на вихованців. Розрізнено методи правового виховання за результатами впливу: 1) впливи, що створюють моральні настанови, ставлення, сприяють формуванню уявлень, понять, ідей; 2) впливи, що створюють звички, які визначають той або інший тип поведінки, з допомогою яких організовується діяльність вихованців і стимулюються її позитивні мотиви; 3) впливи, з допомогою яких здійснюється стимулювання самооцінки і надається допомога вихованцям у саморегуляції їхньої поведінки, в саморефлексії (самоаналізі), самовихованні. Для підвищення активності, зацікавленості у набутті правових знань в роботі використовувалося правове моделювання.

органи та організації про існуючі у них проблеми у даній галузі освіти та вживають заходів щодо їх розв'язання.

Вони можуть кооперуватись, надавати один одному допомогу, створювати об'єднання з метою розв'язання проблем правової освіти, залучати до правового виховання майбутніх фахівців, депутатський корпус, фахівців-юристів, представників політичних партій, громадських і релігійних організацій, засоби масової інформації тощо.

Розділ VII. Наукове і методичне забезпечення правового виховання майбутніх фахівців

Центрами наукового і методичного забезпечення з питань правового виховання майбутніх фахівців є заклади освіти, Академія правових наук України, науково-методичні та методичні центри системи Міністерства освіти і науки України. Вищезазначені центри проводять наукову розробку питань правової освіти, виховання і культури; правосвідомості громадян, їх соціально-правової активності та законслухняності; профілактики правопорушень, особливо серед дітей і молоді.

При центрах наукового і методичного забезпечення з питань правової освіти громадян створюються постійно діючі наукові та науково-практичні семінари з питань правової освіти, діють інші форми підвищення кваліфікації фахівців у цій галузі освіти. Вони проводять наукові та науково-практичні конференції, готують навчальні програми, наукову, навчальну і методичну літературу, розробляють активні форми проведення навчання по правознавству.

Обсяг і зміст професійно спрямованого курсу з правознавства визначаються:

- потребою держави і громадянського суспільства у вихованні правосвідомого громадянина;
- стандартами європейської і світової правової культури, а також високими вимогами до кваліфікації працівників.

стосуються організації, здійснення і забезпечення правового виховання майбутніх фахівців;

- підготовка юридичних програм та навчально-тематичних планів вивчення основ права, окремих галузей права і забезпечення ними всіх суб'єктів правової освіти;

- розробка методик застосування при здійсненні правового навчання, правової освіти і правового виховання активних методів, забезпечення ними всіх зацікавлених установ, органів і організацій;

- створення на базі юридичних науково-дослідних закладів, вищих юридичних закладів освіти IV рівня акредитації та провідних юридичних факультетів університетів навчальних центрів підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації організаторів правового виховання майбутніх фахівців.

Послідовність здійснення реформи правового виховання майбутніх фахівців визначається її комплексним характером.

Розділ VI. Роль навчальних закладів у забезпеченні правового виховання майбутніх фахівців

Навчальні заклади освіти є головним інструментом забезпечення правового виховання майбутніх фахівців. Держава і громадянське суспільство через свої інститути надають першочергового значення правовій освіті дітей та студентської молоді, формуванню у них стандартів правомірної поведінки і звичок, виховують повагу до батьків, старших людей, норм законодавства і громадської моралі, статуту школи та територіальної громади тощо.

Дошкільні і шкільні навчальні заклади добиваються перетворення правових знань дітей та учнівської молоді у стійкі морально-правові переконання, формують і закріплюють стереотипи правомірної поведінки у криміногенних ситуаціях, сприяють створенню громадських організацій учнівської молоді, використанню інших можливостей для її активної участі у процесі правової освіти і виховання, захисту прав дітей і молоді.

Вищі навчальні заклади через правову освіту формують у студентської молоді високі якості громадянина, спеціаліста, члена територіальної громади і сім'ї.

Навчальні заклади освіти несуть відповідальність за стан, рівень та умови правової освіти громадян, своєчасно інформують компетентні

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГАЛУЗІ

1.1. Стан дослідження проблеми правового виховання

Підготовка майбутніх фахівців комп'ютерної галузі у вищому навчальному закладі має не лише освітню орієнтацію, але й обов'язкову виховну спрямованість. Навчально-виховний процес повинен формувати у студентів високу культуру, гуманістичний і демократичний світогляд, високі моральні якості, виховувати їх громадянами – патріотами, інтелігентами, творчими й цілеспрямованими спеціалістами. Проте сьогодення вимагає удосконалення не лише професійна, але й правова культура, необхідна фахівцям комп'ютерної галузі під час виконання ними професійних обов'язків.

Якщо XIX століття називали століттям виробництва, XX – століттям управління, то XXI століття, безперечно, є століттям інформації, а інформаційні процеси постають предметом свідомої, цілеспрямованої та науково обгрунтованої діяльності [2, с. 5]. Сьогодення вдало ілюструє загальновідомий вислів: “Хто володіє інформацією, той володіє світом”. У свою чергу, за умов інтенсивної політики щодо інформатизації, розбудови та розвитку інформаційного суспільства, особливого значення набувають інформаційні відносини.

Програмою правової освіти населення України [174] визначено, що така освіта є процесом засвоєння знань про основи держави і права, виховання у громадян поваги до закону та прав людини, небайдужого ставлення до порушень законності та правопорядку. Усі громадяни України мають право на набуття необхідного мінімуму правових знань. Це право забезпечується розгалуженою мережею загальних та спеціалізованих навчально-виховних закладів, широким правовим інформуванням населення через засоби масової інформації та культурно-освітні установи, безпосередньою участю юристів у поширенні правових знань. Законом України “Про інформацію” встановлено, що джерелами правової інформації є Конституція України, законодавчі й підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори та угоди, норми та принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела

інформації з правових питань. Відповідно до ст. 1 Закону України “Про інформацію”, “інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді” [148].

Вихідні концептуальні положення щодо правової освіти майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки відображені в Законі України “Про освіту” (2006 р.), у Національній доктрині розвитку освіти, Національній програмі правової освіти населення (Указ Президента України від 18.10.2001 р. № 992), Концепції Комплексної програми профілактики правопорушень (розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.03.2006 р. № 116-р), Указі Президента України від 09.06.2006 р. № 509 “Про Концепцію формування системи безоплатної правової допомоги в Україні”, Загальнодержавній програмі підтримки молоді на 2004–2008 рр., Положенні про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту) (постанова Кабінету Міністрів України від 20.01.98 р. № 65), Положенні про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах (наказ Міністерства освіти і науки України від 02.06.1993 р. № 161), Програмі розвитку освіти в Україні на 2005–2010 рр., інших нормативних документах.

Актуальність проблеми правового виховання зумовлена “своєрідністю сучасного етапу розбудови суверенної України – створення правової держави, утвердження пріоритетів загальнолюдських цінностей, освіченості та правової культури особистості як бази досягнення соціального консенсусу. Натомість загострення кризи в економічній і соціально-культурній сферах, домінування у значної частини молоді правового нігілізму й інфантилізму суттєво знижують її позитивну соціалізацію” [63, с. 11].

Соціальні дії спрямовані на пристосування інших соціальних інститутів до процесів об’єктивних і суб’єктивних змін у соціальному середовищі [156, с. 10].

Філософсько-правова площина виховання молоді у суспільстві розглядається у кількох аспектах. По-перше, як засвоєння соціального досвіду попередніх поколінь, оскільки, реалізуючи відносини “людина – суспільство”, індивід засвоює соціальний досвід, у тому числі досвід правовідносин, а також знання, цінності, норми моралі й права, традиції тощо. По-друге, як пізнання соціальних норм і формування досвіду

- створення і забезпечення діяльності кабінетів правового виховання майбутніх фахівців;

- виявлення та усунення (на всіх рівнях) причин низького рівня організації і здійснення правового виховання майбутніх фахівців;

- стимулювання (у різноманітних формах) найбільш активних організаторів правової освіти громадян, а також органів, організацій, установ, які досягли значних успіхів в організації і здійсненні правової освіти громадян;

- створення інститутів правової допомоги, спрямованих на захист тих, хто не в змозі дозволити собі отримання належної юридичної допомоги;

- створення на базі юридичних закладів освіти та наукових установ юридичного профілю навчальних центрів спеціалізованої підготовки і підвищення кваліфікації організаторів правового виховання майбутніх фахівців;

- залучення до здійснення правового виховання майбутніх фахівців студентів старших курсів юридичних факультетів і вищих юридичних закладів освіти і визнання такої роботи складовою частиною проходження ними практики;

- залучення до здійснення правового виховання майбутніх фахівців працівників органів внутрішніх справ, які мають вищу юридичну чи вищу педагогічну освіту, і визнання такої роботи важливою і необхідною складовою передбаченої законами України профілактичної роботи органів внутрішніх справ;

- планування та здійснення дисертаційних та інших наукових досліджень, присвячених організації та забезпеченню правового виховання майбутніх фахівців;

- створення і організація діяльності постійно діючих науково-теоретичних і науково-практичних семінарів в юридичних науково-дослідних закладах, вищих юридичних закладах освіти та на юридичних факультетах;

- організація і проведення науково-теоретичних і науково-практичних (у тому числі міжнародних) конференцій з проблем організації і здійснення правового виховання майбутніх фахівців;

- здійснення відповідними фахівцями незалежної наукової експертизи нормативно-правових актів органів виконавчої влади, які

Система правового виховання майбутніх фахівців має включати вже існуючі, перевірені часом інститути, а також нові, адаптовані до умов українського державотворення, економічної, політичної і соціальної ситуації в країні.

Навчальні заклади:

- озброюють студентів систематичними правовими знаннями із врахуванням їх вікових і психофізіологічних особливостей;
- формують негативне ставлення до правопорушень, злочинів, шкідливих звичок, інших проявів антиморальної та антигромадської поведінки, створюють необхідні передумови для перетворення набутих теоретичних правових знань молоді у стійкі переконання;
- формують середовище, де відпрацьовуються практичні навички діяльності всіх учасників навчально-виховного процесу на засадах неухильного дотримання дисципліни і законності;
- організують широке роз'яснення і неухильне дотримання вимог Статуту навчального закладу, правил студентів, правил внутрішнього трудового розпорядку;
- формують і закріплюють стереотипи правомірної поведінки майбутніх фахівців комп'ютерної галузі в криміногенних ситуаціях;
- сприяють створенню громадських організацій молоді, використанню інших її можливостей для відстоювання своїх законних прав;
- залучають до проведення занять з правових дисциплін, до організації заходів правового спрямування з дошкільнятами, школярами, учнями, студентами вчених-юристів, працівників правоохоронних органів.
- вдосконалюють зміст правової просвіти, переглядають навчальні і тематичні плани, запроваджують нові форми, методи і засоби вивчення правових дисциплін і контролю за отриманням теоретичних знань, практичних навичок їх застосування та правової поведінки.

Розділ V. Основні засади правового виховання майбутніх фахівців

Правова освіта і виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі мають здійснюватись на таких основних засадах:

- створення Центру правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі і забезпечення їх необхідними сучасними інформаційними, технологічними, технічними засобами;

власної поведінки та відносин, оскільки процес набуття досвіду невід'ємний від засвоєння особою соціальних ролей, що виокремлює соціальну функцію конкретної особистості, певну модель її поведінки, у тому числі модель правової поведінки. По-третє, як соціалізацію, тобто входження, включення людини у різноманітні, у тому числі й правові стосунки, виробництво, політику, культуру тощо. По-четверте, як формування особистості у взаємозв'язку природних (біологічних) і зовнішніх (соціальних, у тому числі правових) факторів. Формування особистості розглядається як здійснення систематичного й цілеспрямованого впливу на неї з метою її адекватної інтеграції в соціум, що передбачає засвоєння нею правових вимог і норм, а також наявних правових цінностей. По-п'яте, як формування внутрішньої свободи вибору стилю і форм поведінки в межах правового поля [196, с. 10].

Юридичний позитивізм зводив процес вивчення права до його формального аналізу і вимагав перейти від вивчення “права в книгах” до “права в житті”. На відміну від правового позитивізму, який звужував завдання юридичної науки до формально-логічного вивчення чинного права, соціологічна школа робить акцент на вивченні “живого права”, тобто системи правовідносин, поведінки людей у сфері права [156, с. 11].

Дослідження проблем правового виховання відрізняється залежно від обраного підходу:

– онтологічний – передбачає компоненти юридичної дійсності (право, правовідносини, правосвідомість, законність, правопорядок тощо). Правова культура відображає належний стан правової системи, який забезпечує основні права і свободи людини. Цей ідеал наявний у свідомості значної кількості людей і тому не може бути змінений з волі окремих індивідів, отже, має самобутнє онтологічне буття, існує об'єктивно;

– аксіологічний – включає оціночні судження.

У сучасних умовах вихід на передній план педагогічної аксіології, переорієнтація освіти на особистість, визначення та закріплення на законодавчому рівні гуманізму, пріоритету загальнолюдських цінностей як принципу освіти, а також недостатнє вивчення виховних проблем на всіх рівнях професійної освіти вимагають кардинальної трансформації правової освіти у русло стратегії виховного навчання, відкриваючи цим у теорії і практиці правоосвітньої, правовиховної роботи новий напрям –

гуманістичну правову педагогіку, завданням якої є формування гуманістичної правосвідомості як соціокультурного феномену [172, с. 215].

Наприклад, природу правової культури В. Одарій розглядає в кількох аспектах: оцінному, або аксіологічному, змістовому і суто діяльнісному. У першому аспекті правова культура розуміється як характеристика якісного стану правового життя суспільства на певному етапі розвитку його суспільних відносин. Це дозволяє охопити й оцінити правове життя особистості в суспільстві загалом й окремо взяті основні сфери його прояву. Типовим проявом змістового аспекту правової культури є конкретний характер відносин людини і суспільства, що виявляється в досягнутому рівні досконалості правових актів, правової і правозастосувальної діяльності та визначає правосвідомість і правовий розвиток особистості, який вона реалізує у власній життєдіяльності. Правова культура особистості визначається ступенем свободи її поведінки, соціальної активності, взаємної відповідальності держави й особистості, що позитивно впливає на суспільний розвиток і підтримує самі умови існування суспільства. Виокремлено правову культуру особистості, що належить до певної соціальної і професійної групи, і правову культуру професійної діяльності, яку здійснює особистість. У першому випадку правова культура особистості лише набуває певного соціального сенсу, що диктується груповими інтересами, характерними рисами світогляду, загальної культури певної професійної групи. У другому – вона привласнюється і реалізується особистістю як невід’ємний атрибут її професійної діяльності, як система обов’язкових для виконання і дотримання норм, правил, що захищають права, свободи й обов’язки всіх інших особистостей, які включені у сферу означеної діяльності [108, с. 11].

Останнім часом при вивченні проблем виховання велика увага науковців приділяється системі цінностей. На думку О. Ганзенко, виховання повинно базуватися на таких цінностях: трансцендентних (наближення виховуваного до абсолютної цінності); соціоцентричних (свобода, рівність, братерство, праця, згода, творчість, мир, гуманність); антропоцентричних (самореалізація, гедонізм, користь, ширість, автономність, індивідуальність) [28, с. 13].

Система правових цінностей відповідає рівню досягнутого людством правового прогресу, відображає у правовій формі стан свободи особи і

забезпечена активна участь громадян та їх об’єднань, а також широка гласність процесу перетворень;

- правова освіта і правова інформатизація населення повинні здійснюватися на науковій основі, ґрунтуватися на сучасних досягненнях теорії управління та юридичної науки.

Розділ III. Основні напрями та засади здійснення правового виховання майбутніх фахівців комп’ютерної галузі

Враховуючи характер необхідності, мети та завдань правового виховання майбутніх фахівців України, воно повинно здійснюватися комплексно, охоплюючи одночасно усі основні функції держави, а також систему освіти та науки України.

Виходячи з цього, створення єдиної системи правового виховання майбутніх фахівців України передбачає перетворення за такими основними напрямами:

- реформа системи освіти та науки на основі Указу Президента України “Про Національну програму правового виховання майбутніх фахівців”;

- оптимізація змісту навчання відповідно до прийняття проекту Закону України “Про державну підтримку правового виховання майбутніх фахівців комп’ютерної галузі”;

- розроблення нормативно-правових актів з питань забезпечення правового виховання майбутніх фахівців та створення організаційних структур, покликаних сприяти розвитку освіти громадян.

Конкретні мета, завдання, напрями здійснення та забезпечення реформи системи освіти та науки України визначаються концепцією відповідної реформи, яка розробляється на основі цієї Національної програми правового виховання майбутніх фахівців.

Розділ IV. Система правового виховання майбутніх фахівців комп’ютерної галузі та роль її елементів

Правова освіта і правова інформатизація населення в Україні повинні забезпечуватися на основі вільного, безперешкодного доступу кожного громадянина до інформації з різних галузей права. При її організації і здійсненні необхідно ефективно використовувати накопичений в Україні міжнародний досвід за змістом, напрямами, формами, методами і засобами.

курсів для правопорушників як необхідний профілактичний захід при накладанні на них стягнень, що не тягнуть за собою позбавлення волі.

Правова освіта майбутніх фахівців комп'ютерної галузі повинна здійснюватись за такими основними принципами:

- законодавча, виконавча та правоохоронна діяльність органів влади, їх посадових осіб при здійсненні правового виховання майбутніх фахівців України визначається конституційним обов'язком держави утверджувати і забезпечувати права і свободи людини, визнаної найвищою соціальною цінністю в Україні, а також відповідальністю держави перед людиною за свою діяльність;

- правова освіта і правова інформатизація населення України є справою не тільки держави, але й громадянського суспільства, починаючи з його первинного інституту – сім'ї. Тому у забезпеченні і здійсненні правового виховання майбутніх фахівців беруть участь державні, громадські, релігійні, муніципальні й інші організації та інститути. Звідси необхідною є організація і координація правового виховання майбутніх фахівців відповідно до чинного законодавства. Такі функції на себе повинен взяти орган управління, який мав би державно-громадську природу і міжвідомчі функції. Ним міг би бути відповідний всеукраїнський Фонд з розгалуженою системою регіональних організацій, що підняло б рівень і політичну вагу керівництва правовою освітою і правовою інформатизацією населення. Основними функціями такого Фонду мали б бути: освітня, законопроектна, інформаційна, профілактична, контрольна, координаційна, прогностична тощо;

- при здійсненні правового виховання майбутніх фахівців України у законодавстві закріплюються лише такі норми, в яких реалізуються принципи верховенства права і верховенства Конституції України та забезпечується пріоритетність загальновизнаних норм і принципів міжнародного права;

- у правозастосовчій діяльності органів влади та їх посадових осіб діє принцип законності, за яким вони зобов'язані точно і неухильно додержуватись Конституції і законів України;

- правова освіта і правова інформатизація населення України повинні здійснюватися на принципах демократизму, виходячи з того, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. У здійсненні правового виховання майбутніх фахівців України має бути

соціальної справедливості [115]. У монографії ми орієнтуємося саме на аксіологічний підхід і розглядаємо правове виховання з позиції ставлення до права як до соціальної цінності.

Проведений теоретичний аналіз історії правового виховання дозволяє виокремити передумови формування сучасних напрямів щодо правового виховання майбутніх фахівців.

Витоки ідей правового виховання можна простежити, аналізуючи суспільно-педагогічні погляди вчених, подані у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Історичний розвиток ідей правового виховання

Ідеї правового виховання	Автор
Досягнення необхідного рівня правомірної поведінки всіх суб'єктів правовідносин є неможливим без їх правового виховання і правового навчання. Безперечним є те, що розпочинати правове виховання потрібно разом з навчанням членів суспільства як суб'єктів правовідносин.	Г. Сковорода.
Свобода як потреба душі зумовлює цивілізаційний поступ особи, нації, суспільства в умовах відповідного (у нашому випадку – правового) способу життя.	К. Ушинський.
Формулювання кодексу прав дитини.	М. Вентцель.
Демократизація людини як внутрішнє усвідомлення своїх прав, свобод і відповідальності.	С. Русова.
Захист особистості від насилля чи свавілля, розвиток гідності, формування етики поведінки.	А. Макаренко.
Громадянська позиція особистості, уявлення про етико-моральну красу людини.	В. Сухомлинський.

Розвиток ідей правового виховання відображений у дослідженнях з історії педагогіки. У своїх працях А. Стаканков розкрив сутність офіційної політики у галузі правового виховання другої половини ХІХ – початку ХХ століття; еволюцію ставлення суспільства до проблеми правового виховання; його принципи, методи та форми. На думку дослідника, проблема правового виховання довгий час розглядалася педагогічною наукою, як правило, у зв'язку з пошуками шляхів морального

вдосконалення особистості. На початку ХХ століття науковцями було порушено питання необхідності відокремлення правового виховання від морального, оскільки перша галузь виховання допускає свободу – примус і насильство в ній неприпустимі; друга – вимагає примусових заходів. Відповідно, і принципи виховання у них повинні бути різні, адже встановлення особливих принципів правового виховання може змінити стан справи [165, с. 11].

На думку С. Микитюк, особливості розвитку правової освіти (починаючи з етапу інтенсивного розвитку (60-ті – кінець 80-х років ХІХ ст.) і закінчуючи навчально-методичним етапом (кінець 80-х років ХІХ ст. – 1905 р.) посилили увагу науковців до змісту викладання правових дисциплін. Серед вимог, що визначалися представниками педагогічної громадськості, були такі: відповідність змісту правових дисциплін рівню розвитку науки (фундаментальність); практична спрямованість правової освіти; здійснення міжпредметних зв'язків, що забезпечували б реалізацію мети правового виховання, врахування єдності змістового і процесуального компонентів навчання [95, с. 78].

У працях І. Криштак обґрунтовано та розглянуто етапи становлення та розвитку правового виховання. Перший етап (1950 – 1985 рр.) характеризується становленням правового виховання як педагогічної проблеми. Тут відбувалося широке вивчення питань правового виховання молоді, варіативність підходів до його змісту. Зроблено перші спроби виокремити правове виховання у самостійний напрям дослідження, створити правову педагогіку, визначити мету та завдання правового виховання. При цьому недостатня увага вчених приділяла розкриттю сутності, принципів, форм та методів правового виховання. Другий етап (1986 – 1991 рр.) характеризувався інтенсивним розвитком теоретичних засад правового виховання, що віднайшов свій відбиток у комплексному підході до вивчення проблеми правового виховання. Тоді з'явилися праці, присвячені правовому вихованню різних вікових груп; були розроблені методичні рекомендації з питань правового виховання. На цьому етапі розширилися цілі та конкретизувалися завдання правового виховання. Принцип індивідуального підходу до дитини визнається провідним принципом правового виховання. Третій етап (90-ті роки ХХ століття) пов'язаний з розвитком правового виховання як системи, що відзначається інтенсивним розвитком правової педагогіки; обґрунтуванням методології

виховання майбутніх фахівців різних категорій. Система правової освіти громадян має бути гнучкою і постійно враховувати зміни у правових настроях та очікуваннях громадян. Вона повинна мати два основних компоненти: стандартний, розрахований на всіх громадян, і спеціальний, розрахований на окремі категорії громадян;

- формування нормативно-правової бази, що визначає організацію і функціонування навчальних закладів відповідно до Конституції України;
- розроблення зацікавленими суб'єктами ідеології правової освіти громадян України та конкретних заходів щодо її реалізації;
- реорганізація національної системи освіти на основі Конституції і прийнятих відповідно до неї законів України;
- ефективне просвітницьке правове забезпечення економічних, соціальних і політичних реформ, спрямованих на утвердження і гарантування державою конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Питання про правову освіту і правову інформатизацію населення України є особливо актуальним у зв'язку з необхідністю виховання громадян у дусі законослухняності та активної їх участі у формуванні правової держави; їх забезпечення інформацією щодо чинного законодавства і практики його застосування задля компетентного вирішення громадянами своїх приватних і публічних питань; ефективної профілактики правопорушень, які скоюються на ґрунті правового нігілізму, цинізму та аморальності; формування у громадян правової культури європейського типу, яка дозволить їм (а разом з ними і державі) інтегруватись у європейський і світовий правовий простір.

Стандартний компонент правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі має передбачати мінімум правових знань, які потрібні їм як членам суспільства, з конституційної, адміністративної, цивільної, сімейної, господарської та деяких інших галузей права. Спеціальний компонент правової освіти громадян має передбачати програми правової освіти для окремих категорій громадян: пенсіонерів, молоді, підприємців, чорнобильців, жінок, споживачів послуг і продуктів, громадських активістів, державних службовців, учителів, медиків та ін.

Правова освіта повинна бути обов'язковою (у дошкільних, середніх, позашкільних, професійно-технічних, вищих закладах освіти і в закладах післядипломної освіти) і факультативною, тобто за бажанням особи. Разом з тим очевидна необхідність запровадження обов'язкових правових

гармонізації національної правової системи з правовими системами країн СНД та країн, що входять до Ради Європи.

Розділ II. Мета, основні завдання та принципи правового виховання майбутніх фахівців

Метою Національної програми правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі є створення дієвої системи державного забезпечення та захисту конституційних прав і свобод людини, гідних умов її життя, надання фахівцям послуг у справі набуття ними необхідних для життєзабезпечення правових знань, забезпечення конституційного права громадян на правову освіту, яка включала б знання ними певних правових стандартів поведінки у відносинах із сім'єю, власниками підприємств, територіальними громадами, політичними партіями, громадськими і конфесійними організаціями, трудовими колективами та іншими інститутами внутрішньополітичного і міжнародного життя, а також правові знання зі спеціальних питань статусу окремих соціальних груп.

Термін “правова освіта” запроваджено у нормативну практику Указом Президента України “Про заходи щодо відзначення другої річниці Конституції України” від 17 червня 1998 р. Правова освіта населення – процес засвоєння знань про основи держави і права, виховання у громадян поваги до закону, до прав людини, небайдужого ставлення до порушень, законності та правопорядку. Правова освіта – це необхідний елемент правової культури.

Усі громадяни мають право на набуття необхідного їм мінімуму правових знань. Освіта є процесом розвитку і саморозвитку особи, пов'язаним з оволодінням соціально значимим досвідом людства, втіленим у знаннях, вміннях, творчій діяльності і емоційному цілісному ставленні до світу, необхідною умовою діяльності особи і суспільства щодо збереження і розвитку матеріальної і духовної культури.

Головний шлях набуття правової освіти – навчання і самоосвіта. Процес освіти, зазвичай, передбачає навчання у закладі освіти, здобуття певного фаху і одержання відповідного документа – диплома як свідчення про ґрунтовні і широкі знання.

У процесі здійснення правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі України мають вирішуватись такі основні завдання:

- створення системи вивчення правових запитів і потреб громадян для врахування їх при розробленні Національної програми правового

та методики правового виховання; чітким визначенням змісту правової освіти. На даному етапі розширюються завдання правового виховання, збагачуються принципи, форми та методи його здійснення [80, с. 9-10].

Сучасні підходи до формування змісту правової підготовки у вищій школі висвітлено у працях П. Біленчука та С. Сливки [13], М. Вачевського [23], І. Коляди та А. Булди [74], І. Кресіної [47], М. Подберезького [121], О. Скакуна [159] та О. Столяренка [166].

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про дослідження питань: розвитку правової освіти та правової педагогіки; виховання правової культури, правосвідомості та правомірної поведінки; виховної діяльності державних органів, суспільних організацій навчальних закладів; запобігання неправовій поведінці та обґрунтування напрямів правової профілактики; визначення змісту правової освіти. Проблеми правового виховання залишаються актуальними і сьогодні, про що свідчать дані, представлені у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Сучасні дослідження проблем правового виховання

Проблеми дослідження	Автори
Формування правової культури, правосвідомості та правомірної поведінки особистості.	В. Безбородий, Д. Бойко, О. Ганзенко, О. Дьоміна, Я. Кічук, Н. Коваленко, М. Цимбалюк.
Організований системний вплив на свідомість і почуття людини, виховна діяльність державних органів та суспільних організацій.	А. Морозов, О. Кобець, О. Коломійцев, В. Оржеховська, В. Пліско, Н. Побірченко, Ю. Сурмяк.
Становлення правової педагогіки, визначення мети правового виховання.	Н. Ткачова, А. Стаканков, М. Подберезький
Розробка ефективних форм, методів та засобів викладання правових дисциплін	А. Колодій, С. Микитюк, І. Романова, Т. Смагіна, В. Смірнова, С. Сливка.
Особливості навчально-виховного процесу та правове виховання особистості у вищих навчальних закладах.	А. Галєєва, В. Гриньова, Н. Коваленко, І. Марчук, Л. Мацук, М. Фіцула.

Правова освіта, правова грамотність, формування правових знань.	М. Городиський, І. Дарманська, В. Одарій, О. Скакун.
Методики правового навчання та виховання.	В. Головченко, Я. Гриньова, С. Микитюк, С. Нетьосов, О. Пометун.
Визначення змісту правової освіти у навчальних закладах різного рівня.	Д. Бойко, Т. Головань, В. Загрева, І. Запорожан, О. Лященко, О. Макаренко, О. Хоптяна.
Проблеми правової свідомості та морального виховання.	М. Боришевський, Г. Васянович, І. Марчук, Л. Миськів.
Збагачення принципів педагогіки (гуманізм, толерантність, повага до прав людини).	Б. Ананьєв, Г. Балл, І. Бех, І. Зязюн, В. Рибалка.

Правове виховання – проблема дослідження не тільки педагогіки, а й філософії (А. Колодій [71], Н. Манойло [88], О. Марущенко [90], І. Підкуркова [117], М. Штангрет [196]), правознавства (О. Дьоміна [48], О. Кобець [64], Н. Коваленко [66], Л. Миськів [97], В. Царенко [185], М. Цимбалюк [189]), теорії держави і права (І. Ільїн [55], М. Подберезський [121], О. Скакун [159], О. Столяренко [166]), психології (Д. Бойко [15], О. Коломійцев [73], П. Макаренко [86]).

Різноманітні аспекти дослідження вказаної проблеми висвітлили у своїх працях такі російські вчені: О. Болотова [18], І. Ільїн [55], В. Минєєв [96], В. Момотов [101], М. Плаксина [118], Т. Почтарь [144], О. Чекунова [96] та ін.

Західні дослідники приділяють увагу вивченню проблем правової поведінки особистості. Вони вважають, що правова поведінка особистості зумовлена існуючою соціальною ситуацією та залежить від внутрішнього контролю (А. Бандура, Дж. Гібонс), певної соціальної ідентичності (Р. Емлер, Г. Теджфел), морального розвитку (Ж. Піаже, Л. Колберг), особистісних рис (Г. Айзенк), зовнішніх впливів (Л. Берковіц), уміння

КОНЦЕПЦІЯ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ (обговорення на форумі)

Розділ І. Загальні передумови та необхідність програми правового виховання

Конституція України закріпила засади побудови в Україні демократичної, соціальної, правової держави. На їх реалізацію і повинна бути спрямована правова політика держави, політичних партій і громадських організацій. На даному етапі ця політика проявляється, насамперед, реформуванням правової системи, складовими якою є оновлення практично всіх галузей законодавства, його кодифікація і систематизація, вдосконалення організаційно-правового механізму забезпечення прав людини і громадянина, законності і правопорядку (правоохоронні органи тощо).

Істотні зміни в історичному розвитку суспільства, які завершилися проголошенням незалежності України, її становленням як суверенної держави, обумовили глибокі економічні, соціальні і політичні перетворення. Насамперед, це стосується реформування інститутів держави та відповідних правових інститутів, здійснення комплексної державно-правової реформи, виходячи з положень Конституції України, що передбачають істотні зміни в організації державної влади і місцевого самоврядування в Україні.

Необхідним елементом доступу громадян до права у демократичних країнах є правова освіта і правова інформатизація населення, яка, в першу чергу, має правозахисний зміст, але разом з тим формує і позитивне ставлення громадян до державних інститутів. Однією з її ознак є притаманна усім громадянам висока державна культура, зокрема, їх обізнаність з життєво необхідними юридичними законами, а також уміння і навички їх використання у практичному житті.

Необхідність проведення правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі обумовлена, найперше, потребою здійснення в Україні значного підвищення рівня забезпечення конституційних прав громадян і гарантування їх державою, побудови на цій основі демократичної, соціальної, правової держави, а також потребою

перегляду електронної інформації, фіксації веб-серфінгу (пошуку інформації в Інтернеті) відповідними спеціальними підрозділами, що потребує відповідного законодавчого врегулювання.

долати життєві кризи (Е. Еріксон), продукування психологічних механізмів соціалізації особистості (Дж. Мід).

Проблема вивчення правознавчих дисциплін відображена у досвіді зарубіжних країн, які започаткували таку форму інтегрованого підходу до структурування змісту правових знань, як “юридична клініка”. У 20–30-ті роки ХХ століття термін “клінічна юридична освіта” вживається у США. Серед причин його виникнення – розвиток практичних навичок у студентів. Протягом 70-х років ХХ століття клінічні програми стають дедалі більш популярними. Американська Асоціація юристів розглядає клінічну освіту як один із варіантів отримання студентами знань та закріплення їх на практиці. Згодом клінічна освіта широко підтримується розвинутими країнами світу – Англією, Німеччиною, Францією, Російською Федерацією та іншими європейськими державами [211, с. 9]. Сьогодні клініки викладання права працюють при вищих навчальних закладах Росії, Польщі, Болгарії, Угорщини, Литви, Латвії, Казахстану, України, Албанії і Білорусі [210, с. 15]. У Російській Федерації, наприклад, діє Наказ Міністерства освіти Російської Федерації від 1999 року “Про правові консультації (“правові клініки”) для населення на базі вишів, які здійснюють підготовку юридичних кадрів”. Цим наказом регулюються: затвердження переліку вишів, на базі яких передбачене відкриття “правових клінік”; підготовка пропозицій щодо легалізації і забезпечення діяльності “правових клінік”; проведення відповідних наукових семінарів та конференцій [200, с. 132].

Останніми роками проблему правового виховання у педагогіці досліджували В. Безбородий [6], Т. Головань [30], Я. Гриньова [37], І. Дарманська [42], В. Загрева [49], І. Запорожан [51], Я. Кічук [63], Н. Коваленко [67], І. Криштак [80], О. Ляшенко [84], І. Марчук [91], Л. Мацук [93], С. Микитюк [95], А. Морозов [103], В. Одарій [109], В. Оржеховська [112], В. Пліско [119], Ю. Сурмяк [168], Т. Смагіна [160], В. Смірнова [162], А. Стаканков [165], Н. Ткачова [172] О. Хоптяна [182], М. Щербань [199] та ін.

У монографії С. Микитюк “Викладання правових дисциплін у вищих навчальних закладах України (історико-педагогічний аспект)” [95, с. 139] систематизовано теоретичні надбання і практичний досвід становлення і розвитку правового виховання в історії вітчизняної педагогічної думки, обґрунтовано витоки правового виховання; розкрито зміст офіційної

політики в галузі правового виховання та еволюцію ставлення суспільства до проблем правового виховання. Виявлено і проаналізовано найбільш суттєві особливості змісту, принципів, методів, форм правового виховання та його специфіку. Зроблено висновки, що основою правової підготовки майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі є знання термінів і категорій права, напрямів і тенденцій розвитку публічного й приватного права тощо. Оволодіння цими знаннями та вміннями дозволяє розкрити сутність права як динамічного явища залежно від державних, економічних змін у суспільстві, посилити практично-діяльнісну основу правових дисциплін, на наукових засадах розвивати право як навчальний предмет. Викладання правових дисциплін у вищих навчальних закладах має передбачати не лише надання відповідних предметних знань і вмінь, а й виховання особистості майбутнього фахівця як людини творчої, глибокої, морально свідомої, відданої своїй справі та Батьківщині, а також має створювати умови для всебічного розвитку особистості майбутнього фахівця.

У дослідженнях А. Стаканкова [165, с. 14] проаналізовано найбільш суттєві особливості змісту, принципів, методів та форм правового виховання; розкрито його специфіку, сутність та зміст; виявлено перспективи використання позитивного досвіду правового виховання у сучасних умовах.

Н. Ткачова у своїх працях розробила та обґрунтувала новий напрям у сучасній теорії та практиці правового навчання і виховання – гуманістичну правову педагогіку та її засади, що усвідомлюється як система загальнолюдських, духовних цінностей, які становлять її сутність, природу, зумовлюють сприйняття права як духовно-інтелектуального явища, а отже, формування гуманістичної правосвідомості [172, с. 98].

У своїх розробках О. Дьоміна розглядає антропологічний, соціологічний, психологічний аспекти вивчення і розуміння правового виховання. Ці розмаїтості свідчать про багатоаспектність змісту виховання як історично конкретного феномену, як специфічного способу людської діяльності, як сукупності матеріальних і духовних цінностей, створених людством. Виходячи із загальнометодологічного підходу, правове виховання розкривається як соціальне явище, результат функціональної взаємодії суб'єктів права, що забезпечує створення регулюючих еталонів поведінки у вигляді правових норм [48, с. 12].

Але найнебезпечнішими злочинцями у кіберпросторі є професіонали, які використовують свої знання для промислового шпигунства, політичних цілей, тероризму. Своїми діями вони здатні посягти фінансову паніку, вивести з орбіти супутник, змінити важливу інформацію на особливо небезпечних об'єктах, діяльність яких значною мірою залежить від надійного зберігання, аналізу та передачі інформації.

У країнах Європи з 90-х років з'являються нормативні акти, що стосуються регулювання відносин в Інтернеті. В них визнається основний принцип Інтернет-індустрії – саморегуляція. У той же час чітко визначено відповідальність перед законом за протиправні дії. Європейський комітет з проблем злочинності Ради Європи підготував рекомендації з метою визначення правопорушень, пов'язаних з комп'ютерами, для включення їх у законодавство європейських країн. Враховуючи рішення щодо гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу, необхідно до ст. 1981 Кримінального кодексу України додати й інші, які б розширили дію кримінальної відповідальності за протиправне використання можливостей Інтернет (розповсюдження нелегального матеріалу, несанкціоноване перехоплення інформації, комп'ютерний саботаж тощо). Крім того, необхідно внести статті стосовно регулювання сучасних інформаційних відносин до Кодексу про адміністративні правопорушення та Цивільного кодексу, що має посилити правове гарантування безпеки інформаційних систем, а також відповідальність адміністраторів баз даних та інших посадових осіб, які забезпечують експлуатацію комп'ютерних інформаційних систем.

Важливим етапом розвитку чинного законодавства, що має прискорити розвиток національної складової Інтернету, повинно стати прийняття Закону України “Про телекомунікації”, а також нормативного акта про використання електронного підпису. Спираючись на міжнародний досвід, необхідно розробити такий механізм державного регулювання, який би не перешкодив розвитку ринкових відносин у цій відносно молодій галузі.

З метою вчасного виявлення та профілактики таких видів злочинної діяльності в Інтернеті, як розповсюдження порнографії, расистських лозунгів чи антидержавної інформації, необхідно широко використовувати асоціативні фільтри, проводити заходи з врегулювання

не без допомоги журналістів термін “хакер” набув негативного відтінку. Його почали використовувати стосовно людей, які порушують закон за допомогою комп’ютера [Любимый Д. Мастера компьютерного взлома // Chip.–1999. – № 10. – С. 78-80.]. Принципово новим видам комп’ютерної злочинності сприяв бурхливий розвиток локальних та глобальних мереж. Серед комп’ютерних злочинців з’явилася спеціалізація, пов’язана з проникненням у віддалені інформаційні системи.

На сьогодні гостро стоїть проблема боротьби з проведенням безподаткових фінансових операцій, “відмиванням брудних” коштів через електронні банківські системи. Для цього глобальна мережа створює принципово нові умови, що їх повністю використовують кримінальні структури. Перелік комп’ютерних злочинів можна продовжити, згадавши й атаки на військові, космічні комп’ютерні системи, промислове шпигунство, використання компромату в політичних цілях і т.ін. Специфічна особливість глобальної мережі – відсутність кордонів. Тому для організації, наприклад, торгівлі наркотиками чи зброєю достатньо створити відповідний сайт (веб-сторінку) та чекати на конкретні пропозиції. Причому фізично комп’ютер, на якому розміщується відповідна інформація, перебуватиме у третій країні. Обмін пропозиціями між членами злочинних угруповань можливий знову ж таки через анонімні поштові адреси, які після успішного завершення операції закриваються.

Безпосередньо на комп’ютерні системи спрямовані дії так званих “кракерів”, які, на відміну від “хакерів”, є менш кваліфікованими фахівцями інформаційних систем, проте своїми вчинками – зміною текстів чи зображень в Інтернет-системах – завдають значної шкоди. Прикладом їх протиправних дій може бути поява порнографічних зображень на сайтах.

Одним із найпоширеніших видів незаконного використання глобальної комп’ютерної мережі є несанкціоноване втручання в роботу автоматизованих систем телефонного зв’язку, що дозволяє безкоштовно користуватись послугами міжнародних телефонних переговорів. Таких нелегальних користувачів називають “фрікерами”. Організовані злочинні групи цього спрямування в Україні останнім часом завдають значної шкоди як окремим громадянам, так і телекомунікаційним установам.

Таким чином, О. Дьоміна аналізує співвідношення правового виховання, правової освіти та правової соціалізації. На її думку, сутністю правової соціалізації студентства є двоєдиний процес, що охоплює правову освіту і правове виховання. В її дослідженні реалізовано підхід до розуміння правової соціалізації як до процесу передачі правових ідей, поглядів, уявлень та норм від одного покоління до іншого, а також процесу періоду правового визрівання індивіда, формування його правового “Я”, розвитку власного погляду на правовий світ [48, с. 18].

У науковому аналізі феномену правової культури О. Дьоміна виокремлює три напрями. Перший означає аналіз, переважно допомогою соціологічних методів, сучасного стану правової культури. При цьому основна увага зосереджена на когнітивних та практичних (поведінкових) компонентах формування правової культури та їх засвоєнні на рівні суспільства, групи, особи.

Другий підхід базується на дослідженні взаємозв’язків і взаємодії ментальності й правової культури. Існує потреба в дослідженні проблеми правової духовності, сутності правової культури як компонента духовної культури особистості студентства, системи її формування через правову соціалізацію, освіту, виховання, через психолого-педагогічні умови і технології.

Значені чинники є вирішальними для формування у студентів особистісних цінностей, розуміння труднощів поєднання правової рівності, свободи і відповідальності, правомірної поведінки, реальної соціально-правової активності особистості, подолання в соціально-правовій практиці догматичного підходу до правових процесів. Третій підхід виходить із розуміння правової культури як сфери взаємодії політики, права, моралі, культури [48, с.12].

Дослідження В. Одарія [109, с. 12] побудоване на проблемах підготовки майбутніх фахівців до правового забезпечення професійної діяльності, обґрунтовано педагогічні умови, зміст і методику підготовки студентів до правового забезпечення професійної діяльності; визначено структуру, ознаки, критерії оцінки й рівні правової підготовки.

Робота М. Щербаня [199, с. 12] теоретично обґрунтовує педагогічні умови формування правової культури студентів та підготовки їх до ефективної професійно-правової діяльності. Розроблена структура та

технологія формування правової культури і правосвідомості студентів вищих навчальних закладів.

У розробках І. Романової [154, с. 312] простежено проблеми формування правової свідомості студентів вищих навчальних закладів. Нею з'ясовано особливості фронтальних, індивідуальних, групових і колективних форм навчальної діяльності; виокремлено критерії визначення рівнів правової свідомості. Також розроблено і впроваджено у навчальний процес комплекс методів правової освіти і виховання студентів. Установлено, що колективні й групові форми навчальної діяльності мають більший вплив на формування таких елементів правової свідомості студентів, ніж оцінні судження та правові настанови (або установки – примітка О. П.) і переконання. Також колективні й групові форми навчальної діяльності порівняні І. Романовою з індивідуальною формою навчальної діяльності.

Наукова позиція Я. Кічука відображає взаємозв'язок, взаємозалежність та взаємообумовленість соціально-педагогічних явищ. Ціннісним критерієм права, правової культури особистості ним визнано мораль, оскільки будь-який юридичний закон як фактична юридична форма існування права є водночас раціональним (обумовлює суспільні умови свободи поведінки відповідно до об'єктивної реальності) та ірраціональним (звернений, насамперед, до волі людини) [63, с. 6].

На думку Я. Кічука, формування позитивної правосвідомості особистості буде більш ефективним, якщо забезпечити такі соціально-педагогічні умови, як: збагачення духовності студентів шляхом стимулювання ціннісно-правової мотивації навчання; усвідомлення особистістю цінностей права на рівні переконань через включення в діяльність, спрямовану на розв'язання соціально і професійно значущих правових регіональних проблем; організація позитивного спілкування правознавчої спрямованості у підсистемах “студент – студент”, “студент – викладач” тощо; орієнтація на саморозвиток майбутнього фахівця у процесі виховання його соціально-правової відповідальності [62, с. 57].

В. Безбородий [7, с. 59] у своїй праці довів, що правова професійна культура є інтегрованою системою, яка передбачає гармонійну взаємодію компонентів. Результатами її сформованості є правова освіченість, правова розвиненість і правова вихованість. Автор встановив зв'язок між професійно-правовою культурою керівника й успішністю управлінської

кіберпростору. У цьому крім навчальних закладів повинні брати активну участь засоби масової інформації.

Інтернет – це глобальна комп'ютерна мережа, що об'єднує сотні мільйонів користувачів з усього світу, яка почала свій розвиток у 1969 році. З 90-х років почалося широке використання Інтернет у комерційних цілях (у 1999 р. світовий прибуток від електронної комерції склав 300 млрд дол.). Сьогодні це важливий фактор, що визначає успіх у бізнесі та науці, це потужний засіб розповсюдження преси, юридичних актів, місце проведення дозвілля та спілкування людей. Послуги Інтернету надають можливість не тільки придбати продукти харчування чи книги, але й брати участь в аукціонах чи працювати в електронному офісі, працівники якого перебувають за тисячі кілометрів один від одного.

Незважаючи на те, що темпи розвитку інформаційних технологій в Україні через соціально-економічні проблеми ще відстають від потреб сьогодення, наша держава сміливо входить у світовий інформаційний простір. Водночас розбудова інформаційного суспільства вимагає вирішення низки соціальних, організаційних, юридичних та інших проблем, що пов'язані як із впровадженням нових інформаційних технологій у цілому, так і з розвитком структури Інтернет зокрема.

Найгострішою з цих проблем в умовах глобалізації застосування сучасних комп'ютерних інформаційних технологій практично в усіх сферах життєдіяльності є активне використання злочинним світом доступних можливостей для посилення організованості, розширення бандитських зв'язків, поява так званої “комп'ютерної” злочинності, включаючи комп'ютерний тероризм. Сьогодні доходи комп'ютерних злочинців, за оцінками фахівців Інтерполу, посідають третє місце після доходів наркоділків та постачальників зброї.

ДИСПУТ НА ТЕМУ:

“ЧИ Я ХОЧУ БУТИ ХАКЕРОМ?”

Хто такий хакер?

Відомий термін “хакер” з'явився в 60-ті роки у Масачусетському технологічному інституті. Так називали людей, здатних ставити перед собою складні завдання та вирішувати їх. Такими були розробники комп'ютерної мережі ARPANET, операційної системи Unix. У 80-х роках

Засоби комп'ютерної техніки, новітні інформаційні технології почали активно використовувати організовані злочинні угруповання. Їх інтереси, в першу чергу, спрямовані на отримання конфіденційної комерційної інформації, фінансові махінації, поширення неправдивої інформації тощо.

Злочинці у кіберпросторі використовують свої знання для промислового шпигунства, політичних цілей, тероризму. Перелік комп'ютерних злочинів можна продовжити, згадавши й атаки на військові, космічні комп'ютерні системи, промислове шпигунство, використання компромату в політичних цілях і т. д.

Визнаючи загрозу безпеці та добробуту народів, яку несе у собі транснаціональна комп'ютерна злочинність, Президент України на Саміті Тисячоліття у Нью-Йорку виступив з ініціативою про розробку Міжнародної конвенції про боротьбу з комп'ютерним тероризмом [Виступ Президента України Леоніда Кучми на пленарному засіданні Генеральної асамблеї ООН // Крок. – 2000, вересень. – № 17-18. С. – 2].

У Міністерстві внутрішніх справ Російської Федерації для боротьби з комп'ютерними злочинами (мережевий злом, поширення комп'ютерних вірусів), з незаконним обігом заборонених радіоелектронних і спеціальних технічних засобів та із загрозою проникнення в міжміські та міжнародні канали зв'язку створено спеціальний підрозділ – Управління по боротьбі зі злочинами у сфері високих технологій. На створення спеціального підрозділу по боротьбі з комп'ютерними злочинами у Міністерстві внутрішніх справ Великобританії виділено \$ 35 млн.

Окремо хотілося б зупинитися на захисті інформаційних систем правоохоронних органів. Вони в першу чергу потрапляють у коло інтересів злочинних угруповань. Проведення відповідних технологічних заходів потребує значних коштів (так, для побудови віртуальної особистої мережі VPN на основі Інтернет необхідно до декількох сотень тисяч доларів [Новые горизонты // ComputerWorld/Київ. – 2000, 22 ноябрь. – № 44. – С. 22]). Значних коштів вимагає і підготовка сертифікованих спеціалістів. Але навіть це повністю не вирішить проблеми надійного захисту (у відомих зарубіжних програмних продуктах існують незадокументовані можливості для отримання потрібної інформації).

Комплексного вирішення потребує також правове виховання молоді та студентів щодо основних правил поведінки на магістралях

діяльності. Сутність управлінської діяльності полягає в організації стосунків між її суб'єктами в колективі з метою успішного вирішення певних завдань і досягнення високих результатів, зокрема сформованості професійної правової культури.

У дослідженнях О. Коломійцева [73, с. 127] вивчено соціально-психологічні чинники формування правової поведінки студентської молоді. Учений проаналізував на теоретичному рівні основні положення психологічної науки стосовно соціальних та правових норм, які регламентують соціально-правову поведінку особистості. Автор визначив, що соціально-правова поведінка особистості залежить від впливу таких соціально-психологічних чинників, як когнітивні, емоційно-вольові, мотиваційні, ціннісно-сміслові та соціальні. Також О. Коломійцев показав, що поведінку особистості можуть змінювати психокорекційні впливи на когнітивному та ціннісно-смісловому рівнях. Такі впливи дають змогу вдосконалювати самоставлення студентів та підвищувати загальний рівень їх смисложиттєвих орієнтацій.

Ціннісно-правові орієнтації у розробках Л. Мацук [92] визначаються як структурний компонент особистості з притаманним їй позитивним ставленням до себе, до довкілля та до людей; основою правових орієнтацій є усвідомлена й пережита ціннісність чогось чи когось; ціннісно-правові орієнтації визначають поведінку, виконуючи регулятивні функції в навчальній і позанавчальній діяльності; опанування правових уявлень (основи ціннісно-правових орієнтацій) уможливується відповідно до створеного предметно-ігрового середовища з дотично змодельованими ситуаціями пізнавально-оціночного змісту; умовою виховання ціннісно-правових орієнтацій є співвіднесення змісту, форм, методів і засобів з інтересами, поглядами й переконаннями особистості.

М. Цимбалюк [189, с. 12] у своїй роботі проаналізував основні структурні елементи правосвідомості, через які проявляється ставлення людей до права і правової дійсності: правові знання, правові почуття, правові переконання; взаємодію індивідуальної, суспільної, групової та професійної правової свідомості; співвідношення правової ідеології та правової психології, теоретичної та буденної правосвідомості.

Різні аспекти правової підготовки майбутніх фахівців технічного профілю відображені у працях С. Василюк [21], Г. Дегтярьової [45],

Ю. Кислицької [60], О. Макаренко [85] Ю. Теплої [170] та дослідження авторських колективів [145; 149]. Особливості підготовки майбутніх фахівців комп'ютерного профілю досліджували Р. Горбатюк, Г. Козлакова, Н. Морзе, Н. Пожар, О. Романишина, М. Шерман та ін. Зокрема, Г. Козлаковою створено методику комплексного вивчення гуманітарних і фахових дисциплін на базі використання інформаційних технологій, що стане основою для формування особистісних і професійних якостей студента – майбутнього фахівця комп'ютерного профілю [70, с. 17]. І. Нетьосовим висвітлено особливості навчання основ правознавства з використанням інформаційно-комунікаційних технологій [106, с. 98].

Таким чином, аналіз проблеми правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі свідчить, що, незважаючи на вагомі результати і численні пошуки, залишилися поза увагою вчених-дослідників важливі аспекти (професійне спрямування змісту правової підготовки; розвиток ціннісно-правових орієнтацій; здобуття практичного досвіду) правового виховання у вищих навчальних закладах, зокрема, майбутніх фахівців комп'ютерної галузі. Проте на ці та інші дослідження ми спиралися для визначення сутності правового виховання і чинників впливу на нього.

1.2. Сутність правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі

Виховання молодого покоління – пріоритетна умова майбутнього розвитку нашої країни. Процес навчання фахівців з вищою освітою актуальний не лише сьогодні, але й в перспективі. Правове виховання – це складова частина всього виховного процесу, метою якого є формування соціально активної особистості. Правове виховання – складна і багатоаспектна система діяльності. Звичайно, багато правових цінностей, маючи основу і походження у моральних нормах, засвоюються особою у процесі різноманітної соціальної практики, через інші неправові форми і канали формування суспільної свідомості. Проте правове виховання формує створення спеціального інструментарію, спроможного донести до розуму і відчуття кожної людини правові цінності, перетворити їх у переконання особистості і внутрішній орієнтир її поведінки.

Боротьба з комп'ютерною злочинністю є необхідною умовою розвитку електронного бізнесу в Україні. Обраний Україною шлях на інтеграцію до світового співтовариства зумовлює необхідність розбудови вітчизняного виробництва, торгівлі, управлінської інфраструктури з урахуванням сучасних тенденцій розвитку суспільства – глобалізації економіки та широкого використання інформаційних та телекомунікаційних технологій.

Ефективному використанню можливостей глобальної мережі для розвитку вітчизняної науки, освіти, культури, підприємницької діяльності сприятиме підписаний 31 липня 2000 року Президентом України Указ “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні”.

Висока швидкість розповсюдження інформації, низька вартість її отримання та передачі через Інтернет привели до ефекту в розвитку виробництва, який можна порівняти з появою у свій час залізничного транспорту або телефону. З'явився новий термін “електронний” бізнес, прибуток від якого сягає сотень мільярдів доларів.

Незважаючи на те, що темпи розвитку інформаційних технологій в Україні через низку соціально-економічних проблем ще відстають від потреб сьогодення, попередні підсумки 2013 року свідчать про справжній прорив нашої держави у світовий інформаційний простір. Водночас розвиток електронного бізнесу (декілька Інтернет-магазинів) та Інтернет-технологій у банківських установах (мережа використовується для внутрішнього обміну інформацією) не відповідає рівню постіндустріального суспільства.

Разом з проблемами законодавчого регулювання найближчим часом в Україні не слід розраховувати на впровадження розрахункових систем через такий негативний феномен, як комп'ютерна або кіберзлочинність. За даними Нацбанку України, рівень махінацій при використанні електронних карток становить 52% [Платежные системы в интернете // ComputerWorld. – 2000, 22 ноября. – № 44, с. 12]. Серед найгучніших “комп'ютерних” справ – відома історія В. Левіна, який подолав систему безпеки Citibank і за допомогою віддаленого комп'ютерного доступу викрав 12 млн. доларів.

Яким є правовий захист інформації?

Можна виділити три основні напрями правового захисту об'єктів в інформаційній сфері (правового забезпечення інформаційної безпеки).

1. Захист честі, гідності і ділової репутації громадян і організацій; духовності й інтелектуального рівня розвитку особи; етичних і естетичних ідеалів; стабільності і стійкості розвитку суспільства; інформаційного суверенітету і цілісності держави від загроз дії шкідливої, небезпечної, недоброякісної інформації, недостовірної, помилкової інформації, дезінформації, від приховування інформації про небезпеку для життя особи, розвитку суспільства і держави, від порушення порядку розповсюдження інформації.

2. Захист інформації й інформаційних ресурсів, перш за все, обмеженого доступу (усі види таємниць, у тому числі і особистої таємниці), а також інформаційних систем, інформаційних технологій, засобів зв'язку і телекомунікацій від загроз несанкціонованої і неправомірної дії сторонніх осіб.

3. Захист інформаційних прав і свобод (права на виробництво, розповсюдження, пошук, отримання, передачу і використання інформації; права на інтелектуальну власність; права власності на інформаційні ресурси і на документовану інформацію, на інформаційні системи і технології) в інформаційній сфері в умовах інформатизації.

Комп'ютеризація, що почалася в кінці 80-х років ХХ сторіччя, значно розширила сферу застосування електронно-обчислювальних машин. Комп'ютер став необхідним атрибутом повсякденного життя.

Сучасні інформаційні технології дали імпульс не тільки прогресу суспільства, але й сприяли виникненню і розвитку деяких негативних процесів. Одним з них стала поява однієї з нових форм злочинності у сфері інформаційних технологій.

Злочини у сфері інформаційних технологій включають як розповсюдження шкідливих вірусів, злом паролів, крадіжку номерів кредитних карток, так і поширення протиправної інформації (наклепу, матеріалів порнографічного характеру, матеріалів, що збурюють міжнародну і міжрелігійну ворожнечу, і т.п.) через Інтернет. Крім того, одним з найбільш небезпечних і поширених злочинів, скоюваних з використанням Інтернету, є шахрайство.

Мета та завдання правового виховання. Метою виховання є формування гармонійно розвиненої особистості. У теорії правового виховання виділяють ієрархію цілей: формування системи правових знань (найближча мета); формування правового переконання (проміжна мета); формування мотивів і звичок правомірної, соціально активної поведінки (кінцева мета) [29, с. 26].

Правове виховання зорієнтоване, насамперед, на оволодіння особистістю необхідним рівнем правових знань, навичок і вмій, усвідомлення правової системи держави, на формування стійких правових ідеалів, переконань, цінностей тощо [196, с. 11].

Мета правового виховання – формування у студентів правової культури громадянина, що складається зі свідомого ставлення до своїх прав і обов'язків перед суспільством і державою, з глибокої поваги до законів і правил людського співжиття, готовності дотримуватися й виконувати закріплені в них вимоги, що виявляють волю та інтереси народу [37, с. 9].

Правове виховання – це організаційна робота. Цілі й методи правовиховної роботи співвідносні і становлять діалектичну єдність. Метод, що не відповідає меті, може спотворити її [22, с. 78]. Досвід показує, що застосування невідповідних методів для досягнення цілей призводить до заміни самих цілей, до підриву їх моральних цінностей, до підміни помилковими цілями. Процес виховання обов'язково включає організацію життя і діяльності майбутніх фахівців, створення правильних відносин у трудовому колективі. Організаторами правового виховання під час навчання виступають заклади освіти, органи самоврядування, бази практики тощо.

З філософсько-правових позицій закономірності правового виховання молоді проявляються через діалектичну єдність соціального й природного, суспільного й індивідуального, абстрактного й конкретного, правового й вільного в людині, а також через вияв загального, особливого й одиничного.

Але виховання людини може бути зрозумілим і пояснюватися лише логікою впливу в контексті культурно-історичного процесу, а також наявних проявів суспільної дійсності та ступеня розвитку правосвідомості громадян [196, с. 5]. Тому до проблеми правового виховання слід підходити з урахуванням його соціальної сутності як необхідної частини

виховання громадянина. Профілактичний елемент у структурі правового виховання має важливе значення для формування активної життєвої позиції кожного члена суспільства, уміння і готовності боротися з будь-якими негативними відхиленнями від соціальних норм. Але правове виховання не зводиться тільки до профілактики, а спрямоване, перш за все, на забезпечення своїми специфічними засобами досягнення спільних цілей виховання. Правове виховання не можна розглядати ізольовано від інших видів виховання: політичного, етичного, трудового, естетичного, фізичного тощо.

Загальні цілі правового виховання майбутніх фахівців такі: розвиток професійних інтересів у процесі сприйняття правової інформації, розвиток моральної і правової культури; виховання громадянської відповідальності, відданості гуманістичним і демократичним цінностям, освоєння знань про механізми реалізації та захисту прав людини і громадянина [35, с. 4].

Мету правового виховання ми розуміємо у двох значеннях – широкому і вузькому. У широкому значенні – це формування правосвідомості особистості й підвищення на цій основі її правової культури; виховання поваги до права, щоб його вимоги стали особистим переконанням кожної людини, а повсякденне дотримання юридичних норм – звичкою, необхідністю формування у свідомості людини переконань, настанов, мотивів активної правомірної поведінки. Мета правового виховання у вузькому значенні – це мета правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі. Акцент робиться на виробленні правильного розуміння принципів і норм права в інформаційному просторі, уміння давати адекватну реальності соціально-політичну і юридичну оцінку різним фактам, ситуаціям і суперечностям, особливо тим, з якими особи, яких виховують, стикаються у професійній діяльності.

Успішному здійсненню правового виховання студентів сприяє визначення його завдань, таких, як:

– формування теоретичної основи правової свідомості та правової культури, забезпечення необхідного рівня систематизації знань про право, розвиток правових інтересів, почуттів, “набуття мінімуму професійних правових знань” [196, с. 10];

– розвитку правового мислення, формування науково-правового світогляду, “розуміння своїх юридичних і моральних прав та обов’язків, особистої відповідальності за свою поведінку, внутрішніх потреб,

– розробка правових норм відповідальності, удосконалення кримінального, цивільного законодавства, судочинства по даних справах;

Таким чином, надійне рішення задач боротьби із злочинністю щодо захисту інформації має рацію. Інтерес громадян багато в чому залежить від активного пошуку нових, ефективніших форм і методів оперативно-службової діяльності, відповідних сучасному розвитку суспільства, і передових інформаційних технологій.

ДИСПУТ НА ТЕМУ: “ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ”

Чи існує відповідальність за правопорушення у сфері інформаційних технологій?

Захист інформації полягає у вжитті правових, організаційних і технічних заходів, спрямованих на: забезпечення захисту інформації від неправомірного доступу, знищення, модифікації, блокування, копіювання, надання, розповсюдження, а також від інших неправомірних дій стосовно такої інформації; дотримання конфіденційності інформації обмеженого доступу; реалізацію права на доступ до інформації.

Законодавство про інформацію, інформаційні технології і про захист інформації ґрунтується на правах і обов’язках учасників інформаційних правовідносин. Так, закріплюються конституційні права на свободу інформації, на недоторканність приватного життя, включаючи таємницю листування і повідомлень; обов’язок органів влади забезпечити кожному можливість ознайомлення з документами і матеріалами, що безпосередньо зачіпають його права і свободи; гарантії свободи творчості й охорони інтелектуальної власності.

Правові механізми і процедури, що забезпечують реалізацію конституційних норм у сфері інформаційних відносин, деталізовані в нормах законодавства: “Про інформацію, інформатизацію і захист інформації”, “Про участь в міжнародному інформаційному обміні”, “Про засоби масової інформації” та інших, що регулюють відносини щодо використання інформації.

повної надійності бути не може, у програмах завжди можуть залишитися непомічені помилки.

4. Підробка і фальсифікація комп'ютерної інформації. Наприклад, при виконанні контрактних робіт можна таким шляхом видати знов розроблені непридатні комп'ютерні системи і програмне забезпечення за придатні і здати замовнику. Можна фальсифікувати результати виборів, референдумів, опитувань. Можлива і фальсифікація у корисливих цілях.

5. Розкрадання програмного забезпечення. Значна частина програмного забезпечення розповсюджується шляхом крадіжок, продажу краденого, обміну краденим. Такі, наприклад, відомі "піратські" компакт-диски, які значно дешевші за ліцензійні і тому широко застосовуються користувачами комп'ютерів. Боротися з цим видом розкрадань дуже важко.

6. Несанкціоноване копіювання, модифікація, знищення інформації. Злочинне привласнення інформації може здійснюватися шляхом копіювання. Інформація повинна бути самостійним об'єктом охорони.

7. Несанкціонований перегляд або розкрадання інформації з баз даних, банків даних, баз знань.

Одним з важливих елементів гарантування інформаційної безпеки є захист інтелектуальної власності. Актуальність проблеми обумовлена тим, що, по-перше, інформаційна сфера насичена технологіями, які є об'єктами інтелектуальної власності. Закріплення прав на інформаційні технології і захист цих прав є базисом для розвитку відносин у даній сфері. По-друге, в результаті деякої фінансової стабілізації, що дозволила накопичити стартові бюджетні асигнування для підтримки інновацій, економіка країни переходить на інноваційний шлях розвитку. Невід'ємною умовою цього переходу є ефективний захист прав на об'єкти інтелектуальної власності, що особливо важливе для військово-технічного комплексу.

Які заходи профілактики злочинів?

Запобігання злочинам у сфері ІТ включає як технічні й організаційні, так і правові заходи. Правовими заходами є:

- захист авторських прав програмістів;
- суспільний контроль за розробниками комп'ютерних систем;
- ухвалення необхідних міжнародних угод з питань інформаційної (комп'ютерної) безпеки;

спрямованих на виправлення можливих форм деформації правосвідомості, підвищення рівня власної правової культури" [189, с. 14];

– вироблення навичок і вмінь правомірної поведінки. Звичку дотримуватися вимог права й моралі слід розглядати як продукт свідомого ставлення студентів до свого громадянського обов'язку, до дотримання правових норм. Як правомірна, так і неправомірна поведінка залежить від певних мотивів. Одні студенти дотримуються правових норм завдяки глибокому переконанню, інші – тільки тому, що побоюються можливого покарання, треті – гарною поведінкою намагаються досягти своїх егоїстичних цілей, четверті – тому що їхню поведінку контролюють, п'яті – звикли виконувати правила співжиття [99, с. 114];

– можливість включитись у конструктивну професійну діяльність, а також проявляти себе вільною особистістю, яка володіє системою сформованих правових поглядів. Виховання правових переконань, усвідомлення необхідності дотримання законів зумовлюють становлення у студентів упевненості й у тому, що справжнє призначення права полягає у визначенні міри справедливості та свободи [67, с. 15].

– формування високої правової духовності, правових ідеалів справедливості, свободи й рівності, гуманістичних цінностей та орієнтацій. Студентство має не тільки знати нормативно-правовий матеріал, але й усвідомлювати його систему й особисту цінність права як вияву справедливості й гаранта невід'ємних прав і свобод, честі й гідності кожної людини. Осмислення практичних проблем, характерних для правової системи, її складників, дозволяє чітко визначити роль правової культури в сучасному суспільстві як форми духовності й засобу організації соціального життя. Саме такий підхід сприятиме більш глибокому і усвідомленому засвоєнню всього правокультурного потенціалу, функціонування правової культури як цінності, фактора самоствердження і самоорганізації суспільства [48, с. 15];

– формування почуття законності, свідоме виконання законів, запобігання злочинам, профілактика правопорушень, формування моральних переконань [165, с. 9];

– формування позитивного ставлення до правових норм і негативного – до їх порушень; формування умінь користуватися правовими знаннями; виховання правової відповідальності,

законослухняності; формування умінь оцінювати свою поведінку, вибирати правомірні способи досягнення цілей [182, с. 12].

Завдання правового виховання реалізуються в його функціях. До таких функцій віднесено: пізнавальну, регулятивну, ідеологічно-виховну, формуюче-розвиваючу та комунікативну [98, с. 61].

Таким чином, **завданнями правового виховання є**: 1) набуття та розуміння правових знань; 2) розвиток правового мислення; 3) виховання правових цінностей та ідеалів; 4) формування вмінь правової поведінки; 5) реалізація наданих законодавством прав і обов'язків під час професійної діяльності; 6) забезпечення законності та запобігання порушенням; 7) виховання поваги до права. Мета та завдання правового виховання майбутніх фахівців є компонентами системи виховання.

Система виховання – це сукупність взаємопов'язаних цілей і принципів організації виховного процесу, методів і прийомів їх поетапної реалізації у рамках певної соціальної структури та логічного виконання соціального замовлення.

Система правового виховання – складне новоутворення, що інтегрує найважливіші знання про людину та її виховання й розвиток (педагогіка), особливості її функціонування в системі міжособистісних відносин (психологія), специфіку визначення життєвої перспективи індивіда в сучасній суспільній практиці з окресленням ціннісних орієнтацій, дотичних до життя в соціумі (філософія і соціологія) й об'єднує їх в єдине логічне завершене ціле [92, с. 70].

Система правового виховання визначається як взаємозв'язок основних елементів виховного процесу, що забезпечує його порядок та організацію [168, с. 12]. Вона складається із суб'єктів правового виховання; об'єктів правового виховання; сукупності виховних заходів та засобів їх здійснення [97, с. 10].

Суб'єкт правового виховання може мати правовиховну функцію як основну (виховні структури) або як одну із багатьох (освітні структури). Об'єктом правового виховання є свідомість особистості, правове мислення, здатність сприймати та цінувати право. Об'єкт правового виховання під час правовиховного процесу зазнає зовнішнього та внутрішнього впливу, від чого залежить ефективність правового виховання: 1) *об'єктивний фактор* – *позитивні зовнішні умови*, що сприяють правовиховній діяльності (демократизація

- злочини в інформаційному комп'ютерному просторі, що роблять замах на відносини, які виникають з приводу реалізації прав на інформаційні ресурси (власності і т.д.), інформаційну інфраструктуру і її складники (ЕОМ, системи і мережі ЕОМ, програми для ЕОМ і т.д.);

- інші злочини, для яких характерне використання комп'ютерної інформації або елементів інформаційного простору, що її складають, при здійсненні діянь, що роблять замах на інші правовідносини, які охороняються кримінальним законом (власності, суспільної безпеки і т.д.).

З якими комп'ютерними злочинами потрібно боротися?

Розрізняють такі групи злочинів.

□ Економічні злочини — найпоширеніші, здійснюються з корисливою метою (шахрайство; розкрадання програм, послуг, комп'ютерного часу; економічне шпигунство).

□ Злочини проти особистих прав і приватної сфери (збір компрометуючих даних про осіб; розголошення банківської, лікарської й іншої приватної інформації; отримання даних про доходи або витрати).

□ Злочини проти державних і суспільних інтересів (збиток обороноздатності, фальсифікація результатів голосування).

Злочинним втручанням в роботу комп'ютера вважається:

1. Несанкціонований доступ до комп'ютерної інформації в корисливих цілях. При цьому може використовуватися чуже ім'я, зміна фізичних адрес, технічних пристроїв, залишкова інформація, модифікація інформації і програмного забезпечення, підключення записувальних пристроїв до каналів зв'язку, маскування під законного користувача шляхом розкриття його пароля (якщо немає засобів автентифікації). За наявності незахищених файлів несанкціонований доступ можливий і внаслідок поломки.

2. Розробка і розповсюдження “комп'ютерних вірусів”, які можуть поширюватися і заражати інші комп'ютери; “логічних або тимчасових бомб”, які спрацьовують за певних умов або після досягнення певного часу і повністю або частково виводять з ладу комп'ютерну систему, а також “черв'яків”.

3. Недбалість при розробці й експлуатації програмного забезпечення комп'ютерної системи, яка може призвести до важких наслідків. Але

Таблиця

Комп'ютерні злочини

Комп'ютер як об'єкт злочину	Комп'ютер як знаряддя злочину
Розкрадання технічних засобів і комп'ютерної інформації	Банківські розкрадання
Пошкодження технічних засобів і комп'ютерної інформації	Шпигунство (державне, промислове, комерційне)
Несанкціонований доступ до технічних засобів і інформаційних ресурсів	Фальсифікація результатів голосування
	Розповсюдження компромату

У першій категорії комп'ютер і (або) комп'ютерна інформація є об'єктом злочину. До цієї категорії належать розкрадання або нанесення збитку технічним засобам і інформації, несанкціонований шкідливий доступ до комп'ютерної системи й інформаційних ресурсів.

У другій категорії комп'ютер служить знаряддям злочину. Це, наприклад, здійснювані за допомогою комп'ютера банківські розкрадання; державне, комерційне, промислове шпигунство; розповсюдження компрометуючої інформації, фальсифікація результатів голосування і т.п. Обидві категорії злочинів тісно взаємозв'язані: наприклад, комп'ютер може служити знаряддям несанкціонованого доступу до іншого комп'ютера.

Це дозволяє виділити серед злочинів, скоюваних із застосуванням комп'ютерних технологій і використанням комп'ютерної інформації, три категорії злочинів:

- злочини у сфері комп'ютерної інформації, що роблять замах на інформаційні комп'ютерні відносини, тобто відносини, що виникають з приводу здійснення інформаційних процесів виробництва, збору, обробки, накопичення, зберігання, пошуку, передачі, розповсюдження і споживання комп'ютерної інформації, створення і використання комп'ютерних технологій і засобів їх забезпечення, а також захисту комп'ютерної інформації, прав суб'єктів, що беруть участь в інформаційних процесах й інформатизації;

суспільства, захист прав особи, успіхи правотворчої діяльності, юридичної практики тощо), або *негативні умови*, що ускладнюють правовиховну діяльність (недосконалість законодавства, невідпрацьованість способів і засобів правового виховання тощо); 2) *суб'єктивний фактор* — *позитивний внутрішній духовно-правовий стан особистості* (її правова вихованість, настанова на правомірну поведінку) або *негативний* (правова настанова на неправомірну поведінку, однією з підстав якої є правовий нігілізм).

Взаємодія виховного процесу – як цілого, так й індивідуального виховного впливу на особистість – є подібною до взаємодії загального й окремого. На зразок того, як загальне існує лише в окремому, окреме ціле існує лише завдяки своїм частинам, у своїх частинах і навчально-виховний процес у закладах освіти складається не лише з рис, що характеризують сутність окремих частин, а й охоплює безпосередньо самі частини з усіма їх суттєвими й несуттєвими рисами, ознаками, особливостями, специфікою. Лише в межах цілісного виховного процесу індивідуальний виховний вплив як частина такого цілого може реалізувати закладені у ньому потенційні можливості. Тому індивідуальний виховний вплив на особистість студента – це частина єдиного навчально-виховного процесу в закладах освіти [203, с. 10].

Ознаки (риси) системи правового виховання: 1) будується на засадах системи норм права; 2) припускає впровадження у правосвідомість вихованців складових елементів упорядкованих суспільних відносин – дозволів, зобов'язань, заборон. Поєднуючись у процесі функціонування права із заходами державного забезпечення, дозволу, зобов'язання, заборони перетворюються на первинні засоби правового регулювання, які створюють умови для здійснення правомірної поведінки; 3) спирається на можливість застосування примусової сили держави через покладання юридичної відповідальності на правопорушників; 4) охоплює суб'єкти права, які не тільки дотримуються правових норм, але й схильні до правопорушень або порушили ці норми; 5) здійснюється з допомогою спеціальних правовиховних способів і засобів; 6) здійснюється вихователями, що мають правову освіту.

Таким чином, *система правового виховання у вищому навчальному закладі є організаційним і методологічним механізмом, з допомогою якого суб'єкти правового виховання впливають на суспільну й*

індивідуальну свідомість майбутнього фахівця, допомагаючи останньому сприйняти правові принципи й норми.

У процесі правового виховання в майбутнього фахівця комп'ютерної галузі формується *професійно-правова відповідальність, професійна правосвідомість, культура інформаційно-правової поведінки.* Розглянемо їх особливості.

Правова відповідальність як наукова категорія увійшла в життя у зв'язку з необхідністю, обов'язками відповідати за свої дії, вчинки, поведінку.

“Відповідальність як соціальна категорія означає усвідомлення індивідом, соціальною групою, класом, народом свого обов'язку перед суспільством, людством, розумінням у розрізі цього обов'язку суті й значення своїх вчинків, діяльності, узгодження їх з обов'язками й завданнями, що виникають у зв'язку з потребами суспільного розвитку” [179, с. 76].

Із позицій психології відповідальність – це психічний стан людини, впевненої у власних силах, волі, дії й готової до виходу із будь-якої ситуації. Вона є загальнолюдською якістю, несе в собі суть добросовісності: мудрість, поміркованість, мужність, справедливість, готовність виконувати обов'язок перед суспільством у стосунках з іншими людьми. Такі чесноти виражають внутрішнє ставлення до власної поведінки, здатність долати будь-які перепони і життєві складності [158, с. 13].

Згідно з педагогічним баченням, відповідальність як компонент у педагогічній системі виховання тісно взаємопов'язана з громадянськістю та власною совістю [133, с. 185].

Відповідальність має *зовнішні та внутрішні прояви.* Людина постійно перебуває у стані самоконтролю і відповідальності перед іншими, вона реагує на зовнішні впливи, що змінюють її внутрішній стан. Внутрішнім проявом відповідальності є те, що кожен індивід має зробити щасливим самого себе. Обов'язок людини – мати мужність сказати: “Це добре, а ось це – погано” [198, с. 27]. Зовнішній прояв відповідальності – це характер взаємин між особистістю, групою та суспільством з точки зору свідомого здійснення визначених взаємних вимог.

На нашу думку, відповідальність має *суб'єктивний та об'єктивний бік.* Суб'єктивний бік виявляється у відповідальності особистості перед суспільством, а об'єктивний – суспільства перед людиною. Кожне

Аналіз статистичних даних про злочини, скоювані у сфері комп'ютерної інформації, показує їх щорічне подвоєння із числа зареєстрованих злочинів.

Слід зазначити, що велика частина ІТ-злочинів скоюється і з використанням шкідливих комп'ютерних програм, а також специфічних можливостей операційних систем, що дозволяють діставати видалений доступ до інформаційних ресурсів користувачів, зокрема, що перебувають у державній власності, юридичних і фізичних осіб, що відображають фінансово-господарську діяльність. Були замах на комп'ютерні розкрадання на \$500000, \$700000 і багато інших. Відбулися розкрадання на декілька десятків мільйонів доларів. Стаються дуже великі розкрадання банків за фіктивними документами.

Соціальна небезпека злочинів у сфері інформаційних технологій істотно зросла. Причому більшість таких протиправних діянь має економічну спрямованість. Портрет злочинця змінився – це вже професіонально підготовлені фахівці кримінального високотехнологічного бізнесу. Ситуація спровокована розширенням глобальної мережі Інтернет й істотним збільшенням числа користувачів. Наростає кількість фактів неправомірного доступу до інформаційних ресурсів державних і комерційних організацій у цілях копіювання (розкрадання) конфіденційної інформації. Зокрема, збільшилося число злочинів, пов'язаних з незаконним отриманням і розголошенням відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, з використанням комп'ютерної техніки.

У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне зупинитися на злочинах у вужчому сегменті інформаційної сфери – сфері комп'ютерної інформації. Їх можна розділити на дві категорії (табл.).

діяти анонімно в цифровому середовищі є “цінним подарунком” для злочинних співтовариств. Оператори зв'язку, нарощуючи темпи упровадження телекомунікаційної техніки і інформаційних послуг, мимовільно озброюють їх новими можливостями. Тому спостерігається достатньо швидкий розвиток нових форм злочинної діяльності у сфері інформаційних технологій.

ДИСПУТ НА ТЕМУ:

“КОМП'ЮТЕРНІ ЗЛОЧИНИ. ЯКІ ЗЛОЧИНИ ЗДІЙСНЮЮТЬСЯ ЗА ДОПОМОГОЮ КОМП'ЮТЕРНИХ ЗАСОБІВ?”

Відповідно до чинного кримінального законодавства під злочинами у сфері комп'ютерної інформації розуміються діяння у сфері інформаційних процесів, що роблять замах на інформаційну безпеку, предметом яких є інформація і комп'ютерні засоби.

До них відносять такі види злочинів: знищення, зміна, перехоплення, розкрадання, блокування інформації та інформаційних ресурсів; несанкціоноване втручання у роботу телекомунікаційних систем й інформаційних ресурсів; розповсюдження явно помилкових відомостей з використанням інформаційних технологій. Крім того, вбивства і пограбування, крадіжки, угін автотранспорту можуть здійснюватися із застосуванням мобільних телефонів, комп'ютерної техніки, Інтернету, спеціальних систем і пристроїв, програмних засобів.

Відзначимо, що, якщо типи загроз, що впливають з віртуального простору або реалізуються з його допомогою, достатньо обмежені, то, як показує практика, форми їх реалізації різноманітні.

Перш за все, високотехнологічна злочинність спрямувалася у сферу економіки. Ці дії охоплюються такими складами злочинів, передбачених законом: порушення авторських і суміжних прав, шахрайство, привласнення і розтрата майна, спричинення майнового збитку шляхом обману або зловживання довірою, незаконне підприємництво, незаконне отримання і розголошення відомостей, що становлять комерційну, податкову або банківську таємницю, виготовлення або збут підроблених кредитних або розрахункових карт і інших платіжних документів, неправомірний доступ до комп'ютерної інформації, створення, використання і розповсюдження шкідливих програм, порушення правил експлуатації ЕОМ, їх систем або мереж.

суспільство має певну відповідальність, що виражається у прикладі для нащадків, коли попередній досвід життєдіяльності відомий спадкоємцям, коли молоде покоління несе свій обов'язок перед старшим поколінням нації, суспільства, держави.

Нове покоління покликане засвоїти поняття: “кара і провина”, “свобода і відповідальність”, “завдання і зобов'язання”, “норми і доручення”, “необхідне і бажане”, “свідоме і неусвідомлене”, “раціональне й емоційне”.

Як зауважує академік І. Бех, “за допомогою відповідальності формується і через неї виявляється зв'язок людини з навколишньою дійсністю, виникає їх цілісність” [11, с. 47]. Тобто відбувається прояв громадянської позиції індивіда через правову відповідальність, що визначається у певній соціумній ситуації.

Видатний український педагог В. Сухомлинський розглядав прогностичну відповідальність людини, яку доцільно формувати з раннього віку, включаючи почуттєву систему буття дитини в належному середовищі дії, бачення реальних результатів, що стали наслідком діяльності самого індивіда, котрий випробував власні знання, уміння і вправність під час здійснення діяльнісного процесу [169, с. 12].

Тому, на нашу думку, навчально-виховний процес має бути спрямований на формування, розуміння професійно-правової відповідальності молоді людини, котра готується до професійної діяльності. У процесі її формування необхідно враховувати *громадянський, моральний, професійно-галузевий аспекти*.

Громадянський аспект професійно-правової відповідальності визначається за таким принципом: кожен громадянин відповідальний за власну державу. Сформованість громадянства визначається наявністю у людського індивіда правової відповідальності. Громадянська цілісність особистості складається з відповідальності, яка проявляється у цільовому спрямуванні. Правова відповідальність – це умова сформованості громадянства. Відповідальною є людина лише з багатим інтелектуальним потенціалом, в якому чільне місце займають знання, що перейшли у переконання. Тому процеси підсилення і конкретизації аспектів відповідальності (душевний настрій, способи волевиявлення, стиль мислення, соціальний процес, культурна ситуативність, емоційність і чуттєва результативність, рефлексія) виводять на належний рівень

сформованість громадянськості у кожного конкретного індивіда [20, с. 3]. Моральний аспект професійно-правової відповідальності визначається таким принципом: користуючись правами, не забувай про професійний обов'язок. Професійно-галузевий аспект майбутніх фахівців комп'ютерної галузі визначається за принципом: інформація є сучасним стратегічним продуктом, який характеризується створенням, зберіганням, розповсюдженням та захистом.

Таким чином, ми формуємо визначення, яке використовується в нашому дослідженні: **професійно-правова відповідальність – це якість особистості, котра усвідомлює професійні обов'язки та здобуває результати на основі правових норм та законності.**

Професійно-правова відповідальність є складником професіоналізму людини. При цьому вона впевнена у власних силах, волі й готова до виходу із будь-якої ситуації. Через відповідальність проходять сила обов'язку, позитивна мотивація, усвідомлення професійної значущості, прояв істинності й адекватності професійних дій, вчинків і поведінки індивіда. Відповідальність пов'язана із психологічним станом індивіда, що виникає при професійній діяльності на основі особистісної свободи, моральних норм, правових основ та закономірностей. Відповідальність контролюється стійкістю почуття совісті, людської гідності, а також рівнем самооцінки конкретного індивіда.

Правосвідомість формується у процесі правового виховання і самовиховання, регулятивного впливу права, здійснення правової діяльності тощо. Правова свідомість виникає як результат взаємодії особистості з правовим середовищем. У наукових дослідженнях правосвідомість визначається, як:

- категорія філософії права, форма суспільної свідомості та стратегічного чинника розвитку суспільства [189, с. 7];
- система відображення правової дійсності в поглядах, теоріях, концепціях, почуттях, уявленнях людей про право [172, с. 414];
- ставлення людей до права, правового способу життя в системі правових знань, правових почуттів, переконань, вольових настанов; вона виробляє оцінку стосовно наявної в суспільстві правової теорії та юридичної практики, визначає можливі шляхи їх удосконалення відповідно до вимог природного права, загальнолюдських цінностей, прав і свобод людини та громадянина [189, с. 12];

експлуатації кіберпростору дозволяють забезпечувати анонімність дій в мережі й істотно ускладнюють ідентифікацію призначеного для користувача устаткування. Сучасні ІТКМ характеризуються, перш за все, значним числом користувачів і наданням сервісу без закріплення *de jure* і *de facto* за користувачем абонентного терміналу (частіше всього мобільного) і набору послуг. Криміналітет уміло використовує ці можливості для багатократного посилення динаміки і скритності своєї діяльності.

Що таке інформаційні технології?

Сьогодні можна стверджувати, що сучасне суспільство (хочемо ми того чи ні) великою мірою залежить від комп'ютерних технологій. Разом з тим технічні інновації, упроваджені в кіберпростір, значно випереджають їх гуманітарне осмислення, що призводить до різних проблем, які перешкоджають широкому безконфліктному використуванню можливостей нових технологій.

Все це відбувається на фоні істотного щорічного приросту числа абонентів стільникових мереж, нових комп'ютерів, що підключаються до мережі, й значного збільшення обсягів інформації, що передається. ІТКМ стали “сховищем і транспортним середовищем” для величезного обсягу інформації, у тому числі й оперативно значущої. Витягання ж необхідної інформації з телекомунікаційних мереж вимагає адекватних засобів, методів і прийомів. І справа не тільки в технічному забезпеченні, а й у перегляді багатьох понять, що склалися, новому філософському осмисленні змін, що відбулися у сучасному технократичному суспільстві.

Таким чином, можна констатувати, що сучасні ІТКМ – це нове складне багаторівневе оперативне середовище, в якому треба уміти працювати, щоб відповідати рівню правового розвитку суспільства. Вона (мережа) складається з різних складових. По-перше, це її матеріальна база – складне технологічне устаткування, програмне забезпечення, комутаційні канали і так далі. По-друге, люди – фахівці, інженери, техніки, програмісти, адміністратори мереж, багато інших.

Розвиток і впровадження у повсякденне життя інформаційно-телекомунікаційних технологій вимагають залучення до цього процесу все більшої кількості людей. І, у свою чергу, створюють умови для розширення поля діяльності злочинців. Відсутність меж і можливість

ДИСПУТ НА ТЕМУ:
“ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА”

Що таке інформація?

Інформація – це відомості (повідомлення, дані) незалежно від форми їх уявлення. Інформаційні технології – процеси, методи пошуку, збору, зберігання, обробки, надання, поширення інформації і способи здійснення таких процесів і методів.

Усе це пов'язане, перш за все, з появою систем обробки даних на базі комп'ютерів, а також з бурхливим розвитком систем передачі даних.

Сучасні інформаційні системи складають технічну основу органів управління державної влади, промислових підприємств і науково-дослідних організацій, установ кредитно-фінансової сфери, банків і т.п. Розробка новітніх технологій, які покликані забезпечити потреби особи і соціуму в інформації, тягне за собою поступальний розвиток нових засобів комунікації, зростання їх виробництва і модифікації, створюючи нові пласти власності, бізнесу.

Значний масив інформації у всьому світі щогодини і щохвилини перетворюється на комп'ютерну інформацію, яка по національних і міжнародних комп'ютерних мережах з величезними швидкостями використовується кінцевими користувачами.

Що таке кіберпростір?

Формування єдиного інформаційного простору і розвиток технологій дозволили збільшити обмін інформацією, розширили горизонти людського спілкування, підняли на новий ступінь можливості економіки, науки, освіти. Інформаційні технології є могутнім чинником оновлення національної виробничої сфери. Проте успішна реалізація цього потенціалу можлива тільки при забезпеченні належного рівня безпеки довіри в інформаційному просторі, і у зв'язку з цим питання захисту інформації набувають всеосяжного характеру.

Можливості глобальних інформаційних телекомунікаційних мереж (ІТКМ), що, в той же час, постійно розширюються, зумовили підвищений інтерес до них з боку організованої злочинності, зокрема, екстремістських і терористичних організацій. І це не випадково. Існуючі правила

– оцінне відображення правової дійсності, пов'язаної із специфікою діяльності, на основі психічних, інтелектуальних, емоційних і вольових процесів та станів, здатне до збагачення в результаті вільної взаємодії з іншими формами свідомості, що здійснює регулятивний вплив на поведінку особи під час виконання обов'язків [185, с. 5];

– духовно-соціопсихічне утворення особистості, в основі якого лежать правові норми як спонукальні сили дій, вчинків і поведінки загалом (відповідно до їх змісту) [196, с. 12];

– інтегративне, стійке утворення, яке охоплює системні знання про право, емоційно-оцінне ставлення до правових явищ і правопорядку, правову настанову і виражається у свідомому, добровільному виконанні правових норм. Структурними компонентами правосвідомості студентів постають правові знання, правові оцінки (уявлення), правові настанови, правова активність [67, с. 11];

– складна інтегративна особистісно-професійна якість, що є поєднанням знань права, уявлень про правові явища, правових переконань і суб'єктивних вимог до права, яка характеризує ставлення до правової дійсності та визначає готовність до громадсько-педагогічної діяльності ціннісно-правового характеру [63, с. 7].

Спираючись на оціночні та інтегративні характеристики, ми формуємо визначення, яке використовується у нашому дослідженні: **професійна правосвідомість – це інтегративна особистісно-професійна якість, що передбачає системні знання про право, емоційно-оцінне ставлення до правових явищ, виражається у свідомому, добровільному виконанні правових норм і здійснює регулятивний вплив на поведінку особи під час виконання професійних обов'язків.**

Правосвідомість поділяється за суб'єктами (носіями) на такі види: правосвідомість суспільства, правосвідомість соціальної групи чи колективу, правосвідомість особи [52, с. 72].

Правова свідомість *на державному рівні* є результатом відображення чинних у суспільстві законів правового порядку, різновид правової діяльності держави, її органів, правової поведінки громадян та інших осіб [63, с. 13]. Панівні в суспільстві моральні настанови, норми, психологічний настрій суспільства, будучи залежними від економічних і політичних чинників, визначають спрямованість і темпи формування правосвідомості населення.

Правосвідомість студента як *різновид групової правосвідомості* є сукупністю рис суспільної правосвідомості, але одночасно характеризується особливостями індивідуальної правосвідомості молодшої людини (студента). Правосвідомість студентів як специфічної соціально-демографічної групи визначається, зокрема, віком, рівнем освіти, економічним та соціальним статусом, відсутністю достатньою мірою чіткої орієнтації і спрямованості на майбутню професійну діяльність, обмеженістю в суспільній діяльності, яка стимулює формування правосвідомості тощо [64, с. 139].

На *рівні особистості* правосвідомість є результатом ознайомлення особи з правовими вимогами та практикою їх реалізації. Вона відображає рівень свідомості студента стосовно правового життя суспільства, визначає його позицію, спрямовану на дотримання загальноприйнятих правових вимог і вироблення відповідно до них власної поведінки, зумовленої правовими переконаннями [67, с. 12].

Правосвідомість професійної групи (фахівців комп'ютерної галузі) є віддзеркаленням правової практики, в яку включена соціальна спільність (інформаційно-правова діяльність). Таким чином, суспільство, освітнє середовище, належність до певної професійної групи накладають глибокий відбиток на стан професійної правосвідомості майбутнього фахівця комп'ютерної галузі. Правосвідомість майбутнього фахівця має *позитивні та негативні прояви*. З одного боку, правосвідомість базується на таких соціальних цінностях, як патріотизм, громадянський обов'язок, відповідальність тощо. З іншого боку – особисті права і привілеї закріплюють їх за собою і розширюють з користю для себе.

Специфічним недоліком правової свідомості певної частини студентів є помилкові уявлення про зміст правових норм, переконання, що незнання закону звільняє від відповідальності порушника [48, с. 16]. Вони визнають наявність заборон, але неправильно уявляють собі їх суть, наслідки невиконання, часто не вміють зіставляти свої дії та вчинки з вимогами права. При правовій оцінці неправомірних вчинків студенти керуються власними уявленнями про правові норми, а не знаннями законів. Такі недоліки правової свідомості – одна з причин вчинення правопорушень [150, с. 60].

У результаті правовиховного впливу на свідомість особистості виховується певне ціннісне ставлення індивіда до норм права, усвідомлене

25. Показники рівня правового виховання.
26. Форми прояву правової активності.
27. Вироблення стилю правомірної поведінки.
28. Професійна правова культура.
29. Формування правосвідомості майбутнього фахівця комп'ютерної галузі.
30. Індивідуальна та загальносуспільна правова свідомість.

Індивідуальні завдання

з правового виховання під час педагогічної практики майбутніх фахівців комп'ютерної галузі

1. Особливості правового виховання на сучасному етапі розбудови суверенної України.
2. Нормативні положення щодо правової освіти майбутніх фахівців.
3. Дослідження проблем правового виховання правознавчими та педагогічними науками.
4. Учасники правовиховного процесу.
5. Чинники впливу на ефективність правового виховання.
6. Мета та завдання правового виховання.
7. Структура правового виховання.
8. Зміст правового виховання.
9. Правове виховання як організаційна робота.
10. Особливості правових знань майбутніх фахівців комп'ютерної галузі.
11. Професійно-правова культура фахівця комп'ютерної галузі.
12. Характерні риси правової поведінки.
13. Сутність правової вихованості майбутніх фахівців.
14. Критерії правової вихованості особистості.
15. Правова вихованість фахівців комп'ютерної галузі.
16. Програма правової освіти населення України.
17. Формування правової культури в освітній діяльності.
18. Основні підходи до правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі.
19. Основи особистісного підходу правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі.
20. Гуманістичний характер правового виховання.
21. Особливості компетентнісного підходу правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі.
22. Викладання дисциплін правового циклу для студентів комп'ютерного напрямку.
23. Особливості, що відображають сутність правового виховання (на основі діяльнісного підходу).
24. Правовий досвід особистості.

їх розуміння, здатність обирати правомірний соціально доцільний варіант поведінки, який відповідає правовим настановам [67, с. 16].

Право впливає на правосвідомість, оскільки воно є найважливішим джерелом її формування, перетворення й розвитку. Взаємовплив права та правосвідомості у процесі правового виховання виражається в тому, що:

- правосвідомість певною мірою випереджує юридичне право, є його безпосереднім ідейним джерелом, передує йому, існує “до” права;
- правосвідомість діє “паралельно” з правом: враховує потреби його вдосконалення у напрямі відображення об'єктивних суспільних процесів; визначає зміни і перспективи розвитку права; безпосередньо впливає на процес і результат правотворчості;
- правосвідомість існує “після” права в тому сенсі, що слугує орієнтиром вибору доцільного, оптимального варіанта поведінки в межах норм права, які застосовуються або реалізуються.

Соціально-педагогічна система формування позитивної правосвідомості студентів повинна відбивати і найсуттєвіші характеристики феномену “правосвідомість” – соціокультурні (бо правосвідомість є проявом духовності особистості, передумовою стійкості її соціально-правової позиції під час змін соціальної ситуації), психолого-педагогічні (оскільки “залученими” слугують когнітивні, афективні, регулятивні процеси, а також галузь самопізнання), суто правові (правова норма є своєрідною моделлю поведінки особистості, натомість вона не спроможна відбити всі, без винятку, життєві ситуації, врахувати індивідуально-вікову своєрідність її “життєвого шляху”) [63, с. 13].

Соціокультурні особливості зумовлені тим, що правосвідомість є компонентом демократичної правової і загальної культури людства, котра має для країни доленосний характер, допомагає визначитись щодо стратегії її розвитку; це засіб, з допомогою якого здійснюється взаємодія людини із законом, правом, державою, а через них – з економікою, політикою, культурою, побутом тощо [188, с. 59].

Правові особливості формування правосвідомості полягають у покликанні регулювати поведінку людей, висуваючи певні вимоги та приписи, які об'єктивно потребують законодавчого закріплення для надання їм загальнообов'язкового характеру. Тому специфіка

правосвідомості виявляється не у відображенні поведінки людей, а у вимозі встановлення меж цієї поведінки, обґрунтуванні необхідності встановлення конкретного кола прав і обов'язків учасників суспільних відносин [67, с. 10].

Психолого-педагогічні особливості формування правосвідомості, на думку Н. Ткачової, передбачають залучення студентів до правових цінностей через правові знання (зміст навчального матеріалу), усвідомлення, внутрішнє сприйняття їх шляхом включення вихованців у різновиди як пізнавальної, так і практичної діяльності. Сформованість правосвідомості визначається шляхом зведення воедино трьох показників (відповідно до її складових): правових знань, ціннісного ставлення до права і готовності діяти відповідно до його норм, протистояти правопорушенням, що зумовлює правомірність поведінки [172, с. 332].

На нашу думку, цей перелік доцільно доповнити професійними особливостями формування правосвідомості, зокрема фахівців комп'ютерної галузі.

Правова культура. На сьогодні дискусійним залишається питання взаємовідносин правової культури та правового виховання. З одного боку, правова культура розглядається як результат правового виховання, з іншого – правова культура сама впливає на процес виховання. Усе залежить від того, який зміст вкладається у феномен “правова культура”:

– як відносно стійке структурне поєднання розумово-вольових і морально-психологічних інтегрованих складників, які, злагоджено й гармонійно взаємодіючи, проявляються у світоглядно-освітній і професійній діяльності та у приватному житті [7, с. 37];

– як комплексне особистісне утворення, котре інтегрує в собі фундаментальні правові знання та практичні вміння, спрямовані на регулювання правових відносин у процесі організації й діяльності, а також соціально орієнтовані здатності діяти правомірно [37, с. 15];

– як синтез поглядів, оцінок, переконань, настанов, орієнтацій і зразків поведінки, що визначають ставлення людей до правової сфери життя суспільства та рівень адекватності їх правової активності;

– як система цінностей соціуму та його громадян [48, с. 11];

– як система правових інститутів, прав і обов'язків, передумов і засобів реалізації правової творчості людей [117, с. 7];

4) брак часу на узагальнення матеріалу

5) інше _____

11. Яким Ви бачите підручник з правознавства для вищого навчального закладу?

1) стислий, конкретний

2) менш інформаційно навантажений

3) більше проблемних завдань

4) інше _____

12. Які методи роботи для поглиблення правових знань студентів Ви використовуєте у позанавчальний час?

1) конкурсні заходи

2) конференції

3) конкурси плакатів (малюнків) на превентивну тематику

4) зустрічі з представниками правоохоронних органів

5) співпраця з громадськими організаціями

6) інше _____

13. Які інноваційні технології, на Вашу думку, слід застосовувати для правового навчання і виховання студентів?

1) мультимедіа

2) комп'ютерна презентація

3) дистанційне навчання

4) електронні засоби навчання (лекції, конспекти, книги)

5) інше _____

5. На Вашу думку, 36 годин навчального часу є достатньо для якісного вивчення предмета?

- 1) так
- 2) ні

6. Чи є доцільною розробка робочої навчальної програми відповідно до спеціалізації навчального закладу?

- 1) так
- 2) ні

7. На користь яких галузей з правознавства Ви б збільшили кількість годин?

- 1) цивільне
- 2) трудове
- 3) сімейне
- 4) кримінальне
- 5) адміністративне
- 6) конституційне
- 7) інше _____

8. Які методи навчання Ви найчастіше застосовуєте на заняттях з права?

- 1) традиційні
- 2) інтерактивні
- 3) інші _____

9. Якщо традиційні, то чому?

- 1) перевірені часом
- 2) бракує навчального часу
- 3) зручніше
- 4) студенти звикли
- 5) інше _____

10. З якими проблемами Ви стикаєтесь при викладанні предмета?

- 1) великий обсяг інформації
- 2) швидка зміна законодавчої бази
- 3) недостатність навчальної підготовки для засвоєння певних правових норм

– як складова загальної культури, яка містить правові цінності та норми у правовій сфері суспільного життя [48, с. 13].

Проте, розглядаючи правову культуру як частину загальної, слід враховувати, що всі правові норми є нормами культури, але не всі норми культури перетворюються на правові [16, с. 41].

Залежно від носія правової культури виділяють три її види: правову культуру суспільства, правову культуру особистості, правову культуру професійної групи (професійна правова культура) [6, с. 5].

На думку І. Сідої, основні проблеми становлення правової культури, з якими зіткнулось сучасне українське суспільство, слід шукати в системі освіти. Зокрема, якби в результаті реалізації послідовної державної стратегії була успішно розв'язана проблема правової неграмотності населення, це дало б змогу усунути низку проблем, що стосуються правової поведінки особистості. В умовах сучасної дійсності освіта повинна сприяти розвитку правової культури особистості, рівень якої відповідав би вимогам української соціально-правової реальності [156, с. 13].

Під правовою культурою студентів вищих навчальних закладів Н. Коваленко розуміє поєднання інтелектуально-вольових і морально-психологічних інтегрованих складових, які взаємодіють узгоджено та проявляються у правосвідомості, розумінні та почуттях, навичках та звичках, що регулюють власну поведінку у визначенні правомірної мети, правомірних шляхів та засобів їх досягнення, справедливості, нетерпимості до правопорушень, відповідальності, усвідомленні потреби у правовій самоосвіті [66, с. 9].

У дослідженні Д. Бойко виявлено конструктивні і деструктивні прояви правової культури молодшої людини [15, с. 17]. Через невисоку життєву компетенцію студенти мають досить обмежений необхідний запас правових знань, уявлень, переконань. Дуже важливо отримати такі знання саме від кваліфікованих наставників, педагогів, а не лише із своїх спостережень чи від знайомих, друзів, через що у молодих людей часто помилково складаються неправильні уявлення про правові явища, які в результаті доводиться виправляти [89, с. 24]. Формування високого рівня правової культури майбутніх фахівців стає обов'язковою умовою їхньої професійної підготовки. Правомірна поведінка студентів залежить від того, наскільки правові вимоги глибоко вкорінені у свідомість, засвоєні

ними, стали соціальним орієнтиром [154, с. 310]. Саме сьогоднішні студенти повинні у майбутньому вирішувати питання про подальше закріплення законності та правопорядку у сфері комп'ютерних технологій, куди вони прийдуть як керівники чи спеціалісти. Успіх професійної діяльності багато в чому залежатиме від рівня їх правової культури.

На думку західних та вітчизняних дослідників, правова культура кожної особистості залежить від рівня правової культури суспільства. На досягнення людиною певного рівня правового розвитку особливий вплив справляє культурний контекст [209, с. 67]. Правова культура є показником цивілізованості суспільства, держави взагалі й окремої особистості зокрема. Стан суспільних відносин залежить від того, наскільки особистість і суспільство засвоюють та поважають правові цінності, перш за все особисті права і свободи, віддають пріоритет правовому підходу при вирішенні соціально-культурних і соціально-економічних питань. Правова культура, відображена в уміннях та навичках студентів, сприяє формуванню правосвідомості і є основою їх особистої правомірної поведінки [67, с. 10].

Визначення сутності правової культури особистості дозволяє розглянути особливості професійної правової культури, якій притаманний більш високий ступінь знання фахівця й розуміння ним правових явищ у відповідних галузях професійної діяльності, оскільки вона є однією з форм правової культури суспільства, властива тій спільноті людей, яка професійно займається юридичною діяльністю, що вимагає спеціальної освіти й практичної підготовки. Кожна професія має свою специфіку, що зумовлює її особливості професійної правової культури, відмінним також є рівень розвитку професійної правової культури. Загальнопедагогічний підхід до сутності правової культури полягає у передбаченні, з одного боку, необхідності володіння певним обсягом правової інформації, а з іншого – відповідного ставлення до неї та готовності і вмінні здійснювати правовідповідну діяльність [6, с. 14].

В умовах корінної перебудови системи державотворення змінюється стиль діяльності, зокрема, з погляду спрямованості культури на морально-ціннісні орієнтири. Існує кореляційний зв'язок між підвищенням рівня професійної правової культури фахівців і результативністю їхньої діяльності та її гуманізацією і соціалізацією [6, с. 15].

На думку О. Романишиної, інформаційна культура є інтегральним утворенням, що характеризує якість інформаційної діяльності

АНКЕТА 3 (для викладачів права)

Це анкетування проводиться з метою вдосконалення якісної правової підготовки у вищому навчальному закладі. Анкетування анонімне, його результати будуть використані в узагальненому вигляді.

Уважно прочитайте, будь ласка, анкету і дайте відповідь, яку вважаєте за потрібне.

Заздалегідь вдячні Вам за щирі відповіді.

Спеціальність _____

Стать (чол./жін.) _____

Вік _____

Педагогічний стаж _____

1. На Вашу думку, чи мають достатню правову обізнаність студенти вищого навчального закладу?

1) так 2) ні

2. Якщо ні, то з чим це пов'язано?

- 1) невелика кількість годин
- 2) порушення наступності викладання права
- 3) теорія не відповідає практиці
- 4) інше _____

3. Чи вважаєте Ви досконалою або доцільною діючу програму з правознавства у вищому навчальному закладі?

1) так 2) ні

4. Якщо ні, то чому?

- 1) незадовільна кількість годин
- 2) не враховано професійну складову
- 3) нераціональний розподіл годин за темами
- 4) немає можливості застосування практичних завдань
- 5) інше _____

25. Чи вмієте Ви самостійно аналізувати правову ситуацію, узагальнювати, робити висновки?

- 1) так 2) ні 3) залежно від ситуації

26. Чи надаєте Ви перевагу виконанням завдань з права за зразком?

- 1) так 2) ні 3) залежно від ситуації

27. Залежно від ситуації, що склалася, чи потребуєте Ви допомоги під час виконання завдань правового характеру?

- 1) так 2) ні 3) залежно від ситуації

28. Чи аргументуєте Ви власну правову позицію у нестандартних ситуаціях?

- 1) так 2) ні 3) залежно від ситуації

29. Чи берете Ви участь у правовиховних справах?

- 1) так 2) ні 3) залежно від ситуації

30. Чи організовуєте Ви правовиховні справи та чи залучаєте до них інших?

- 1) так 2) ні 3) залежно від ситуації

31. Чи відстоюєте Ви свої права, не порушуючи права інших?

- 1) так 2) ні 3) залежно від ситуації

32. Чи завжди Ви надаєте іншим необхідну правову допомогу?

- 1) так 2) ні 3) залежно від ситуації

фахівця [153, с. 8]. Інформація і культура об'єднані певними чинниками: універсальністю, однаковою спрямованістю на свідомість та життєдіяльність людей, соціальною детермінованістю (вона має тенденцію до глобалізації), орієнтацією на особистість. У структурі інформаційної культури розрізняють такі види культур: комунікативну, лексичну, інтелектуальну, інформаційно-технологічну, інформаційно-правову, світоглядну, моральну, бібліографічну.

Інформаційна культура – це ступінь досконалості людини, суспільства чи визначеної його частини в усіх можливих видах роботи з інформацією, а саме: одержання, нагромадження, кодування й переробка будь-якого виду інформації і створення на цій основі якісно нової інформації; її передача та практичне використання [152, с. 14].

Особливості інформаційної культури фахівця комп'ютерної галузі: різноманітні вміння – орієнтація в інформаційному середовищі (організація, збирання та обробка інформації комп'ютерними засобами; створення, збереження та управління базами даних, організація доступу до них); створення якісно нової інформації (створення веб-сайтів, володіння прийомами програмування і технологіями створення програмних продуктів); сприяння інформаційній взаємодії (діагностика працездатності комп'ютерної техніки, програмного забезпечення та локальних мереж, їх модернізація, керування ними) [153, с. 14].

У нашому дослідженні ми розглядаємо *культуру інформаційно-правової діяльності*:

– у широкому розумінні – як частину інформаційної культури – це сукупність ціннісних досягнень права в галузі інформаційних відносин, які базуються на принципах справедливості, гуманізму, захисту прав і свобод людини, її честі й гідності;

– у вузькому розумінні – як інформаційно-правову діяльність фахівця комп'ютерної галузі, що характеризує якість інформаційної діяльності спеціаліста. Вона має інтегративний характер – об'єднує інтелектуально-вольові та морально-психологічні складники, що регулюють поведінку фахівця комп'ютерної галузі у визначенні правомірної мети професійної діяльності, шляхів та засобів її досягнення.

Культура інформаційно-правової діяльності фахівця комп'ютерної галузі – це обумовлені інформаційно-правовою

6. Чи усвідомлюєте Ви необхідність дотримання правових норм?

- 1) так 2) ні 3) залежно від ситуації

7. Чи знаєте Ви, в якій площині права розглядати правову ситуацію?

- 1) так 2) ні 3) залежно від ситуації

8. Чи здатні Ви застосовувати правові норми у стандартних ситуаціях?

- 1) так 2) ні 3) залежно від ситуації

9. Чи маєте Ви власні погляди на право?

- 1) так 2) ні 3) залежно від ситуації

10. Чи є у Вас потреба у періодичному поповненні правових знань?

- 1) так 2) ні 3) залежно від ситуації

11. Чи переконливо Ви аргументуєте особисту правову позицію?

- 1) так 2) ні 3) залежно від ситуації

12. Чи маєте Ви уявлення про ступінь правової відповідальності фахівців комп'ютерної галузі?

- 1) так 2) ні 3) залежно від ситуації

13. Чи визнаєте Ви цінності права?

- 1) так 2) ні 3) залежно від ситуації

14. Чи критично Ви оцінюєте нові правові факти, явища, ідеї?

- 1) так 2) ні 3) залежно від ситуації

15. Чи вмієте Ви самостійно оцінювати правові явища і факти, виявляти особисту позицію, передбачати результати правових дій?

- 1) так 2) ні 3) залежно від ситуації

організована й цілеспрямована діяльність стосовно формування правової свідомості та правової культури [48, с. 11].

Аналіз наукових праць з досліджуваної проблеми свідчить, що правове виховання – це інтегрована категорія, яка розробляється філософією, соціологією, правознавчими та психолого-педагогічними науками. Правове виховання з філософсько-правових позицій являє собою суспільно-буттєву необхідність [196, с. 11]. Немає єдиного розуміння терміна “правове виховання” у педагогічних працях. Сьогодні правове виховання досліджують як:

- *суспільне явище;*
- *систему виховного впливу;*
- *діяльність правовиховних структур;*
- *процес формування правових якостей;*
- *педагогічну теорію;*
- *виховну взаємодію.*

Правове виховання часто трактується як *суспільне явище* – результат функціональної взаємодії суб'єктів права, що забезпечує створення регулюючих еталонів поведінки у вигляді правових норм [48, с. 12]; діяльність держави з “метою формування у молоді належного рівня правової свідомості, яка, у свою чергу, буде детермінантом правомірної поведінки” [196, с. 11]. Розв'язання проблеми правового виховання студентства значною мірою залежить від: ефективності функціонування інститутів громадянського суспільства, правової забезпеченості їх діяльності, утвердження людського виміру держави і права; від формування інститутів народовладдя, втілення у життя конституційних положень. Правовий прогрес в Україні можливий за умови одночасного формування правової культури громадян (у тому числі й студентства) і розбудови громадянського суспільства, демократичної держави у процесі здійснення політичної та правової реформ [48, с. 14].

Як бачимо, вивчення правового виховання як суспільного явища передбачає дослідження реформування соціальних норм та настанов.

Правове виховання може досліджуватися як система формування правової свідомості і правової культури студентства. Воно розглядається як цілеспрямована організаційно-діяльнісна система взаємодії вихованців з іншими суб'єктами навчально-виховного процесу, у якій актуалізуються як особистісні моральні, так і загальнолюдські якості [91, с. 11]. Разом з

8) уміння мотивувати себе на успіх

9) інше _____

15. Чи вважаєте Ви необхідним розширення правової підготовки у вищому навчальному закладі?

1) так

2) ні

3) важко відповісти

16. На Вашу думку, у комп'ютерній галузі завжди виконуються правові норми?

1) так

2) ні

3) важко відповісти

17. На Вашу думку, з чим це пов'язано?

1) з невідповідністю законів і реальності

2) з низькою правовою культурою людей

3) з браком інформованості

4) з порушенням механізму виконання законів

5) інше _____

правового мислення, організації досвіду правомірної поведінки і діяльності, що становить правову культуру особистості” [49, с. 7];

– “освоєння правового знання і його розуміння; формування поваги до права, закону, навичок виконання правових норм; цілеспрямованої діяльності педагога та вихованця з правового навчання;

– формування певних переконань, потреб й інтересів, ціннісних орієнтацій і настанов поведінки” [10, с. 314];

– “створення необхідних умов для систематизованого, цілеспрямованого розвитку особистості, зорієнтованого на правову освіченість, усвідомлення правової позиції як потреби правомірної поведінки, оволодіння вміннями користуватися правовими знаннями” [182, с. 8].

На нашу думку, якщо розглядати правове виховання як педагогічний процес, то його ефективність залежить від впливу педагогічних умов.

Правове виховання є однією з важливих **педагогічних теорій**: “один із аспектів теорії виховання, головне завдання якого полягає у формуванні правосвідомості, правомірної поведінки, правової культури особистості” [165, с. 9]. Слід зауважити, що не визначена його ієрархічна структура. З одного боку, правове виховання є важливою складовою частиною ідейно-політичного та морального виховання громадян. З іншого боку, на думку Н. Ткачової, правове виховання як соціально-нормативне, по суті, вбирає в себе моральне, політичне, економічне, трудове, екологічне, сімейне виховання і, таким чином, є своєрідним осередком формування ціннісних орієнтацій особистості. А цілісність виховання як соціального явища передбачає також розширення базової правової освіти за межі загальноосвітніх правових знань у виробничу сферу [171, с. 69]. *Ми вважаємо, що досліджувати правове виховання як педагогічну теорію необхідно через взаємозв'язок між видами виховання. Правове виховання дуже наближене до формування правового світогляду, має суттєву специфіку, яка вимагає самостійного розгляду. Правове виховання можна розглядати як цілеспрямовану **виховну суб'єкт-суб'єктну взаємодію**. У правовиховному процесі беруть участь дві сторони: з одного боку – вихователь, з іншого – вихованець. Причому обидві сторони – активні учасники цього процесу. Якщо вихователь виступає як активна сторона, а виховуваний – як пасивна, виховний ефект буде найнижчий.*

5. Право Вас цікавить, бо це пов'язано з:

- 1) конкретними життєвими ситуаціями
- 2) обраною професією
- 3) продовженням навчання
- 4) інше _____

6. Чи маєте Ви практичні навички застосування правових знань на практиці?

- 1) так
- 2) ні
- 3) важко відповісти

7. Якщо так, то з якого розділу права?

- 1) трудового
- 2) сімейного
- 3) житлового
- 4) кримінального
- 5) цивільного
- 6) інше _____

8. Що Вам допомагає зробити правильну оцінку правовому явищу?

- 1) практичні заняття
- 2) самостійний пошук правової інформації
- 3) робота з нормативною базою
- 4) обговорення правових ситуацій з друзями
- 5) інше _____

9. Чи вважаєте Ви, що правова обізнаність – це одна з головних рис кваліфікованого спеціаліста?

- 1) так
- 2) ні
- 3) важко відповісти

правового виховання слід розглядати як співвідношення між метою та фактично досягнутим результатом.

Ефективність правового виховання можна оцінювати у вузькому та широкому розумінні. У вузькому значенні ефективність правового виховання, як і будь-якої іншої діяльності, визначають як співвідношення між фактично досягнутим рівнем правовиховної діяльності й тією педагогічно-правовою метою, заради якої ця діяльність запроваджувалася. У більш широкому розумінні – це здатність правовиховної діяльності реально, в оптимальний термін, із найменшими економічними витратами давати соціально-корисний результат, тобто забезпечувати високий рівень правової культури особи [28, с. 8]. Ефективність правового виховання характеризується корелятивністю, тобто співвідношенням і взаємозалежністю засобів правового виховання і практично досягнутого результату [48, с. 16]. Тому саме мета й результат визначають ефективність процесу правового виховання.

Правове виховання ми розглядаємо як процес, в якому беруть участь і педагоги, і громадськість, і соціальне, зокрема професійне, середовище. Тому метою дослідження є обґрунтування та перевірка впливу педагогічних умов на ефективність правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі. Ефективність правового виховання визначається співвідношенням його цілей та результатів.

У процесі дослідження було поставлено завдання визначити особливості впливу освітнього та професійного середовищ на процес правового виховання фахівців комп'ютерної галузі.

Під час дослідження проблем правового виховання науковці беруть до уваги той факт, що воно нерозривно пов'язане й реалізується через **правову освіту** – безпосереднє отримання знань. Щоб принципово змінити ставлення громадян до права, держави, активізувати процес завершення правової реформи в Україні, слід вирішити низку питань теоретичного та практичного рівня щодо вдосконалення системи правової освіти і правового виховання [189, с. 3].

Основними недоліками проблеми є такі: недостатнє науково-практичне насичення правової освіти, відсутність тісного взаємозв'язку між її основними етапами та ланками, недостатня правова інформованість студентів, слабкий зв'язок освіти із суспільною практикою, невміння деяких викладачів сформувати у студентів усвідомлення необхідності правового самовиховання [48, с. 19].

АНКЕТА 1
(для майбутніх фахівців комп'ютерної галузі)

Існують певні проблеми, із якими зіштовхується сучасне українське студентство. Вони пов'язані з професійною орієнтацією та невдоволенням значної частини студентів майбутньою професією. Вихованці вишів гостро відчують відсутність у нашому суспільстві чіткої системи правовиховної роботи, визначення цінностей та ідеалів для виховання молоді у сучасних умовах. Це також проблеми соціально-психологічного клімату, міжгрупового спілкування у вищому навчальному закладі (незадоволеність рівнем професійної підготовки, складність працевлаштування, матеріальний стан студентства, кризовий стан суспільства, соціальна напруга та девіація студентської молоді) [48, с. 18].

Це призводить до двох наслідків: по-перше, чинне у країні право не може удосконалюватися у своєму змісті й починає відхилятися від норми. По-друге, відбувається повільне й поступове ослаблення його організуючої сили, зокрема: ототожнення людського життя з матеріальним благополуччям; зневіра стосовно особистої свободи; віра в силу механічної покори, диктаторського наказу, заборони, особливо в умовах, типових для перехідних періодів.

Залежно від ставлення українських студентів до сучасного правового життя суспільства можна виокремити такі види деформації їх правової свідомості: правовий нігілізм, який виражається в негативному ставленні до права як до соціального регулятора, і, як наслідок, у негативному (заперечному) ставленні до функціонування різних елементів правової системи суспільства; правову індиферентність, яка характеризується пасивним некритичним сприйняттям правової дійсності, небажанням чи нездатністю через певні об'єктивні та суб'єктивні причини адаптуватись до існуючого соціально-правового життя; правовий інфантилізм, що виражається у прогалинах правових знань і нездатності передбачати всі правові наслідки під час здійснення протиправних дій [67, с. 13].

Проаналізуємо вплив освітнього та професійного середовищ на процес правового виховання фахівців комп'ютерної галузі.

Сьогодні відбувається становлення нового типу суспільства – інформаційного. Метою формування й розвитку інформаційного суспільства є підвищення якості життя громадян, забезпечення конкурентоспроможності, розвиток економічної, соціально-політичної, культурної й духовної сфер життя суспільства, удосконалення системи державного управління на основі використання інформаційних і

Це анкетування проводиться з метою вдосконалення правового виховання майбутнього фахівця комп'ютерної галузі. Анкетування анонімне, його результати будуть використані в узагальненому вигляді.

Уважно прочитайте, будь ласка, кожне запитання і підкресліть відповіді, які збігаються з Вашою точкою зору.

Заздалегідь вдячні Вам за ширі відповіді.

Спеціальність _____

Стать (чол./жін.) _____

Вік _____

1. Чи вважаєте Ви себе вихованою людиною?

1) так 2) ні 3) важко відповісти

2. Чи завжди Ваша поведінка є правомірною?

1) так 2) ні 3) важко відповісти

3. Як Ви ставитесь до правових норм?

1) ставлюся позитивно і дотримуюсь
2) невизначено і дотримуюсь залежно від ситуації
3) негативно, не визнаю обмежень

4 Право я вивчаю, тому що:

1) так треба
2) цікаво
3) пригодиться в майбутньому
4) інше _____

питання, наводити цікаві приклади з життя колективу, тобто стимулювати їх ініціативу.

У ході зборів куратору групи доцільно звернутися до конкретних вимог, що визначають основні обов'язки студента, наводячи при цьому факти з життя колективу. Це активізуватиме участь в обговоренні питань, сприятиме жвавому обміну думками, відвертій принциповій розмові. Слід звернути увагу як на успіхи, так і недоліки студентів у навчанні, громадській роботі, трудових справах, об'єктивно проаналізувати хід виконання раніше прийнятих рішень.

Студентів слід залучити до активної участі в оцінці поведінки і характеристик одногрупників, домогтися, щоб виступи були конкретними, злободенними, щоб в них не тільки перераховувались прізвиська несумлінних студентів, недоліки, але й виявлялися їх причини.

Диспут має сприяти вихованню у студентів критичного і вимогливого ставлення до себе, усвідомленню необхідності боротьби з фактами безвідповідальності у поведінці окремих студентів.

телекомунікаційних технологій. При цьому виникають правові відносини, пов'язані з необхідністю точнішого визначення специфіки створюваних об'єктів комплексного характеру (інформаційні бази; реєстри, кадастри, реєстри і класифікатори; Інтернет-ресурси й мережеві інтерактивні послуги) й організації їх належного обліку. На сучасному етапі наявні великі обсяги різноманітних інформаційних продуктів, їх виробники й користувачі зацікавлені в законодавчому захисті своїх прав на ці продукти. Проте нові інформаційні технології дали поштовх не тільки прогресу суспільства, але й призвели до формування нової специфічної соціальної групи правопорушників, злочинна діяльність яких пов'язана зі сферою інформаційних технологій, тому особливої значущості набуває правове регулювання цієї сфери.

Досягнення у комп'ютерній галузі стали провідними чинниками прогресу цивілізації, а їх широке використання сформувало нові суспільні відносини. Інформаційні технології використовуються у багатьох сферах як засіб діяльності [58, с. 70]. Можливості використання комп'ютера розширені від довідкової системи до засобу моделювання деяких ситуацій і конструювання механізмів.

Система інтегративного змісту професійної підготовки майбутніх фахівців комп'ютерного профілю забезпечує можливість постійного поповнення знань та розширення практичних умінь та навичок; формування конкурентоспроможного професіонала на основі сформованих інтегрованих знань, практичних умінь, навичок. Ця система є динамічною, цілеспрямованою, відкритою, нелінійною, самоорганізуючою, що сприяє переходу від фрагментарної інтеграції окремих компонентів навчального процесу до виникнення ефекту інтегративності, який приводить до суттєвого підвищення ефективності підготовки фахівців комп'ютерного профілю [78, с. 208].

Таким чином, у найближчому майбутньому від рівня інформаційної культури молодого покоління залежатиме науковий, технічний, виробничий, соціально-економічний потенціали народного господарства та добробут народу України, як і будь-якої іншої держави. Інформаційні технології разом з телекомунікаційними технологіями становлять основу процесів інформатизації, руху до інформаційного суспільства.

Призначення сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій полягає в тому, щоб забезпечити обробку інформації й орієнтування

фахівця в інформаційних потоках, оновлення їх через два-три роки. І незважаючи на те, що з кожним новим поколінням ці технології шоразу більше наближаються до людини, орієнтуючись на користувача, для якого вони не самоціль, а лише засіб професійної діяльності, їх величезні можливості багато в чому залишаються невикористаними. За останні десятиліття з'явилося безліч робіт вітчизняних учених, присвячених одному з фундаментальних завдань освіти – формуванню інформаційної культури людини (А. Єршов, В. Каймін, В. Мілітарев, Н. Макарова, Е. Смірнов, І. Яглом, М. Жалдак, Н. Розенберг, Ю. Первін, А. Тіхонов, Б. Багатир, О. Козл, К. Овчинникова, К. Колін, С. Хрїсточевській та ін.). Ми проаналізували вплив *особливостей професійного середовища на процес правового виховання фахівців комп'ютерної галузі* та розглянули проблему підготовки майбутніх фахівців комп'ютерної галузі до вирішення професійних правових завдань шляхом правового виховання.

Динамізм глобальних змін у світлі яскраво вираженої інформатизації, тенденції розвитку українського суспільства з орієнтацією на широко освічену й гармонійну особистість детермінують потребу ширшого використання інформаційно-комунікаційних технологій в усіх галузях суспільного виробництва. Навчити молодь ХХІ століття жити й працювати у швидкоплинних умовах – одне з найважливіших завдань вищого навчального закладу. Відповідно до інноваційної освітньої парадигми поняття “навчити” означає “навчити вчитися”, самостійно здобувати, аналізувати, інтерпретувати інформацію, прагнути до постійного вдосконалення, саморозвитку, самореалізації.

Поняття “нові інформаційні технології” з'явилося з розвитком інформатизації суспільства, що базується на застосуванні обчислювальної техніки. Цим визначається сукупність засобів і методів обробки даних, що забезпечують цілеспрямовану передачу, обробку, зберігання й відображення інформаційного продукту (даних, ідей, знань) [54, с. 44].

Медіа-технології слугують посередниками передачі інформації від адресанта до адресата. Медіа – це предмети, обладнання й матеріали, що передають певну інформацію (комунікати) через слова, картинки і звуки, а також дозволяють їм виконувати певні дії інтелектуального й мануального характеру.

В умовах розвитку інформаційних технологій зростають вимоги до підготовки фахівців комп'ютерного профілю. Основні цільові настанови

що принцип відповідальності – соціальна цінність, яка втілена у праві.

Формування почуття відповідальності у студентів як ідейно-правової категорії – важливе виховне завдання, що сприяє усвідомленню ними соціального значення своєї поведінки, обов'язковості додержання відповідних правил, встановлених нормами права. У процесі диспуту в них формується здатність усвідомлювати суспільну значущість своїх дій та можливих наслідків, що становить основу для правової відповідальності людини.

Виховна справа Х. **ДОТРИМАННЯ ЗАКОНІВ, ОХОРОНА ПРАВОПОРЯДКУ – СПРАВА ВСІХ І КОЖНОГО. ОБОВ'ЯЗОК І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ КОЖНОГО ПЕРЕД ДЕРЖАВОЮ І СУСПІЛЬСТВОМ** (Диспут)

Мета диспуту – сприяти формуванню глибокого усвідомлення молоддю потреби безпосередньої участі в загальнонародній справі, відповідального ставлення до своїх обов'язків, необхідності повсякденного співвіднесення норм, правил поведінки з фактичною поведінкою, виконання своїх обов'язків, створення атмосфери вимогливості, нетерпимості до правопорушень та поганого навчання.

В аудиторії розміщується злободенний матеріал, фотоілюстрації, що відображають життя колективу. Слід визначити відповідальних, які можуть оформити такі рубрики: “Навчання – твій обов'язок”, “Знання й твоє майбутнє”, “Ось – гідний приклад”.

У ході підготовки до диспуту студентам можна запропонувати такі запитання для обговорення: Як ти розумієш свій обов'язок і відповідальність перед державою і суспільством? Як виконуєш обов'язки? Як вчишся? Як ставишся до праці, державного майна, природи?

Щоб диспут пройшов цікаво й змістовно, доцільно попередньо обговорити разом зі студентами питання, що розглядатимуться, намітити конкретні завдання. Куратор групи має допомогти учасникам диспуту – визначити основні моменти виступів, ставити проблемні

почуття відповідальності як глибокого переконання внутрішнього стимулу, яке спрямовуватиме їхню поведінку.

Куратор групи з участю викладача правознавства мають допомогти студентам визначити основні питання для обговорення, дібрати літературу, залучити їх до активної участі у дискусії.

Для підготовки диспуту приблизно за місяць створюється ініціативна група, членами якої мають бути найбільш ерудовані студенти. Оформлюється стенд, на якому вивішуються запитання з теми диспуту, рекомендований список літератури.

Можна запропонувати такі запитання й завдання:

1. Який зміст Ви вкладаєте в поняття “свобода” – “відповідальність”? В якому вони співвідношенні? Чи можна ототожнювати поняття “безмежна свобода” й “відповідальність”?
2. Чи згодні Ви з твердженням, що “усе, чим людина із своїм розумом відрізняється від тварини, є результатом життя у суспільстві” (В. Годвін)?
3. У чому полягає суспільна небезпечність протиправних вчинків, злочинів?
4. Чи впливає на Вашу поведінку почуття відповідальності?
5. Як Ви ставитесь до своїх обов’язків у навчанні? Чи завжди Вам властиве почуття відповідальності?
6. Як Ви вважаєте, до яких наслідків може призвести відсутність обов’язку, відповідальності, безкарність?
7. Як почуття відповідальності допомагає людині формувати свої духовні, вольові якості?
8. Чи можна вважати людину культурною, якщо їй не властиве почуття відповідальності?
9. Де, на Вашу думку, закінчуються хлоп’ячі пустощі й починається злочин?
10. Кому у Вашому колективі властиве почуття відповідальності, а кому – ні?
11. У чому полягає високоморальний, справедливий зміст правової, зокрема, кримінальної відповідальності? Доведіть,

інформаційно-технічної підготовки передбачають формування мислення, необхідного для розв’язання завдань з допомогою комп’ютера; уміння правильно поводитись із комп’ютером як засобом одержання і опрацювання інформації; інформування про можливості застосування комп’ютерів у громадському, професійному і приватному житті, значення і роль комп’ютерів у забезпеченні конкурентоспроможної економіки, у змінах на ринку робочої сили і в структурі робочих місць та у зберіганні таємниці інформації. Завдяки комп’ютеризації з’являються нові можливості, вирішуються певні завдання, проте породжуються нові протиріччя і проблеми. Для підготовки фахівців комп’ютерної галузі необхідно накопичити інформацію, первинно її опрацювати, провести аналітико-синтетичну обробку для передачі споживачу. Швидка комп’ютеризація, роботизація, гнучка автоматизація диктують розвиток творчих здібностей людини, висувають вимогу вміти постійно ускладнювати інтелектуальну працю [164, с. 141].

Інформаційна індустрія відразу будувалася на основі нової методології.

Основні її складники (комп’ютери, оперативні системи, програми, засоби зберігання і передачі інформації) універсальні, вони однакові у всіх країнах і економіках. Це дозволило досягти високої горизонтальної спеціалізації. Зазвичай будь-яка компанія має свої особливості, проте не дуже значні, і при переході з одного місця на інше чи при зміні місця роботи вони швидко засвоюються. Адміністратор баз даних не відчуває змін у специфіці роботи під час переходу, наприклад, з кондитерської фабрики на машинобудівний завод.

Ідея побудови прогресивного, економічно розвинутого суспільства може бути реалізована тільки за умови подальшого розвитку ефективної і дійової системи професійної освіти, яка готує фахівців з високим рівнем професійної культури.

Молоді фахівці на початку росту професійної кар’єри інколи ні теоретично, ні практично, ні психологічно не готові до використання тих можливостей, які надають сучасні інформаційно-комп’ютерні технології. Необхідність відповідальної правової підготовки фахівців у сфері комп’ютерних технологій зумовлена такими обставинами: доступ до широкого обсягу інформації; зростання кількості комп’ютерних злочинів; розробка глобальних інформаційних мереж;

збільшення міжнародних інформаційних потоків; створення персональних баз даних.

Захист інформації є однією з найважливіших частин механізму захисту сучасних інформаційних систем. Він вирішує такі завдання, як захист від: несанкціонованого доступу до ресурсів персонального комп'ютера; несанкціонованого використання й копіювання інформації; комп'ютерних вірусів та шкідливого програмного забезпечення; хакерських атак тощо [192, с. 260].

Більшість користувачів застосовують саме програмні засоби захисту інформації, оскільки вони мають низку переваг у порівнянні з іншими засобами захисту. По-перше, їх легко встановити у комп'ютері, вони дають можливість налаштовувати їх для різних умов використання, враховуючи специфіку загроз інформаційній безпеці конкретних комп'ютерних систем. По-друге, ці засоби прості в застосуванні, що не вимагає від користувача жодних нових навичок, та мають непомітний режим роботи. По-третє, вони не обмежені можливостями свого вдосконалення для захисту від нових загроз [183, с. 43]. Поряд із перевагами, програмні засоби захисту інформації мають і недоліки: зниження ефективності комп'ютерних систем, нижча продуктивність тощо. Але ми вважаємо найголовнішим недоліком програмних засобів захисту інформації їх численність та різноманітність. Нині нараховують близько п'ятисот таких програм.

Проте сучасні вимоги до рівня правової підготовки фахівців комп'ютерної галузі передбачають абсолютно інший підхід до організації навчально-виховного процесу й орієнтацію його на прикладне використання правових знань. Виникає необхідність переосмислення концепції підготовки майбутніх фахівців комп'ютерної галузі та уточнення деяких традиційних поглядів щодо місця й ролі правового виховання.

Важливою проблемою підготовки майбутніх фахівців комп'ютерного профілю, на думку Р. Горбатюка [32], є оптимізація управління навчально-виховним процесом на основі використання сучасних педагогічних технологій. За цих умов домінантною стає здатність перебудувати систему власної професійної діяльності, враховуючи соціально значимі цілі та нормативні вимоги.

Провідні дослідники цієї галузі пропонують методичні прийоми підвищення ефективності навчання фахівців комп'ютерного профілю, а саме:

З метою виховання впевненості в тому, що злочинець не unikне покарання, у дієвості принципу неминучості покарання доцільно також використати ефективні форми психологічного впливу: матеріали судової практики, яскраві факти, приклади, які можуть навести працівники правоохоронних органів. Для цього бажано залучити до участі в конференції кваліфікованих спеціалістів, які знають дитячу психологію. Так, наприклад, працівники слідчих органів, судової експертизи можуть розповісти про досконалі технічні засоби, що застосовуються для розкриття злочинів і запобігання їм. Таким чином, у студентів формується переконаність у дієвості принципу невідворотності відповідальності за злочин.

Отже, конференція та її зміст мають істотне виховне значення. Створюється відповідна можливість для молоді усвідомити невідворотність покарання за злочин. Це сприятиме запобігання злочинності, вихованню почуття відповідальності за власні вчинки, прагнення не допустити правопорушення, готовності боротися із злочинністю. Студенти підводяться до висновку про соціальну необхідність існування покарання, виховується повага до кримінального закону, свідоме дотримання вимог кримінального законодавства.

Виховна справа IX. ЯК ВИ РОЗУМІЄТЕ Й СПІВВІДНОСИТЕ ПОНЯТТЯ “СВОБОДА” ТА “ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ”
(Диспут)

Формування у студентів почуття відповідальності за свою поведінку має відбуватися шляхом правильного усвідомлення ними співвідношення понять “відповідальність” і “свобода”. Ось чому доцільно, використовуючи таку форму переконання, як диспут, довести, що безмежна свобода без правового регулювання, соціального контролю породжує свавілля й анархію, обумовлює злочинну, протиправну поведінку, порушення прав та інтересів інших осіб, суспільства в цілому. Зіткнення протилежних суджень, думок студентів, глибоке “переживання” ними питань, що дискутуються, активізація на цій основі мислення сприятимуть формуванню у них

цивільно-правових). Спираючись на знання студентами попереднього матеріалу правового предмета, слід підкреслити такі ознаки покарання: призначається тільки судом і від імені держави, застосування покарання тягне за собою судимість.

Значний морально-виховний вплив на студентів має усвідомлення ними одного з принципів кримінального права – індивідуалізації покарання. Цей принцип є гарантією практичної реалізації гуманізму, розвиває в молоді впевненість у справедливому характері кримінального права. Можна запропонувати студентам подумати над таким питанням: що враховується судом у випадку притягнення до кримінальної відповідальності й визначення покарання? Вислухавши виступи, посилаючись на відповідну статтю КК України, можна сформулювати висновок, що, визначаючи покарання, суд враховує виключні обставини справи і особу винного (характер і ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину, особу винного й обставини справи, що пом'якшують чи обтяжують відповідальність). Покарання має бути справедливим, призначатись відповідно до небезпечності злочину, але, разом з тим, виключати жорстокість по відношенню до особи, що його вчинила. У зв'язку з цим важливо навести яскраві приклади з судової практики, краще з життя, ніж з літератури. Ось чому бажано запросити на конференцію працівників правоохоронних органів з проханням виступити із зазначеного питання. При цьому слід активізувати і самих студентів, пропонуючи їм проаналізувати, чому за однаковий злочин було визначено різне покарання. Роз'яснюючи важливі обставини справедливого призначення покарання (врахування характеру й ступеня суспільної небезпечності вчиненого злочину, особу винного й обставини справи, що пом'якшують і обтяжують відповідальність), доцільно керуватись нормами моралі, а також підкреслити, що у законодавстві ці поняття визначені згідно з ними. Звертання до норм моралі надає можливість самостійного аналізу студентами важливих кримінально-правових понять з точки зору їх моральної оцінки, уявлень про добро і зло, справедливість і несправедливість. Отже, формування у студентів умінь правильної, самостійної оцінки конкретних правових явищ сприятиме вихованню переконаності у корисності, необхідності існування кримінального права.

– у роботі Н. Пожар [122] обґрунтовано позитивний вплив організації групової роботи на якість знань студентів в умовах інформатизації навчання;

– у роботі Г. Цибко [187] визначено можливість підвищення рівня підготовки з інформатики під час вивчення нових інформаційних технологій обробки даних;

– у роботі С. Гунько [40] встановлено, що формування системи знань про інформаційні технології базується на основі використання активних методів навчання, реалізації модульно-рейтингової технології організації навчального процесу;

– у роботі Г. Шугайло [197] обґрунтовано положення про необхідність упровадження диференційованого підходу до навчання комп'ютерним технологіям майбутніх вчителів інформатики;

– у роботі В. Дем'яненко [46] вказано на необхідність доповнення змісту навчання майбутніх учителів інформатики компонентами вивчення апаратних і системних засобів;

– у своїй роботі С. Семерікова [157] звернула увагу на можливість активізації пізнавальної діяльності студентів у процесі вивчення чисельних методів із використанням об'єктно-орієнтованих бібліотек математичних, алгоритмічних і проблемних класів;

– у роботі Н. Морзе [102] запропоновано систему методичної підготовки майбутніх учителів інформатики, що базується на методології системного підходу;

– у роботі О. Спіріна [163] обґрунтовано можливість індивідуалізації та інтенсифікації навчання основ штучного інтелекту в курсі інформатики завдяки впровадженню методики диференційованого підходу;

– у роботі П. Ухань [178] розкрито доцільність використання нових інформаційних технологій під час контролю знань, умінь та навичок студентів;

– у роботі І. Ветрова [24] запропоновано компоненти методичної системи навчання основ інформатики й обчислювальної техніки;

– у роботі В. Кондратьєва [76] виділено основні положення системи безперервної інформаційно-технологічної підготовки студентів: комплексне використання в навчальному процесі інформаційних технологій для формування інформаційної культури фахівця; виділення у змісті базового курсу інформатики інваріантної та варіативної частин, що

стосуються програмного й технічного забезпечення; включення у навчальні плани прикладних курсів, орієнтованих на предметну галузь; включення у навчальні плани елективних дисциплін інформаційного циклу, що враховують різні рівні комп'ютерної підготовки студентів і сферу їхніх майбутніх професій; раціональне поєднання в навчальному процесі комп'ютерно-орієнтованих технологій з традиційними;

– автори роботи “Формування інформаційної культури спеціаліста” [44] наголошують на проблемах безперервності, спадкоємності й достатності інформатизації навчального процесу, інтеграції спеціальних та інформаційних дисциплін.

Специфіка діяльності фахівців комп'ютерного профілю зумовлена: значною інтелектуальною завантаженістю, пов'язаною з інформаційним перевантаженням; підвищеним ступенем рухливості нервової системи під час роботи з комп'ютерною технікою; високою координацією зорового аналізатора; здатністю оперативно перемикає увагу та діяти в нестандартних ситуаціях. Це породжує необхідність розробки та впровадження цілісної педагогічної системи підготовки майбутніх фахівців комп'ютерного профілю й вимагає застосування нових підходів до формування змісту професійної освіти, співпраці вищих навчальних закладів із роботодавцями [33, с. 3].

На сьогоднішній день вітчизняна система підготовки фахівців комп'ютерного профілю не відповідає вимогам галузі. Великий обсяг технологічних знань (не менше 50%) студенти продовжують отримувати у ВНЗ, проте ці знання досить швидко застарівають в сучасних умовах, і, разом з тим, необхідні практичні навички формуються у недостатньому обсязі [206, с. 69]. Таким чином, можна вважати, що готують учених-дослідників або хакерів-одинаків, але не інженерів програмного забезпечення. Необхідно змінювати пріоритети у розробках освітніх програм. Спочатку слід з'ясувати, під впливом яких міркувань формуються кваліфікаційні вимоги до фахівця на рівні бакалавра, спеціаліста, магістра, що входять у програми, та які саме технології навчання використовуються.

У галузі інформаційних технологій потрібна система навчання, яка б дозволяла:

- витримувати стандарти підготовки, досягати взаємозамінності фахівців. Для цього система визначення і стандартизації кваліфікаційних

(дисциплінарного, адміністративного, цивільно-правового)? У чому полягає зміст принципу кримінального права “індивідуалізація покарання”? Які приклади справедливого призначення покарання тобі відомі?

При написанні рефератів, доповідей студенти мають виходити з того, що покарання, невідворотність відповідальності – важлива умова боротьби із злочинністю, запобігання їй. Саме в цьому й виявляється тісний зв'язок невідворотності покарання й гуманності. Звільнення особи, що вчинила злочин, від кримінальної відповідальності і покарання суперечить гуманізму, сприятиме вчиненню нових злочинів. Застосування покарання як засобу впливу на злочинця є необхідною умовою торжества справедливості. Доцільно підкреслити думку про те, що поняття “гуманізм” і “справедливість” нерозривно пов'язані. Ось чому для їх утвердження потрібна рішуча боротьба з правопорушеннями.

Отже, слід виходити з важливого положення невідворотності покарання за злочин, використовуючи його з метою профілактичного впливу, формування у свідомості молоді почуття відповідальності за свої вчинки, переконаності у необхідності додержання законів.

Доцільно також зробити деякі пояснення, щоб уникнути помилкового розуміння студентами призначення кримінального покарання, а саме: наголосити, що покарання є гарантією реалізації справедливості; метою покарання є виправлення й перевиховання засудженого, запобігання вчиненню злочинів іншими особами.

Застосування покарання передбачає викорінення у свідомості правопорушника антисоціальних поглядів і звичок, прищеплення відповідального підходу до інтересів народу, правил співжиття і, отже, виправлення й перевиховання його.

Запобігання вчиненню нових злочинів засудженим, іншими особами досягається загрозою застосування покарання. Страх перед покаранням утримує від вчинення злочину певну категорію осіб, якій властива асоціальна спрямованість. Щодо таких осіб слід застосовувати заходи державного примусу, тому що в умовах безкарності вони можуть вчинити злочин.

Необхідно, щоб студенти чітко відрізняли покарання від інших засобів державного примусу (адміністративних, дисциплінарних,

Виховна справа VIII. ЗЛОЧИН І ПОКАРАННЯ (Тематична конференція)

ПИТАННЯ

1. Покарання – наслідок злочину.
2. Поняття індивідуалізації покарання по відношенню до особи та вчинку.
3. Доцільність, справедливість покарання як одного із засобів боротьби із злочинністю.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

Усвідомлення молоддю основного змісту, мети покарання має профілактичне виховне значення; є однією з важливих умов психологічного впливу на їх волю та розум, виховання свідомих громадян суспільства. Слід пам'ятати, що покарання, яке за своєю суттю є примусом, – це специфічний засіб виховання. Санкції відповідних норм права, що передбачають застосування державного примусу до правопорушника, діють виховним чином на такі елементи структури особистості, як її інтереси, потреби, настанови, ціннісні орієнтації. Отже, виховання відповідального ставлення молодих людей до своєї поведінки значною мірою відбувається шляхом усвідомлення ними кримінально-правових норм, формування знань про існування певної відповідальності за правопорушення. Тому проведення конференції із зазначеної тематики є доцільним.

Відповідальні за проведення конференції – викладач основ правознавства, куратор групи, декан факультету, актив студентів – розробляють план її підготовки, розподіляють конкретні доручення: оформлення приміщення, де буде проводитись конференція, виставки відповідної літератури, добір та використання технічних засобів (діафільмів, кінофільмів, документальної хроніки). З метою надання допомоги студентам попередньо можна організувати роботу над рефератами й доповідями учасників конференції. Доцільно запропонувати подумати й відповісти на такі запитання: Як ти розумієш невідворотність покарання? У чому полягає потреба існування покарання, яке його призначення? У чому відмінність кримінального покарання від інших засобів державного примусу

вимог потребує демонополізації й передачі в управління працедавцям, які є носіями предметних знань, що формують попит. Державні стандарти навчання повинні узгоджуватися з кваліфікаційними стандартами, що відповідають практиці, а також з галузевими стандартами;

- оперативно готувати необхідну кількість фахівців різного рівня кваліфікації, які можуть швидко навчатися новим технологіям. У наш час індустрія розвивається досить високими темпами. Вітчизняна система підготовки програмістів постійно відстає – інакше не може бути, – тому що цикл навчання не збігається з циклом змін в ІТ-індустрії. Отже, за час перебування в навчальному закладі практичні навички студента “старіють”, оскільки міняються платформи, концепції, технології, рішення. Щоб готувати для ринку праці фахівців комп’ютерного профілю, що відповідають запитам працедавців, система їх підготовки повинна бути не просто модульною, а й багатоступеневою, що дає як спеціалізовані знання, так і практичний досвід. Разом ступені цієї системи утворюють єдиний цикл. Після проходження кожного з них випускник може стати повноцінним фахівцем, знайти роботу і водночас (за бажанням) продовжити освіту. При цьому градація освітніх рівнів (молодший спеціаліст, бакалавр, магістр) відповідає різним посадовим рівням:

- кодувальник / тестувальник;
- розробник, системний аналітик, аналітик баз даних, аналітик / контролер якості;
- менеджер проекту, координатор, бізнес-аналітик, менеджер з управління якістю.

Перший ступінь – технікум або коледж. Молодшого фахівця потрібно навчати тих самих дисциплін і на тому самому рівні, що і бакалавра, лише в меншому обсязі. Тут повинно бути більше практики, необхідно розвивати практичні навички. Правова підготовка на цьому рівні здійснюється в межах курсу “Основи правових знань”.

Другий ступінь – бакалаврат, спеціальний рівень. Фахівець з дипломом бакалавра виконує роботу за складнішим, ніж молодший фахівець, рівнем, який вимагає ґрунтовної теоретичної підготовки. Він повинен розуміти різні технології, сценарії взаємодії системи й роботи користувача, уміти розробляти архітектуру рішень, моделі баз даних, інтерфейси тощо. Правова підготовка на цьому рівні здійснюється в межах курсу “Правознавство”.

Третій ступінь – магістратура, управлінська підготовка для фахівців, які можуть самостійно втілювати складні проекти, розумітися на організаційних моментах бізнесу, роботі суміжних відділів чи підрозділів, основах бюджетної практики і управлінні людьми. Навчання на цьому рівні включає курси: “Управління проектами”, “Управління ресурсами”, “Управління знаннями”, “Інтелектуальна власність”, тобто до наявних спеціальних знань додається правова бізнес-освіта.

Ми приєднуємося до таких рекомендацій авторів робіт [39] щодо реалізації багаторівневої правової підготовки: проведення базової підготовки на попередньому та початковому етапах навчання; формування професійно-правових знань та вмінь на наступних курсах навчання; використання знань та вмінь, сформованих у процесі вивчення однієї з правових дисциплін під час виробничої практики, конкретизація та розвиток навчання у подальших дисциплінах на вищому рівні.

Багаторівнева система правової підготовки повинна стати єдиним інтегрованим комплексом, метою якого є формування професійно-правової відповідальності, професійної правосвідомості, інформаційно-правової культури на всіх етапах навчання та в подальшій професійній діяльності.

Майбутні фахівці комп’ютерного профілю знайомляться з правовими проблемами вже під час практики. Це вирішення проблем у взаємостосунках працедавця і працівника з погляду юридичних норм, що часом для обох сторін може бути причиною для переживань.

Правовими нормами регулюється також і процес професійного зростання. За результатами оцінки й атестації працівнику присвоюється рівень компетенції в межах видової спеціалізації: базовий, середній, повний, старший; розробник, аналітик, консультант тощо. Щоб перейти на наступний ступінь, з вищим рівнем оплати, працівник має відповідати вищим вимогам: засвоїти необхідні знання й напрацювати досвід роботи. Іноді кандидат на вищу посаду в межах компанії може піти в іншу компанію раніше, ніж з’явиться відповідна вакансія. Вигідне і правильне для фахівця рішення обертається проблемою для компанії, що навчила й виховала його: працівники володіють інформацією компанії, що є конкурентною перевагою [208]. Сьогодні багато компаній прагнуть переманити фахівця, який знає секрети конкурента. Для них це прорив у знаннях, у технологіях. І ця проблема не врегульована правовими нормами.

третє, особа, що вчинила злочин у стані сп’яніння, не звільняється від кримінальної відповідальності. Підкреслюється, що навіть студенти, які ще не досягли віку кримінальної відповідальності, несуть відповідальність за вчинений злочин у цивільному, адміністративному порядку.

Особливу увагу слід звернути на те, що кримінальній відповідальності підлягають студенти у віці чотирнадцяти років за вчинення таких тяжких злочинів, як вбивство, умисне заподіяння тілесних ушкоджень, що спричинили розлад здоров’я, звалтування, крадіжку, грабж, розбій, злісне хуліганство, умисне знищення або пошкодження державного, громадського чи особистого майна громадян, що спричинило тяжкі наслідки, а також за умисне вчинення дій, які можуть викликати аварію поїзда.

Ефективність засвоєння питань теми в цілому залежить від того, наскільки в ході бесіди відображено зв’язок норм кримінального права й моральних принципів.

Використовуючи знання студентів з теми про “право і мораль”, доцільно проілюструвати відповідність будь-якої кримінально-правової норми гуманним нормам моралі. Таким чином, можна конкретно показати, в чому полягає тісний зв’язок, взаємодія норм права, зокрема кримінального, і моралі в суспільстві.

Кримінальну відповідальність слід розглядати як засіб захисту інтересів держави, суспільства, особи, що застосовується по відношенню до осіб з низьким рівнем свідомості.

ЗАПИТАННЯ

1. Назвіть завдання кримінального законодавства.
2. Розкрийте поняття “злочин”.
3. Чому кримінальне право є одним з важливих засобів зміцнення правопорядку, охорони його від злочинних посягань?

державного завдання. Охороняти природу – обов’язок держави і кожного громадянина України (ст. 16, 41, 50, 66 Конституції України).

У бесіді має чітко визначатися думка про потребу активної природоохоронної діяльності студентів. На прикладах роботи “зелених патрулів” варто розкрити систему їх роботи з охорони й примноження природних багатств, показати роль студентів у цій справі.

ЗАПИТАННЯ

1. Які заходи здійснюються державою з раціонального використання природних ресурсів й охорони природи в нашій країні?
2. Чому охорона природних багатств є обов’язком кожного?
3. Яка відповідальність установлена за порушення законодавства про охорону природи?

Виховна справа VII. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО В БОРОТБІ ІЗ ЗЛОЧИННІСТЮ. ЗАВДАННЯ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА (Бесіда)

ПИТАННЯ

1. Потреба в існуванні кримінального права.
2. Профілактична роль кримінальної відповідальності.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

Викладач основ правознавства має звернути увагу студентів на специфіку кримінального права, зазначити, що кримінальне право охороняє найважливіші суспільні відносини від злочинних посягань.

Доцільно перевірити, наскільки студенти усвідомили поняття “кримінальне право”. Бесіда має сприяти формуванню у студентів переконаності в потребі кримінального права, що забезпечує охорону суспільних відносин.

Слід застерегти молодь від неправильних уявлень про кримінальну відповідальність в окремих випадках, а саме: по-перше, незнання закону не звільняє від кримінальної відповідальності; по-друге, студенти несуть кримінальну відповідальність за вчинений злочин; по-

Працедавець навчає співробітника, передає йому частину знань, від яких залежить успіх бізнесу і які є комерційною таємницею. При цьому він, звичайно, укладає з працівником угоду про нерозголошення конфіденційної інформації. Ось тут і виникає додаткова складність. Підписуючи подібну угоду із замовником, компанія-підрядник фактично зобов’язується протягом певного часу не працювати з його конкурентами. Проте якщо вона не може гарантувати, що її співробітники не перейдуть працювати до конкурентів замовника, то автоматично позбавляється можливості виконати умови угоди. Якщо під час укладання контракту замовник висуває умову, що інформація про нього не повинна потрапити до його конкурентів протягом 3 років, то забезпечити виконання цієї умови роботодавець може, якщо підпише відповідну угоду зі своїм працівником. Така угода з найманцем може накласти певні обмеження на вибір подальшого місця роботи після звільнення (зокрема, працювати в конкретних компаніях-конкурентах). Нині держава не може гарантувати виконання такої угоди [83, с. 79]. Подібні аспекти трудових взаєностосунків, а саме питання захисту інтересів бізнесу, прав працедавця за умови припинення трудових взаєностосунків з працівником, наше законодавство взагалі не регулює. Усі ці питання сьогодні можуть бути вирішені лише шляхом правового виховання.

Працівники зобов’язані зрозуміти, що корпоративна інформація про клієнтів, нові технології і ноу-хау не є особистою власністю, їх не можна переносити під час переходу в іншу компанію. Адже, якщо, наприклад, шахтар, повертаючись із шахти, забирає з собою улюблений відбійний молоток чи знайдені алмази, це – крадіжка. Тут господар знає, що закон охороняє право власності на знаряддя праці й результат праці. Для фахівців комп’ютерного профілю знаряддям праці, засобом виробництва і результатом праці є відповідні бібліотеки програм, особливі здібності й знання, навички працівників. У сфері інформаційних технологій найсучасніші інструменти й технології містяться, переважно, “в їхніх головах” [204, с. 160].

Формулу “гроші – товар – гроші” не можна просто замінити на “гроші – інформація – гроші”. Одну й ту ж інформацію (на відміну від товару) можна “продати” кілька разів. Це проблема ІТ-бізнесу – цінності нематеріальні й не регулюються законодавством [94, с. 41].

Інформаційні технології (ІТ) стали одним з провідних чинників прогресу цивілізації, а їх привселюдне використання сформувало нову

сферу суспільних відносин. Інформаційні технології, разом з телекомунікаційними технологіями, становлять основу процесів інформатизації, руху до інформаційного суспільства.

Результати дослідження Ж. Іноземцевої [56, с. 178] засвідчують, що значна частина випускників відзначає недостатність підготовки у вирішенні професійних завдань із застосуванням комп'ютера, відсутність навичок творчого застосування інформаційно-комп'ютерних технологій для вирішення стандартних завдань.

На думку О. Ковальової [65, с. 54], професійна готовність студента-випускника – істотна передумова ефективності його професійної діяльності після закінчення навчального закладу.

Усе це дає право виокремити у структурі загальної готовності до професійної діяльності, вважаючи відносно самостійним компонентом, “інформаційно-правову” готовність як цілісне утворення і результат взаємовпливу професійної готовності і готовності до правової діяльності.

Інформаційно-правова готовність фахівця має ядро – базову готовність і надбудовну частину – спеціальну готовність. Базовою є інформаційно-комп'ютерна готовність – це готовність студента використовувати апаратне, програмне системне забезпечення комп'ютера й універсальні інформаційно-комп'ютерні технології для забезпечення інформаційно-комп'ютерної діяльності у професійній сфері. Спеціальна готовність – це готовність до вирішення правових завдань.

Правова підготовка фахівців комп'ютерного профілю повинна спиратися на поліфункціональний характер їх професійної діяльності та передбачати такі етапи вирішення правової ситуації: ідентифікація проблеми (аналіз і визначення ступеня складності); диверсифікаційне прогнозування її вирішення (пошук варіантів вирішення проблеми); вибір та верифікація рішення (обґрунтування найбільш оптимального способу вирішення проблеми); формалізація рішень (подання рішень у вигляді формальної системи); транспортування рішень (формулювання перед студентами важливих завдань); моніторинг результатів (оцінка й корекція результатів) [32, с. 289].

Таким чином, нами з'ясовано, що:

– професійна діяльність фахівців комп'ютерного профілю є поліфункціональною і широкопрофільною;

ЗАПИТАННЯ

1. Як забезпечується трудова дисципліна на підприємствах, в установах, організаціях?
2. Що ви знаєте про правила внутрішнього трудового розпорядку, статuti і положення про дисципліну?
3. Назвіть обов'язки власника або уповноваженого ним органу.
4. Яка існує юридична відповідальність за порушення трудової дисципліни?

Виховна справа VI. ПРИРОДООХОРОННА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ УКРАЇНИ. ПРИРОДА, ЗАКОН І МИ (Бесіда)

ПИТАННЯ

1. Конституція України про обов'язок охороняти й берегти природу.
2. Відповідальність за порушення правил охорони природи.
3. Природоохоронна діяльність студентів: загони “зелених патрулів”.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

У бесіді викладач має роз'яснити політику держави щодо розумного використання природних ресурсів. Слід також зазначити, що в ряді регіонів країни стан природного середовища викликає тривогу і вимагає рішучих дій з боку держави, суспільства в цілому.

Особливу увагу викладач основ правознавства має звернути на закони України, які прийняті з метою застосування рішучих заходів в охороні природи й раціональному використанні її ресурсів. Адже природні багатства – це не тільки економічна та естетична, а й моральна цінність.

Студенти мають усвідомити, що важлива роль в охороні природи належить праву. Законодавство про охорону природних багатств, закріплені в Конституції України принципи, що зобов'язують берегти природу, визначають зміст політики держави з цього питання.

Студентам слід роз'яснити значення охорони природи, роль державних і громадських органів у розв'язанні цього важливого

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ СПІВБЕСІДИ

1. У чому полягає суть принципу законності?
2. Як виконуються закони у Вашому колективі, особисто Вами?

Виховна справа V. ТРУДОВА ДИСЦИПЛІНА Й ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

(Бесіда)

ПИТАННЯ

1. Дисципліна праці – основний правовий принцип організації праці.
2. Обов'язок дотримання трудової дисципліни, правил внутрішнього трудового розпорядку.
3. Юридична відповідальність за порушення трудової дисципліни.
4. Дисципліна й самоконтроль студента.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

Головною метою бесіди має бути виховання у молодого покоління високої свідомості у виконанні своїх обов'язків – сьогодні як студента, як працівника – у недалекому майбутньому.

Декан факультету має підвести студентів до розуміння значення дисципліни праці в сучасних умовах, сформувавати у студентів переконання про потребу додержувати дисципліну на робочому місці.

Доцільно підкреслити, що додержання трудової дисципліни – це, перш за все, виконання правил внутрішнього трудового розпорядку.

Особливу увагу треба звернути на питання про відповідальність за порушення основних обов'язків на виробництві, в установах, навчальних закладах. Для підвищення пізнавального інтересу студентів та посилення виховного впливу бажано, щоб у бесіді взяв участь юрист чи представник адміністрації підприємства.

У бесіді зі студентами потрібно відверто поговорити про дисципліну, про те, як вони виконують свій основний обов'язок, тобто як навчаються.

– правова підготовка фахівців комп'ютерного профілю повинна бути багаторівневою та інтегрованою, її результатом є формування професійно-правової відповідальності, професійної правосвідомості, інформаційно-правової культури;

– ефективне формування професійної правосвідомості потрібно забезпечувати поєднанням професійної спрямованості з правовою підготовкою;

– інтеграцію правових і фахових дисциплін потрібно здійснювати через скоригованість змісту навчання фахівців комп'ютерного профілю відповідно до майбутньої професійної діяльності.

1.4. Компонентна структура та критерії правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі

Якісним показником виховання є вихованість особистості. *Вихованість* найповніше характеризує людину як громадянина суспільства, світу, носія, захисника, творця етнокультурних і загальнолюдських цінностей – духовних, світоглядних, етичних, естетичних, гуманних, демократичних, правових, екологічних, трудових тощо. Вона проявляється в його адаптації до цивілізованого життя в суспільстві, любові до Батьківщини, навколишньої природи, сім'ї, у гармонійному поєднанні духовних і матеріальних потреб, соціальної активності, відповідальності, працьовитості, пошані до закону, правильності користування правами і свободами, гуманності, безперервному прагненні до повної самореалізації, самоствердженні й індивідуальному самовираженні у згоді з особистісними й суспільними інтересами.

Спеціальна функція вихованості людини в її життєдіяльності – соціально-ціннісна. Характерними для вихованості є схильність і уміння особистості правильно оцінювати себе у соціумі [190, с. 159].

Загальна вихованість забезпечується: розумінням сенсу життя і прагненням до цивілізованої самореалізації себе в ньому; потребою в безперервному самовдосконаленні – самоосвіті, самовихованні, саморозвитку і самонавчанні; визнанням загальнолюдських цінностей життя і здоров'я, пошаною до прав і свобод людини, умінням поводитися в демократичному суспільстві та в умовах наданих свобод; цивільною зрілістю і суспільною активністю, порядністю, чесністю, сумлінністю; інтегрованістю у світову, національну культуру і сучасне

суспільство, націленістю на вдосконалення цього суспільства, на самоутвердження у ньому; володінням культурою поведінки, моральною свідомістю, моральною надійністю, гуманністю, твердістю моральних переконань; колективізмом, товариством, готовністю допомогти людині, пошаною до старших; прагненням до сприяння, взаєморозуміння і співпраці між людьми, народами незалежно від їх расової, національної, етнічної, релігійної та соціальної приналежності; працьовитістю, сумлінністю, відповідальністю, цілеспрямованістю, організованістю, акуратністю, самовладанням, відчуттям власної гідності, повсякденним практично вираженим прагненням самореалізації та підвищення культури поведінки.

Розрізняють деякі види вихованості, зокрема правову вихованість. Правова вихованість є найважливішою психолого-педагогічною та соціально-правовою характеристикою особистості, вона неподільно пов'язана із загальною вихованістю, відбиває ступінь її всебічності та гармонійності.

Правова вихованість громадянина характеризується особливим багатством елементів: пошаною до закону й законності, ставленням до них, як до вищих соціальних цінностей, як до норм життя, як до блага, без якого неможливо цивілізованим шляхом реалізувати себе, свої життєві плани, як до одного з надійних способів рішення правових проблем, як до надійної сили, спрямованої і здатної захищати права і свободи; наявністю правомірних цілей, планів, намірів у житті, діяльності, вчинках; потребою, прагненням, звичкою постійно поводитися відповідно до норм закону; постійним прагненням до вибору лише законних способів і засобів досягнення цілей; непохитною стійкістю до криміногенних спокус; прагненням до сприяння правоохоронним органам щодо усунення причин і умов здійснення незаконних вчинків; активністю та участю в підтримці правопорядку [166, с. 43].

Правова вихованість визначається, як:

– внутрішній духовно-правовий стан, в якому перебуває особа на момент прийняття рішення щодо того, як поводитися в тих чи інших обставинах. Це стан правосвідомості особи, рівень її правової культури, готовність до правомірної поведінки [167, с. 230];

– інтегративна якість особистості, в основі якої лежить єдність свідомості (усвідомлення справедливості права й закону, сприйняття

Виховна справа IV. **ЗАКОННІСТЬ – НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА ДЕМОКРАТІЇ. ЗАКОН ОBOB'ЯЗКОВИЙ ДЛЯ ВСІХ** (Бесіда)

ПИТАННЯ

1. Принцип законності в нашому суспільстві.
2. Зміцнення правової основи державного й суспільного життя в Україні. Важливість удосконалення законодавства.
3. Закон є закон. Закон, права і обов'язки кожного громадянина. Обов'язок додержувати Конституції України і законів.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

У ході бесіди викладачеві основ правознавства доцільно звернути увагу студентів на те, що законність має визначати основу діяльності держави, всіх її органів. Суть принципу законності полягає в тому, що кожне підприємство, організація, службові особи, кожен громадянин нашої країни повинен додержуватися законів й інших правових актів. При цьому червоною ниткою має проходити думка про органічну єдність демократії й законності.

На сучасному етапі оновлення нашого суспільства постало питання про глибокі перетворення в існуючій правовій системі. В Україні проводиться широка правова реформа, яка покликана забезпечити верховенство права в усіх сферах життя суспільства, посилити механізми підтримання правопорядку на основі розвитку народовладдя. Викладач має наголосити на тому, що формування правової держави України, розв'язання докорінних соціально-економічних завдань потребують удосконалення законодавства, зміцнення правопорядку та дисципліни, неухильного додержання законності. Це – настійна вимога часу. Поступово студенти усвідомлюють, що закон повинні додержувати всі без винятку. Це має стати органічною потребою кожного громадянина. Для прикладу доцільно використати факти з життя колективу університету, щоб кожен студент відчув і усвідомив незаперечність закону, почуття відповідальності перед ним.

навчанні); взаємна повага в сім'ї (допомога вдома, турбота про батьків, молодших членів сім'ї); чесність і порядність (окремі приклади).

Отже, у результаті диспут має сприяти формуванню правосвідомості студентів шляхом конкретизації норм моралі і права стосовно їхньої безпосередньої поведінки.

У кінці диспуту викладач підбиває підсумки, чітко формулюючи головну ідею теми: необхідність додержання законів, норм моралі.

Виховна справа III. КОНКУРС НА КРАЩИЙ АЛЬБОМ-ЗБІРНИК ПРИСЛІВ'ІВ, ПРИКАЗОК, ВИСЛОВЛЮВАНЬ ВИДАТНИХ ЛЮДЕЙ (ПРО ПРАВО, ЗАКОН, СУД, ПРАВОСУДДЯ, ЗЛОЧИН, ПОКАРАННЯ, ЗАСУДЖЕННЯ, СПРАВЕДЛИВІСТЬ, СОВІСТЬ, ВЧИНКИ, СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ)

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

Народна мудрість, якою наповнені прислів'я, приказки тощо, – невичерпне джерело духовного збагачення. Їх використання у навчальному процесі сприяє не тільки кращому засвоєнню студентами знань, а завдяки впливу на їх почуття, волю й формуванню правосвідомості.

Слід визначити строки проведення конкурсу, склад журі, до якого бажано включити декана факультету, куратора групи, викладача літератури. За підсумками конкурсу доцільно організувати виставку кращих альбомів з наступним їх обговоренням, оголосити переможців, провести бесіду про те, як студенти розуміють зміст прислів'їв, приказок, висловлювань видатних людей (що вважається добрим, а що слід засудити, в чому виявляються ті чи інші позитивні якості людини, як моральні категорії співвідносяться з правом і т. д.). Ці питання краще обговорити безпосередньо на конкретних прикладах з життя студентів. Отже, бесіда має сприяти усвідомленню співвідношення справедливості й права, соціальної цінності правових норм, формуванню поваги до права.

правової поведінки і правомірної діяльності як природної основи життя тощо) [49, с. 8];

– сукупність правових знань, уявлень, почуттів, умінь та навичок правомірної поведінки [51, с. 8];

– структурне особистісне утворення із функціонально пов'язаними і взаємозумовленими когнітивним, емоційно-ціннісним і поведінковим компонентами, що характеризуються певним рівнем усвідомлення особистістю правових знань, мотивів, необхідності правомірної поведінки та втілення їх у реальних нормативно-поведінкових діях [182, с. 6].

Рівень правової вихованості – це не тільки знання й розуміння необхідності виконувати норми, але й ступінь сформованого ставлення до закону як до цінності [173, с. 216]. Рівень правової вихованості людини визначається такими критеріями: наближенням до цінностей; ступенем орієнтації стосовно правил, норм, ідеалів та цінностей суспільства і рівнем керування ними у вчинках та діях, а також придбаними на їх основі особистісними якостями. Ознаками вихованості є становлення особистості, добровільне виконання певних вчинків, дій, їх мотиви. Правова вихованість закладається у потребах, установках, прагненнях, переконаннях, мотивах і звичках правомірної, соціально активної поведінки, що мають такі прояви:

– повага до закону й законності, ставлення до них, як до вищих соціальних цінностей; як до норм життя, що стверджують і захищають вищі людські моральні цінності; як до блага, без якого цивілізованим шляхом неможливо реалізувати себе, свої життєві плани; як до одного з найкращих способів вирішення проблем, що виникають; як до надійної сили, спрямованої і здатної захищати права і свободи від злочинних посягань;

– наявність правомірних цілей, планів, намірів у житті, діяльності, вчинках за умови повної несприйнятливості протиправних дій;

– переконаність щодо необхідності дотримання законів;

– законослухняна поведінка;

– потреба, бажання, звичка постійно поводити себе правомірно, зі стійкими правовими мотивами;

– прагнення до вибору тільки правомірних способів і засобів задоволення своїх потреб, досягнення цілей, вирішення проблем;

– стійкість до криміногенних впливів;

– прагнення до сприяння правоохоронним органам під час усунення причин і умов вчинення злочинів, реалізація принципу неворотності покарання;

– прагнення утримати інших від скоєння правопорушень і спонукання їх до правомірної поведінки;

– посильна участь у підтримці правопорядку (або активна підтримка правопорядку).

Вважаємо, що доцільно виокремити поняття *правової вихованості майбутніх фахівців*, які належать до певної соціальної і професійної групи (у даному випадку це комп'ютерна галузь). З одного боку, це вплив професійної (інформаційної) культури, з іншого – виконання і дотримання норм, правил, що захищають права, свободи й обов'язки суб'єктів інформаційної діяльності.

Обґрунтовуючи розуміння правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі, ми врахували вплив професійного середовища, в якому фахівець комп'ютерної галузі здійснює свою професійну діяльність. Інформаційний простір є однією з підсистем соціокультурного середовища й існує як сукупність таких, що історично склались, і соціально обумовлених зовнішніх чинників, обставин та ситуацій.

Професійна вихованість забезпечується:

– любов'ю до своєї професії, ідентифікованістю з професійним співтовариством, утвердженням його цінностей і норм як своїх;

– професійною культурою в роботі та культурою поведінки у трудовому колективі; почуттям професійного обов'язку й відповідальності;

– дбайливим ставленням до соціальних, етичних і гуманістичних цінностей, пов'язаних із професією; пошаною до закону, вірністю професійній клятві, моральному кодексу, деонтологічним професійним нормам;

– прагненням до безперервного професійного вдосконалення і максимально можливих досягнень у професії;

– докладанням зусиль для професійно-особистісного становлення;

– застосуванням у професійній діяльності отриманих знань.

Правова вихованість спеціаліста передбачає повагу до закону і законності, ставлення до них, як до соціальних цінностей, дотримання норм життя, способів цивілізованого вирішення проблем і ситуацій;

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

Проведення диспуту слід ретельно підготувати: створити комісію, до складу якої входили б декан факультету, куратор групи, викладач основ правознавства. Слід домогтися творчого ставлення студентів до питань, що обговорюються; підібрати потрібну літературу, визначити основні питання для обговорення (питання, що пропонуються, мають орієнтовний характер). Дібраний матеріал має бути з важливих морально-правових проблем, що стосуються життя, інтересів та внутрішнього світу студентів.

Доцільно попередньо розробити “Пам'ятку” для учасників диспуту або “Правила диспуту”. Наприклад: перш ніж сперечатися, подумай, про що будеш сперечатися. Починаючи сперечатися, ясно вислови твердження, які будеш захищати й доводити; доводячи й спростовуючи, говори зрозуміло, просто, чітко. Намагайся говорити своїми словами; добираючи цитати для виступу, потурбуйся про те, щоб твої власні думки не виглядали їх блідою тінню. Якщо довели помилковість твоєї думки, май мужність визнати правоту свого “супротивника”. Закінчуючи виступ, підсумуй, зроби висновки (Див. : Кутьев В.О. Внеурочная деятельность школьников. – М. : Просвещение, 1983. – С. 67-68; Верб Л. Я., Лисовский В. Г. Думать, спорить, обсуждать. – Л., О-во “Знание” РСФСР, 1966. – С. 16-17).

Відповідальні за оформлення аудиторії, де має проводитись диспут, вивішують плакати з витягами із статей 23, 68 Конституції України.

Виховний вплив суспільства на особу здійснюється через колектив, членом якого вона є. Диспут має сприяти формуванню у студентів правових переконань, умінь оцінювати свої вчинки та вчинки товаришів, застосовувати правові знання для пояснення фактів навколишнього життя, керуватися у своїй поведінці здобутими правовими знаннями, тобто формуванню правової свідомості і правомірної поведінки. У ході диспуту доцільно обговорити негативні вчинки, що мали місце, та об'єктивно й справедливо оцінити їх. Потрібно також зіставляти вчинки студентів, їх поведінку з такими морально-правовими нормами, як сумлінна праця (ставлення до навчання), свідомість громадянського обов'язку, нетерпимість до правопорушень; товариська взаємодопомога (допомога товаришеві у

На конференцію бажано запросити працівників правоохоронних органів (можливо, є такі серед батьків студентів), їх виступи мають висвітлити суспільну небезпечність злочинності. Слід довести до свідомості студентів, що злочин – антисуспільне явище, переконати молодь у потребі боротьби із злочинністю. Виходячи з реальних фактів, запрошені мають розповісти про наслідки злочинів, зазначити їх несумісність з нормами моралі, що утверджують гуманні відносини і взаємну повагу між людьми. Таким чином, молодь розуміє, що злочин – це завжди явище аморальне. Виступи працівників правоохоронних органів не повинні обмежуватись тільки юридичною сферою. У них мають звучати як правові, так і моральні оцінки.

Хід конференції спрямовує викладач правознавства, який має допомогти систематизувати найважливіші положення, підбити підсумки. Студенти повинні усвідомити, що право – важливий фактор зміцнення й розвитку принципів моралі, що суворе додержання законності – істотна умова забезпечення нормального розвитку суспільства, захисту інтересів і прав кожної людини.

Виховна справа II. “ЩО ТАКЕ ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА? ЯК ТИ СПІВВІДНОСИШ ПРАВОВІ І МОРАЛЬНІ НОРМИ У СВОЄМУ ЖИТТІ?” (Диспут)

ПИТАННЯ

1. Як поєднати “хочу” і “повинен” у своїй поведінці?
2. З якої причини, на твою думку, можливі випадки порушення твоїми товаришами правил співжиття, правил для студентів? Яка твоя роль у запобіганні правопорушенням в університеті, створенні обстановки непримиренності до них?
3. У чому полягає принципова відмінність між порушеннями норм моралі і права? У чому виявляється антисуспільний характер правопорушень?
4. Чому додержання норм права – обов’язок твій і кожного? Доведи, що додержання норм права – необхідна умова життєдіяльності держави і суспільства, захисту інтересів і прав кожної людини.

урахування надійної сили, що здатна захистити права і свободи людини; включає потребу й бажання поводити себе відповідно до норм закону; прагнення до вибору правомірних способів і засобів задоволення своїх потреб та вирішення проблем; прагнення утримати інших людей від скоєння правопорушень; дотримання правопорядку в різних ситуаціях (удома, на роботі, у навчальному закладі тощо).

Грунтуючись на аналізі базових понять, ми визначаємо правову вихованість майбутніх фахівців комп’ютерної галузі як системну, педагогічно сформовану, особистісну якість, як інтегрований прояв правової компетентності, інформаційно-правової культури, професійно-правової відповідальності, професійної правосвідомості.

Проаналізуємо *компонентну структуру правової вихованості* майбутнього фахівця комп’ютерного профілю.

Професійно-правова обізнаність. Правова обізнаність майбутнього фахівця комп’ютерного профілю відображає теоретичне (наукове) осмислення правової дійсності, усвідомлене проникнення в сутність правових явищ. Вона характеризується наявністю певних знань, поглядів і переконань. Правова обізнаність дозволяє адекватно розуміти правову сферу суспільства, завдання й значимість творення правової держави, коректно інтерпретувати права і свободи, їх межі, розуміти правову відповідальність і необхідність будувати своє життя, не порушуючи закони.

Рівень правової обізнаності визначається “рівнем знань правового мінімуму”, яким повинен володіти кожен громадянин суспільства, незалежно від його соціального статусу [17, с. 67].

Правова обізнаність майбутніх фахівців комп’ютерного профілю передбачає освоєння таких елементів, як:

- правові ідеї, теорії, концепції, переконання (наприклад, теорії соціальної правової держави);
- правові поняття і явища;
- правові категорії;
- правові принципи (зокрема, верховенства права, переваги загальновизнаних норм міжнародного права над нормами національного права);
- нормативні документи;
- акти законодавства;

- правові уявлення про професійні права та обов'язки фахівців комп'ютерної галузі;
- можливості, порядок і правила юридичного захисту своїх прав та інтересів;
- правові практичні знання щодо діяльності в галузі інформаційних технологій;
- правові засади роботи з інформаційними мережами;
- засоби захисту інформації та інтелектуальної власності;
- правові погляди, що передбачають самооцінку, тобто вміння критично оцінити свою поведінку з погляду її відповідності праву.

Дуже близьким до понять правової обізнаності є **поняття правової компетентності**. Під правовою компетентністю Ю. Сурмяк розуміє таку форму відображення правових явищ, яка поєднує інтелектуальні, психічні, емоційні та поведінкові процеси і стани в межах правового поля, що в сукупності створюють систему правових знань, умінь і навичок, правових емоцій і почуттів, правових позицій, мотивів, переконань і настанов особи, які синтезуються у прийнятих рішеннях та спрямовані на пізнання, самовдосконалення, саморозвиток особистості у сфері правовідносин. Правова компетентність забезпечується формуванням системи знань Конституції України та основних галузей права і законодавства, формуванням умінь і навичок практичного застосування норм права, навичок соціально активної правової поведінки, правових переконань особи, її індивідуальних здібностей і талантів [168, с. 12].

Компетентнісний підхід прямо пов'язаний з ідеєю всебічної підготовки й виховання індивіда не лише як спеціаліста, професіонала своєї справи, а й як особистості, члена колективу й соціуму, він є гуманітарним у своїй основі. Метою гуманітарної освіти, як відомо, є не лише передача майбутньому спеціалісту сукупності знань, умінь і навичок у певній сфері, а й розвиток світогляду, міждисциплінарного чуття, здатності до прийняття індивідуальних креативних рішень, до самоосвіти, а також формування гуманістичних цінностей. До особливостей компетентнісного підходу у вищій школі можна віднести: визнання компетенцій як кінцевого результату навчання та їх цілеспрямоване формування; перенесення акцентів з поінформованості суб'єктів навчання

Формування такого ставлення до права, вплив на свідомість методом переконання сприятиме, у свою чергу, вихованню у студентів впевненості у доцільності і потребі неухильного додержання законності.

Виховна справа І. **“ПРАВО І МОРАЛЬ. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРАВА І МОРАЛІ. ЯК ВОНИ ДОПОМАГАЮТЬ ОДИН ОДНОМУ?”**
(Тематична конференція)

ПИТАННЯ

1. Відображення у праві моральних принципів, що втілюють загальнолюдські прогресивні ідеали.
2. Принципи, спільні для права і моралі.
3. Додержання законності – не тільки правова, але й моральна вимога.
4. Підвищення ролі й значення права на сучасному етапі розвитку української державності.
5. Право – надійне знаряддя захисту інтересів держави, життя, здоров'я, честі й гідності громадян.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

Куратор групи, викладач основ правознавства заздалегідь повідомляють студентам план конференції, дають завдання підготувати реферати та естетично оформити їх, підібрати відповідну літературу. Доцільно попередньо провести конкурс рефератів, кращі з яких будуть зачитані на конференції. Ефективній організації та проведенню конференції сприятиме також оформлення залу, використання наочності, технічних засобів (фільми, слайди, виставки, стенди, схеми).

Під керівництвом педагогів студенти можуть підготувати виставку книжок з правової та моральної тематики, оформити стенд “Зверни увагу, це цікаво!”, на якому розміщуються найяскравіші висловлювання видатних людей (наприклад: “Не кажи і не роби нічого поганого, навіть тоді, коли ти наодинці з собою. Учись надто більше соромитись самого себе, ніж інших”. Демокріт).

Додаток В

Інтерактивні методи та форми правовиховної роботи (методичні рекомендації з правового виховання)

Істотне значення у формуванні високоосвіченого, всебічно-розвиненого громадянина України, у вихованні його в дусі поваги до правопорядку і законності має правовиховна робота, в якій важливе місце належить таким активним формам роботи, як бесіди, конференції, диспути, тематичні вечори, читацькі конференції, вікторини, вечори запитань та відповідей, проведення тижнів права, що мають бути ретельно підготовлені, емоційно забарвлені й спрямовані на розвиток соціально-правової активності молодих людей.

Це сприяє залученню студентів до творчості, різноманітних видів практичної діяльності (робота з джерелами законодавства, художньою, науково-популярною літературою, участь у конференціях, диспутах, правоохоронній діяльності тощо).

Далі пропонуються активні форми правовиховної роботи, спрямованої на виховання у молоді високої громадянськості, поваги до законів, непримиренності до порушень законності, готовності брати участь в охороні правопорядку. У ході виховної роботи студенти засвоюють юридичні знання, поняття – такі, наприклад, як право, правопорушення, злочин, покарання, відповідальність тощо.

Зазначені заходи мають проводити куратор групи, викладач правознавства, інші педагоги. Бажано до цієї роботи також залучати батьків, шефів, працівників правоохоронних органів. У ході правовиховної роботи мають бути враховані індивідуальні особливості студентів (особливо схильних до правопорушень), оскільки у них ще не сформоване уявлення про право як про соціальну цінність.

Ефективна правовиховна робота передбачає спеціальну педагогічну діяльність, у процесі якої треба приділяти основну увагу усвідомленню студентами соціального, ціннісного значення права. Це не тільки допоможе їм засвоїти зміст правових норм, але й сприятиме формуванню у них впевненості в тому, що право базується на принципах істини, справедливості й гуманності.

на їх уміння використовувати інформацію для вирішення практичних проблем; оцінювання рівня сформованості в студентів компетенцій як результату навчального процесу [120, с. 27].

Професійна компетентність з права у навчальному процесі повинна виражатися в сукупності таких елементів: використання інформаційно-комунікативних технологій; захист прав учасників освітніх відносин; консультування з правових питань; вирішення професійних правових завдань; використання законодавчих та інших нормативно-правових документів [194, с. 283].

Структура професійної компетентності (і водночас професіоналізму) фахівця будь-якої галузі виробництва має містити, як мінімум, такі базові складники:

- певний рівень теоретичних знань у галузі обраної ним професії та володіння практичними навичками їх застосування, достатніми для того, щоб ефективно виконувати особисті виробничі функції на робочому місці;
- націленість на кінцевий результат власної діяльності, здатність і готовність брати на себе відповідальність за результати своєї роботи, високорозвинуте почуття соціальної відповідальності;
- здатність та готовність приймати правильні рішення як у стандартних, так і в позаштатних виробничих ситуаціях та визначати оптимальні шляхи їх реалізації;
- уміння гнучко та оперативно адаптувати свої знання та навички до нових вимог і динаміки організаційних і технологічних змін у виробничому середовищі;
- навички організаторської та управлінської діяльності, знання структури менеджменту виробництва, в якому фахівець здійснює свою діяльність;
- високий ступінь соціально-психологічної адаптації, здатність швидко та органічно інтегруватися у структури міжособових взаємовідносин у виробничих колективах, сформована комунікативна компетентність;
- уміння орієнтуватися в соціальному середовищі, де проходить життєдіяльність певної людини;
- розвиток персональних якостей і здібностей, внутрішня потреба в постійному оновленні своїх знань і навичок, психологічне налаштування

на безперервну освіту, що передбачає здатність до навчання, до засвоєння нових знань;

– прагнення кар'єрного росту, бажання не зупинятися на досягнутому [79, с. 370].

Професійно-правова обізнаність майбутнього фахівця комп'ютерного профілю характеризується наявністю правових знань, поглядів і переконань, що дозволяє йому зрозуміти роль права, правопорядку, правові норми і правові відносини у сфері професійної діяльності (комп'ютерної галузі), усвідомлювати свої професійні права, обов'язки і свободи.

Правова розвиненість майбутнього фахівця комп'ютерного профілю проявляється в розвитку правосвідомості. Правова переконаність, за визначенням Н. Ткачової, передбачає ефективну результативність засвоєння правових знань, усвідомлену впевненість в об'єктивній необхідності їх дотримання, що детермінує вибір мотивів, цілей, вчинків, прийняття важливих рішень. До поняття правової переконаності також відноситься її дійова, практична реалізація у правомірній поведінці [172, с. 18].

На думку В. Царенка, було б неправильним применшувати значення почуттів та емоцій (правову психологію) у порівнянні з інтелектом (правовою ідеологією). Емоції та почуття – необхідна платформа, на якій базуються (складаються, реалізуються) правові погляди, ідеї, теорії. Емоції – сліпі, поки вони не зливаються з об'єктивним підходом до дійсності, її раціональним засвоєнням.

Тому у ставленні до закону і права визначальними є не лише понятійні форми відображення правової дійсності, а й почуття та емоції.

Правова розвиненість та переконаність майбутнього фахівця комп'ютерного профілю виражається у:

- ціннісних орієнтаціях;
- правових оцінках та переконаннях;
- виборі рішення відповідно до правових норм;
- розвитку якостей, що не допускають неправомірної поведінки (невиправданий ризик, необачність, легковажність, розбещеність, провокуюча поведінка тощо);
- виникненні інтересу, мотиву і потреби постійно працювати над собою стосовно підвищення рівня правової свідомості;

Захист даних у мережах в умовах несанкціонованого доступу.

Здійснювати контроль та відновлення цілісності даних у базах даних, використовуючи захист даних від несанкціонованого доступу, секретність даних.

Правові вимоги при створенні бази знань за інформацією, отриманою з різноманітних джерел або в експертів в умовах багатоекспертного середовища.

Правові норми розроблення бази знань в умовах проектування інтелектуальних систем за допомогою відповідного програмного забезпечення.

Модуль 4. ГАРАНТУВАННЯ ПРАВОВОЇ БЕЗПЕКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ СИСТЕМ

Процедури забезпечення правового захисту програмних систем від несанкціонованого доступу.

Правові норми захисту інформації.

Пошук правових рішень з використанням комп'ютерних систем.

Комплексна політика безпеки інформаційних систем.

Правові норми захисту інформації в локальній мережі.

Розробляти документацію інформаційного забезпечення комп'ютерних інформаційних систем на основі норм права.

Дотримуватись правових норм розробки веб-сторінок для локальних комп'ютерних мереж та мережі Інтернет.

Модуль 5. ПРАВО ВЛАСНОСТІ У КОМП'ЮТЕРНІЙ ГАЛУЗІ

Право власності та його конституційний захист.

Система інтелектуальної власності у комп'ютерній галузі.

Право на нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності.

Право промислової власності у комп'ютерній галузі.

Право власності на програмні продукти.

Право власності на інформацію.

Авторське право і суміжні права.

Визначити ціни на програмні продукти та інформаційне забезпечення в умовах конкурування однотипних програмних продуктів за допомогою аналізу ринку попиту, використовуючи методики розрахунку цін з урахуванням якості товару, поточного рівня цін, аналізу беззбитковості та забезпечення цільового прибутку тощо в межах законів.

Виконувати роботи з ліцензійного обслуговування програмного забезпечення в умовах експлуатації програмного продукту за допомогою правових, програмних і технічних засобів, використовуючи процедури усунення недоліків, що виявлені під час експлуатації, внесення необхідних змін у документацію на програмну продукцію.

Правові рішення з програмного забезпечення, інформаційно-довідкових систем, пошукових систем, програмних та технічних засобів.

Правові норми при розробці експертних систем та рішення задач в галузі штучного інтелекту за допомогою програмного забезпечення, використовуючи оболонки експертних систем.

Модуль 3. ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ У КОМП'ЮТЕРНІЙ ГАЛУЗІ

Методи забезпечення цілісності та конфіденційності даних.

Авторизація доступу до даних, захист даних від несанкціонованого доступу.

Забезпечення, контроль та відновлення цілісності даних у базах даних.

Правові норми захисту інформації в комп'ютерних мережах.

Організаційні та правові методи та заходи захисту інформації в комп'ютерних мережах.

Збір, обробка, аналіз, систематизація інформації на основі норм права.

Законодавство, яке дозволяє здійснювати збір, аналіз, систематизацію науково-технічної інформації.

Приймати рішення щодо складу інформації, її обсягу, засобів її організації, можливості використання з точки зору права.

- усвідомленні залежності та взаємовпливу суспільних відносин;
- розумінні об'єктивних потреб суспільного та професійного розвитку;
- усвідомленні цілеспрямованого характеру професійно-правової діяльності;
- ставленні до правової дійсності (емоції, почуття, настрої);
- реакції на оцінку чинного права з погляду відповідності загальнолюдським цінностям;
- усвідомленні цінностей прав і свобод людини;
- спрямуванні на позитивні зміни у правовому середовищі;
- підтримці правових традицій та звичаїв у професійному середовищі, що виступають як регулятори поведінки.

Професійно-правова розвиненість майбутнього фахівця комп'ютерного профілю передбачає розвиток професійної правосвідомості, яка дозволяє оцінювати дії, вчинки, поведінку, робити вибір, приймати рішення; розвиток мотивів і потреб у самовдосконаленні в аспекті інформаційно-правової культури.

***Готовність до правомірної діяльності** майбутнього фахівця комп'ютерного профілю проявляється у правовій відповідальності та правовій поведінці. У дослідженнях питання готовності до певного виду діяльності висвітлюється характер зв'язків і залежностей між станом готовності та ефективністю майбутньої діяльності; фактори і умови, дидактичні і виховні засоби, що забезпечують становлення фахівця. Готовність розглядають як особливий психічний стан, певну спрямованість особистості, якісний показник процесу саморегуляції людини і як інтегративну якість особистості, певну стійку характеристику особистості, що є передумовою її успішної професійної діяльності. Взаємовідношення готовності і підготовки полягає у тому, що підготовка розглядається як процес, а готовність – як результат цього процесу (на певному, визначеному етапі) [75, с. 190].*

Сутність поняття “готовність” О. Макаренко розглядає як психічне новоутворення, котре виникає у результаті зовнішньої та внутрішньої діяльності особистості під впливом цілеспрямованої підготовки майбутніх фахівців до роботи. Така готовність ґрунтується на комплексі соціально важливих мотивів, інтересів; потребі діяти; розвинених і сформованих професійно важливих якостях [85, с. 269]. Готовність до цілеспрямованої

правомірної діяльності передбачає формування мети цієї діяльності, зважених мотивів, прийнятих вольових рішень на основі правового світогляду [185, с. 9].

На готовність до правомірної діяльності впливають:

1) правові стимули – правові спонукання до законотворчої поведінки;

2) правові обмеження – правові стримування протиправної поведінки.

Принциповість – морально-психологічна риса особистості, яка характеризує чіткість її соціальної позиції, вірність певній ідеї, переконанню, принципам і послідовність їх обстоювання, втілення в життя [31, с. 270].

Професійно-правова позиція є фундаментом усієї професійної діяльності. Спрямованість правових дій визначають настанови та мотиви. Мотиви виховання – це спонукальна причина дій і вчинків людини.

Внутрішні спонукальні чинники певних дій і вчинків людини зумовлюються, перш за все, анатомо-фізіологічними й соціально-психологічними потребами. Формування певних мотивів відбувається через актуалізацію необхідних потреб. Поступово, під час засвоєння знань, здобуття соціального досвіду, будь-яка особистість самостійно усвідомлює потреби, які стимулюють внутрішні спонукальні сили – мотиви, програмує процес самовиховання [25, с. 90-93]. Мотиви правової поведінки – всебічне осмислення ситуації, невидимий процес роздвоєння свідомості на правомірну і протиправну.

Настанова, зумовлена минулим досвідом, – стан готовності до певної дії в певній ситуації. Настанова виступає опосередкованою ланкою у взаємозв'язках індивіда та середовища [31, с. 340].

Правова настанова – готовність особи проявити активність у сфері пізнання й реалізації права. Вона являє собою конкретну програму поведінки у певних умовах, яка формується з усіх належних суб'єкту правових (правомірних і протиправних) знань, оцінок, думок, настроїв, звичок, навичок, сподівань, ставлень до кого-небудь і до чого-небудь, котрі переходять в інтереси і прагнення. Правова настанова – суб'єктивний регулятор поведінки, вона відображає готовність до певної правової поведінки в результаті оцінки правових явищ, впливає на всі основні функції правосвідомості.

Правові настанови та узгодження прагнень і сподівань майбутнього фахівця комп'ютерного профілю з інтересами і сподіваннями суспільства

Модуль 1. ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ В КОМП'ЮТЕРНІЙ ГАЛУЗІ

Культура безпеки в комп'ютерній галузі.

Декларація про безпеку в комп'ютерній галузі.

Поняття про людський чинник та його роль у виникненні правових небезпек у комп'ютерній галузі.

Порядок надання інформації у сфері захисту населення та територій.

Вимоги законодавства при підготовці персоналу до експлуатації комп'ютерних інформаційних систем.

Організаційний менеджмент (нормативні документи, штатний розклад, технічна документація на систему, документація експлуатаційного характеру).

Посадові обов'язки персоналу з експлуатації комп'ютерних інформаційних систем.

Діяльність в умовах правового рішення задач діяльності.

Прямі та непрямі оцінки шкоди комп'ютерних правопорушень для людей та довкілля.

Аналіз видів, наслідків та критичності комп'ютерних правопорушень.

Модуль 2. ПРАВОВИЙ СУПРОВІД ПРОГРАМНОГО ПРОДУКТУ

Закони та нормативні документи організації інформаційного забезпечення комп'ютеризованих інформаційних систем.

Документи та процедури аналізу операційних систем, що діють на ринку.

Правовий супровід розробленого програмного продукту в період його експлуатації за допомогою технічних засобів з використанням технічної та юридичної документації на програмну продукцію.

Правові норми підготовки довідково-рекламної інформації за допомогою програмних і технічних засобів.

Додаток Б

Програма професійно спрямованої правової підготовки (комп'ютерний профіль)

Студент повинен знати: законодавство, яке дозволяє здійснювати збір, аналіз, систематизацію науково-технічної інформації; юридичні документи та процедури аналізу операційних систем, що діють на ринку; правові норми розробки веб-сторінок для локальних комп'ютерних мереж та мережі Інтернет; правові норми підготовки довідково-рекламної інформації за допомогою програмних і технічних засобів; закони та інші нормативні документи організації інформаційного забезпечення комп'ютеризованих інформаційних систем; вимоги законодавства під час підготовки персоналу до експлуатації комп'ютерних інформаційних систем тощо

Студент повинен бути готовим до таких видів професійної діяльності: планувати свою діяльність в умовах правового рішення задач діяльності; здійснювати пошук правових рішень з використанням комп'ютерних систем; здійснювати збір, обробку, аналіз, систематизацію інформації на основі норм права; приймати рішення щодо складу інформації, її обсягу, засобів її організації, можливості використання з точки зору права; дотримуватись правових норм при розробленні бази знань в умовах проектування інтелектуальних систем за допомогою відповідного програмного забезпечення; дотримуватись правових норм при розробці експертних систем та рішення задач у галузі штучного інтелекту за допомогою програмного забезпечення, використовуючи оболонки експертних систем; дотримуватись правових вимог при створенні бази знань за інформацією, отриманою з різноманітних джерел або від експертів в умовах багатоекспертного середовища; обґрунтовувати правові рішення з програмного забезпечення, інформаційно-довідкових систем, пошукових систем, програмних та технічних засобів; розробляти документацію інформаційного забезпечення комп'ютерних інформаційних систем на основі норм права; на основі норм права розробляти посадові обов'язки персоналу з експлуатації комп'ютерних інформаційних систем; здійснювати правовий супровід розробленого програмного продукту під час експлуатації тощо.

формують правомірну поведінку. Усвідомлення права виражається в мотивах, які формуються через цілі свідомої діяльності (інтереси служать джерелом цілей), що сприяє формуванню правової настанови щодо правової (правомірної, неправомірної) поведінки.

Виникнення правової настанови припускає: 1) поінформованість щодо норми права; 2) розуміння її змісту; 3) оцінку, тобто ступінь схвалення норми права; 4) ставлення до прав інших осіб; 5) емоційне переживання з нагоди функціонування норми права; 6) готовність до дії.

Правова поведінка проявляється у правових взаєминах та правовому регулюванні. Правові взаємини у професійному середовищі визначаються культурою професійної групи. Професійно-правова культура – одна з форм правової культури суспільства. У нашому випадку – це інформаційно-правова культура фахівців комп'ютерного профілю. Професійній правовій культурі та її членам властивий вищий ступінь знання й розуміння правових явищ у відповідних галузях професійної діяльності. Складниками правової культури фахівців комп'ютерного профілю є рівень засвоєння професійно-правових цінностей та правомірна поведінка (професійні норми і принципи, навички професійно-правових взаємин).

Правова поведінка – це вольовий бік правосвідомості, який проявляється у процесі переведення правових норм у реальну правову поведінку. Вона складається з елементів, що визначають її напрям (характер), – мотивів правової поведінки, правових настанов. Правова поведінка проявляється у формі дій (вчинків), які впливають на стосунки суб'єктів, або у формі бездіяльності, яка, навпаки, жодних змін у стані суспільних відносин не спричинює. Рушійною силою вчинку є правові настанови та мотиви.

Правова поведінка формується залежно від: рівня правової культури суспільства; специфіки професійної діяльності; індивідуальних особливостей особистості.

Правомірна поведінка – результат регулятивного впливу моральних і правових норм на свідомість індивіда шляхом усвідомлення та добровільного сприйняття їх як позитивних, соціально значущих і суспільно допустимих зразків. Правомірна поведінка є глибоко індивідуалізованим проявом правосвідомості та суб'єктивно-оцінювальним критерієм адаптованості до правової реальності. Внаслідок цього формування

правомірної поведінки молоді тісно пов'язане із сутністю правової природи людини, її особистістю, яка у часі або прогресує, або регресує [196, с. 8]. Стиль правомірної поведінки характеризується сталістю дотримання правових принципів у правомірній поведінці, специфікою вирішення професійних проблем, яка виражається в особливостях вибору варіанта правомірної поведінки в межах правових норм.

Вищою формою правомірної поведінки є **правова активність** майбутнього фахівця, що припускає ініціативність у правомірній поведінці.

Правова активність досягається через схвалення і стимулювання правомірної поведінки.

Готовність до правомірної діяльності майбутнього фахівця комп'ютерного профілю проявляється у:

- стійкій мотивації проводити правослухняну професійну діяльність у галузі інформаційних технологій;
- наданні посильної практичної допомоги правоохоронним органам при виявленні комп'ютерних злочинів;
- активній життєвій позиції, спрямованій на правове самовиховання і правове виховання інших;
- навичках та вміннях правослухняної поведінки;
- використанні процедури захисту прав та інтересів особистості;
- звичках правового самоконтролю;
- схильності й здатності коректно сприймати події з правової точки зору;
- уміннях вирішувати професійну ситуацію у правовому полі;
- потребі безперервного вдосконалення своєї правової компетентності та правової культури.

Готовність до правомірної професійної діяльності – це стійка характеристика майбутнього фахівця комп'ютерного профілю, що полягає в системній реакції вирішувати відповідну чи прогнозовану професійно-правову ситуацію, застосовуючи відповідні до обставин засоби, методи, прийоми.

Таким чином, правове виховання формує особистість, яка добровільно і свідомо будує свою життєдіяльність відповідно до права. Правове виховання ставить за мету перенести правові настанови і вимоги суспільства в особисті переконання громадян та норми їх поведінки.

Правове виховання впливає на розвиток потреб, інтересів, мотивів, стосунків, соціальних настанов, на спрямованість і регуляцію поведінки.

ДОДАТКИ

Додаток А

Аналіз навчальних планів підготовки майбутніх фахівців комп'ютерної галузі

Напрямок	6.050101 "Комп'ютерні науки"	6.050103 "Програма інженерія"	7.05010101 "Інформаційні управління системи та технології"	7.05010301 "Програма забезпечення систем"	8.05010101 "Інформаційні управління системи та технології"	8.05010301 "Програма забезпечення систем"
Дисципліна "Правознавство" (вільний вибір студента)	Семестр – 4 Контроль – залік К-ть годин – 36, з них аудиторних 16	Семестр – 4 Контроль – залік К-ть годин – 36, з них аудиторних 16				
Дисципліна "Інтелектуальна власність" (нормативна частина)			Семестр – 9 Контроль – залік К-ть годин – 36, з них аудиторних 16	Семестр – 9 Контроль – залік К-ть годин – 36, з них аудиторних 16	Семестр – 9 Контроль – залік К-ть годин – 36, з них аудиторних 16	Семестр – 9 Контроль – залік К-ть годин – 36, з них аудиторних 16
Педагогічна практика	Семестр – 7 Контроль – захист К-ть годин – 252	Семестр – 7 Контроль – захист К-ть годин – 252				
Технологічна практика	Семестр – 6 Контроль – захист К-ть годин – 252	Семестр – 6 Контроль – захист К-ть годин – 252				
Переддипломна практика			Семестр – 10 Контроль – захист К-ть годин – 432	Семестр – 10 Контроль – захист К-ть годин – 432		
Дослідницька практика					Семестр – 10 Контроль – захист К-ть годин – 324	Семестр – 10 Контроль – захист К-ть годин – 324

210. Tapp J. L. Law, justice and the individual in society / J. L. Tapp, F. J. Levine // Psychological and legal issues. – N.-Y. : Holt, Rinehart and Winston, 1977.
211. Szewczyk M. Idea uniwersyteckich poradni prawnych / Maria Szewczyk // Klinika : Czasopismo uniwersyteckiej poradni prawnej UJ. – 1999. – № 1. – S. 13–18.
212. Tibbitts F. Manual on Street Law-type Teaching Clinics at Law Faculties / Felisa Tibbitts // Constitutional Legal Policy Institute.– Hungary, 2001. – 92 p.

Правове виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі – це єдність і взаємозумовленість професійно-правової обізнаності, професійно-правової розвинутості та готовності до правомірної професійної діяльності у комп'ютерній галузі.

Наступним завданням дослідження є визначення *критеріїв правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі*. Правове виховання спрямоване на формування певних якостей особистості, у нашому випадку – правової вихованості. Критерії правової вихованості майбутніх фахівців з вищою освітою не можуть бути універсальними, оскільки залежать від норми і правил професійного середовища.

При визначенні якості навчально-виховного процесу в закладах освіти діє механізм “сортування” (який здійснює відокремлення “освічених” та “неосвічених” (у нашому випадку “вихованих” та “невихованих” – примітка О. П.) завдяки наявності “ідеальної моделі” випускника, що легітимізована та відповідним чином стандартизована), механізм конвертації особистісних результатів освіти в символічні (завдяки цьому стає можливим порівняння ступеня “освіченості” не тільки в полі освіти, а й за його межами) та механізм формалізації, який надає однакову ціну власникам однакових символічних показників [90, с. 11]. Тому постає завдання формалізації рівня правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі.

Ступінь вихованості людини визначається ступенем орієнтування щодо правил, норм, ідеалів і цінностей суспільства та мірою керівництва ними у вчинках і діях, а також рівнем здобутих на їх основі особистісних якостей і їх ієрархією в структурі особистості. Про вихованість людини можна судити за такими численними показниками: за зовнішністю, мовою, манерою поведінки взагалі і характерними окремими вчинками, за ціннісними орієнтаціями, за ставленням до діяльності та за стилем спілкування тощо.

На нашу думку, слід визначити такі ***критерії правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі***:

- ***когнітивно-інформаційний критерій***, що утворюється з системи правових знань, правових норм, правил, уявлень, поглядів;
- ***ціннісно-орієнтаційний критерій*** як система цінностей, ідеалів, відношень, почуттів, емоцій, переживань, настроїв, моральних орієнтирів, позицій, настанов і мотивів, що визначають спрямованість правових дій майбутнього фахівця комп'ютерної галузі;

• **професійно-поведінковий критерій**, що утворюється з системи правоправних дій, вчинків, взаємин, звичок правового поведіння, навичок правового регулювання дій працівника комп'ютерної галузі.

Таблиця 1.3

Критерії правової вихованості майбутнього фахівця комп'ютерної галузі

1. Когнітивно-інформаційний критерій
Професійно-правові знання
Правові норми та правила їх застосування
Правові уявлення та погляди
2. Ціннісно-орієнтаційний критерій
Правові цінності та ідеали, правові оцінки та переконання
Ставлення до закону і права, почуття, емоції, впевненість у справедливості права
Настанови та мотиви, що визначають спрямованість правових дій, професійно-правова позиція як фундамент всієї професійної діяльності
3. Професійно-поведінковий критерій
Професійно-правова готовність діяти у правовому полі та навички правової поведінки
Правові дії та вчинки, уміння вирішувати професійно-правову ситуацію
Правові взаємини та правове регулювання

Рівень правової вихованості фахівців комп'ютерної галузі характеризується кількісно-якісним набуттям, взаємодією основних ознак, що є стійкими й типовими для цієї особистісно-професійної якості. Нами визначено шкалу рівнів правової вихованості: низький, середній, високий. Основу розгорнутої характеристики відповідного рівня становить деталізація кожного із встановлених критеріїв.

Ми визначили такі показники критеріїв вихованості:

- компетентність: сформована на високому рівні, сформована на достатньому рівні, сформована на низькому рівні;
- інтерес: стійкий, нестійкий, відсутній;
- ставлення особистості до права: позитивно-активне, позитивне, невизначено-ситуативне;
- готовність застосувати правові знання на практиці: творчо-ситуаційна, репродуктивно-творча, репродуктивна;

Н. М. Крестовська ; за ред. Р. О. Стефанчука]. – К. : СПД Юсип'юк В.Д., 2009. – 196 с.

203. Якимович Т. Д. Вимірювання результативності професійно-практичної підготовки майбутніх робітників / Т. Д. Якимович // Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті : досвід, проблеми, перспективи : зб. наук. праць / [за ред. М. М. Козяра та Н. Г. Ничкало]. – Львів : ЛДУ БЖД, 2009. – Вип. 2. – Ч. 2. – С. 159–163.
204. Яровий С. М. Організаційно-правове забезпечення виховної роботи в закладах освіти МВС України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юридичних наук : спец. 12.00.07 “Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право” / С. М. Яровий. – Х., 2002.
205. Kierzkowski Z. Powszechne uzytkowanie komputerow i problemy wspomaganie komputerowego w formuowaniu podstaw informatyki / Z. Kierzkowski // Didaktyka szkoly wyzszej. – 1991. – № 4. – S. 155–169.
206. Kohlberg L. Moral Studies and the idea of Justice / Lawrence Kohlberg // Kohlberg L. The Philosophy of Moral Development : book. – San-Francisco : Harper & Row, 1981. – Vol. 1. – 441 p.
207. Kuras B. Ksztatcenie informatyczne przyszlych nauczycieli roznych przedmiotow / B. Kuras, A. Mieszkowska, P. Moszner // Problemy Studiow Nauczycielskich. – Zeszytnr, 1998. – № 13. – S. 68–70.
208. Popadych E. Problem of legal education of the future specialists on computer field / Elena Popadych // Stientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky. – Kosice (Slovakia), 2013. – № 3. – С. 141–144.
209. Sendov B. The second wave: problems of computer education // Ennals R. Information Technology and Education / R. Ennals, R. Gwyn and L.Zdravchev (eds.). – Chichester : Ellis Horwood, 1986.

195. Шестоपालюк О. О. Формування професійної компетентності майбутніх учителів правознавства / Шестоपालюк О.О. // Інформаційно-комунікативні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. : [в 2 ч.] / за ред. М. М. Козяра, Н. Г. Ничкало. – Львів : ЛДУ БЖД, 2012. – Ч. 2. – С. 280–284.
196. Шерман М. І. Інтернет-залежність як сприятливий фактор вчинення злочинів у сфері інтелектуальної власності та комп'ютерних технологій / М. І. Шерман // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – № 10 (17). – С. 46–51.
197. Штангрет М. Й. Філософські проблеми правового виховання молоді (на прикладі закладів освіти МВС України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юридичних наук : спец. 12.00.12 “Філософія права” / М. Й. Штангрет. – Львів, 2007. – 20 с.
198. Шугайло Г. В. Диференційований підхід до навчання комп'ютерних технологій майбутніх учителів інформатики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Г. В. Шугайло. – К., 2003. – 21 с.
199. Щербань П. М. Прикладна педагогіка : навч.-метод. посіб. / П. М. Щербань. – К. : Вища школа, 2002. – 215 с.
200. Щербань М. П. Формування правової культури студентів вищих аграрних навчальних закладів I-II рівнів акредитації [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / М. П. Щербань. – Житомир, 2011. – 20 с.
201. Юридические клиники в России : справочник / Южно-Рос. гуманитар. ин-т. – М. : Фемида, 2002. – 432 с.
202. Юридична дидактика : посіб. із викладання права та юридичних дисциплін / [В. С. Бігун, А. О. Галай,
- ступінь правової поінформованості: високий, середній, низький;
 - ступінь ціннісно-правової спрямованості особи: високий, середній, низький;
 - професійно-правова поведінка: сформована на високому рівні, сформована на достатньому рівні, сформована на низькому рівні;
 - сформованість правових навичок і вмінь: сформовані на високому рівні, сформовані на достатньому рівні, сформовані на низькому рівні;
 - рівень правової активності студента: високий, середній, низький;
 - формування гуманістичних життєвих установок: сформовані на високому рівні, на достатньому рівні, на низькому рівні;
 - рівень потреби у правовому вдосконаленні: високий, середній, низький;
 - розуміння цінності права: сформоване на високому рівні, сформоване на достатньому рівні, сформоване на низькому рівні;
 - повага до законів і права: висока, середня, низька;
 - розуміння сутності основних понять права: сформоване на високому рівні, сформоване на достатньому рівні, сформоване на низькому рівні;
 - усвідомлення своїх прав і обов'язків: повністю усвідомлює, достатньо усвідомлює, недостатньо усвідомлює;
 - повнота, глибина, оперативність, системність знань: високі, середні, низькі;
 - прогнозування і передбачення результатів дій, вчинків: високі, середні, низькі;
 - усвідомлення необхідності дотримання правових норм: повністю усвідомлює, достатньо усвідомлює, недостатньо усвідомлює;
 - ставлення до чинного законодавства: позитивно-активне, позитивне, невизначено-ситуативне;
 - емоційна оцінка своїх уявлень і знань щодо правознавства;
 - рівень потреби, переконаності у необхідності підсилення правових знань: високий, середній, низький;
 - готовність до застосування правових знань у подібних та варіантних ситуаціях;
 - мотивація використання правових знань і вмінь у власній поведінці: сформована на високому рівні, на достатньому рівні, на низькому рівні;

- сформованість правомірної поведінки особистості, прояв саморегуляції правомірної поведінки: сформована на високому рівні, сформована на достатньому рівні, сформована на низькому рівні;
- використання засвоєних правових знань, умінь і навичок у ситуативній діяльності: ситуативно-активне, визначено-ситуативне, невизначено-ситуативне;
- використання, відстоювання своїх прав без порушення прав інших: повністю усвідомлене, достатньо усвідомлене, недостатньо усвідомлене;
- дотримання єдності своїх прав та обов'язків: повністю усвідомлено, достатньо усвідомлено, недостатньо усвідомлено;

За попередньо визначеними критеріями правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі ми також визначили три її рівні: високий, середній, низький.

Низький рівень правової вихованості характеризується такими показниками: сформованість правових знань на початковому рівні (студент не розуміє сутності основних понять права); низький ступінь правової поінформованості щодо правових норм та правил їх застосування (студент оновлює правові знання на побутовому рівні); нечіткі уявлення про необхідність права (у студента відсутній інтерес до правових знань та немає потреби щодо їх поповнення); низький ступінь ціннісно-правової спрямованості (студент не визнає цінності права); невизначено-ситуативне ставлення до права (студент не знає, у якій площині права розглядати правову ситуацію); відстоювання своїх прав та невизнання обов'язків (студент відстоює свої права, але не хоче виконувати свої обов'язки); недостатньо вмотивоване використання правових знань і вмінь у власній поведінці (студент не розуміє, для чого йому потрібно відстоювати і обґрунтовувати власні позиції); низький рівень сформованості правових умінь і навичок (студент не вміє самостійно аналізувати, узагальнювати, робити висновки); неготовність застосувати правові знання у професійній діяльності (студент виконує завдання за зразком); низька правова активність (студент не бере участі у правовиховних справах); гуманістичні життєві установки та правові взаємини не сформовані (студент байдужий, не надає іншим правову допомогу).

Студенти, які характеризуються *середнім рівнем* правової вихованості, мають: правові знання, сформовані на середньому або достатньому рівні

186. Царенко В. І. Формування правосвідомості особистості військовослужбовців-прикордонників України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 12.00.01 “Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень” / В. І. Царенко. – К., 2003.
187. Циба В. Т. Основи теорії кваліметрії: навч. посібник / Віталій Трохимович Циба. – К. : ІЗМН, 1997. – 160 с.
188. Цибко Г. Ю. Підвищення рівня теоретичної підготовки з інформатики на фізико-математичних факультетах педагогічних вузів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання інформатики” / Г. Ю. Цибко. – К., 1999. – 19 с.
189. Цимбалюк М. М. Формування правосвідомості громадян у процесі реформування інституту власності / М. М. Цимбалюк // Право України. – 2003. – № 9. – С. 57-61.
190. Цимбалюк М. М. Формування правосвідомості громадян у процесі розбудови громадянського суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юридичних наук : спец. 12.00.12 “Філософія права” / М. М. Цимбалюк – К., 2003.
191. Цимбрило С. М. Моделювання процесу полікультурного виховання студентів вищих технічних навчальних закладів / Світлана Цимбрило // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2010. – № 5. – С. 158–164.
192. Чернилевский Д. В. Технология обучения в высшей школе / Д. В. Чернилевский, О. К. Филатов. – М. : Экспедитор, 1996. – 288 с.
193. Чуприна Г. П. Формування знань із програмних засобів захисту інформації на основі психічних моделей репрезентації понять / Г. П. Чуприна // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. праць. – Х. : УПА, 2012. – № 34–35. – С. 257–263.
194. Шевчук О. Б. Україна: на шляху до інформаційного суспільства / О. Б. Шевчук // Доповідь у торговій Палаті США. – К., 2000.

177. Указ Президента України від 9 червня 2006 р. № 509 “Про Концепцію формування системи безоплатної правової допомоги в Україні” – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
178. Урсул А. Д. Технические науки и интегративные процессы. Философские аспекты / А. Д. Урсул, Е. П. Семенюк, В. П. Мельник. – Кишинев : Штиинца, 1987. – 256 с.
179. Ухань П. С. Контроль знань, вмінь і навичок учнів на уроках інформатики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання інформатики” / П. С. Ухань. – К., 2001. – 17 с.
180. Філософський словник / за ред. Шинкарука В. І. – К. : УРЕ, 1986. – С. 76.
181. Фіцула М. М. Правове виховання учнів: метод. посібник / Михайло Миколайович Фіцула. – К. : ІЗМН, 1997. – 148 с.
182. Хоптяна О. В. Функціональна модель правового виховання молодших підлітків шкіл-інтернатів / О. В. Хоптяна // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць : у 2 кн. – К. : ПП Звойленко Д. Г., 2007. – Вип. 10. – Кн. 1. – С. 522–530.
183. Хоптяна О. В. Правове виховання учнів 5-6 класів у навчально-виховному процесі шкіл-інтернатів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 “Теорія і методика виховання” / О. В. Хоптяна. – К., 2009.
184. Хорев П. Б. Методы и средства защиты информации в компьютерных системах : [учеб. пособие] / П. Б. Хорев. – М. : Академия, 2005. – 256 с.
185. Худяков В. Н. Особенности организации внеучебной деятельности студентов средних специальных учебных заведений / В. Н. Худяков // Инновационные образовательные технологии в подготовке профессиональных управленческих кадров : сб. трудов. – Челябинск, 2010. – С. 169–174.

(студент логічно відтворює навчальний матеріал, уміє наводити окремі власні приклади, застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях); середній ступінь правової поінформованості щодо правових норм та правил їх застосування (студент одержує правову інформацію з окремих джерел); усвідомлення необхідності права (студент цікавиться окремими знаннями з права); емоційно-ситуативна оцінка права (залежно від ситуації, що склалася, студент потребує допомоги під час виконання завдань правового характеру); позитивне ставлення до чинного права (студент потребує періодичного поповнення правових знань); відстоювання своїх прав без порушення прав інших (студент відстоює свої права, не порушуючи права інших); вмотивоване використання правових знань і вмінь у власній поведінці (студент розуміє, для чого йому потрібно відстоювати і обґрунтовувати власні позиції); середній рівень сформованості правових умінь і навичок (студент усвідомлює необхідність дотримання правових норм, але недостатньо застосовує їх на практиці); репродуктивна готовність застосовувати правові знання у професійній діяльності (студент виконує завдання у схожих та варіантних ситуаціях); середній рівень правової активності (студент не організовує правових заходів, але бере в них участь); гуманістичні життєві установки та правові взаємини сформовані на середньому рівні (студент бажає, але не завжди може надавати іншим правову допомогу).

Високий рівень правової вихованості характеризується такими показниками: правові знання системні, дійові, сформовані на високому рівні (студент самостійно оцінює правові явища і факти, проявляє особисту позицію, передбачає результати правових дій); високий ступінь правової поінформованості щодо правових норм та правил їх застосування (студент уміє самостійно здобувати інформацію та використовувати різні джерела); чіткі уявлення про право (студент цікавиться новими правовими знаннями, має власні погляди та усвідомлює необхідність постійно поповнювати правові знання); високий рівень поваги до закону і права (переконання у справедливості права); позитивно-активне ставлення до права (студент цікавиться правовими знаннями, які йому потрібні під час використання інформаційних технологій); усвідомлене дотримання єдності своїх прав і обов'язків (студент знає, для чого йому потрібно відстоювати і обґрунтовувати власні позиції); сформована на високому рівні мотивація використання правових знань і вмінь у власній поведінці (студент переконливо аргументує особисту життєву позицію); високий

рівень сформованості правових умінь і навичок (студент критично оцінює нові факти, явища, ідеї; активно застосовує отримані правові знання, уміння і навички на практиці); продуктивна готовність застосовувати правові знання у професійній діяльності (студент аргументовано використовує правові знання у нестандартних ситуаціях, самостійно визначає завдання професійно-правової діяльності); високий рівень правової активності (студент організовує правовиховні справи та залучає до них інших студентів); гуманістичні життєві установки та правові взаємини, сформовані на високому рівні (студент не байдужий до інших і завжди надає необхідну правову допомогу).

Висновки до першого розділу

У першому розділі монографії розглянуто стан дослідженості проблеми правового виховання, сутність і особливості правового виховання та професійної діяльності фахівців комп'ютерної галузі; визначено компонентну структуру та критерії правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі.

Обґрунтовано думку, що підготовка майбутніх фахівців комп'ютерної галузі у вищому навчальному закладі має не лише освітню орієнтацію, але й обов'язкову виховну спрямованість.

Виявлено, що нині в наукових працях бракує однозначного тлумачення терміна “правове виховання”. Аналіз праць з досліджуваної проблеми засвідчив, що правове виховання – це інтегрована категорія, яка розробляється як правознавчими, так і педагогічними науками. Правове виховання досліджується: як суспільне явище, що передбачає вироблення соціальних норм та установок; як виховна система, що передбачає реалізацію заходів виховного впливу; як діяльність правовиховних структур, що залежить від їх організації; як процес формування правових якостей, ефективність якого залежить від умов впливу; як педагогічна теорія, де важливим є взаємозв'язок між видами виховання; як виховна взаємодія, під час якої визначальними є якості особистості вихователя і вихованця. У нашому дослідженні правове виховання розглядається як педагогічний процес; обґрунтовується думка, що його ефективність залежить від педагогічних умов та визначається співвідношенням між фактичним результатом правового виховання і тими соціальними цілями та досягненнями, на які ця діяльність була спрямована.

психологія професійної освіти. – 2008. – № 6. – С. 224–236.

169. Сурмяк Ю. Р. Взаємодія вищих професійних училищ та органів внутрішніх справ у правовому вихованні учнів : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / Сурмяк Юрій Романович. – Дрогобич, 2009.
170. Сухомлинський В. О. Народження громадянина : вибр. твори : у 5 т. / Василь Олександрович Сухомлинський. – К. : Вища школа, 1977. – Т. 3. – 156 с.
171. Тепла Ю. Правове виховання як соціально-педагогічна проблема / Юлія Тепла // Вісник Львівського університету. – 2007. – № 22. – С. 187–189. – (Серія : Педагогіка).
172. Ткачова Н. О. Виховання правових переконань у молоді / Наталія Оксентівна Ткачова // Педагог професійної школи : зб. наук. праць. – К., 2004. – Вип. IV. – С. 66–75.
173. Ткачова Н. О. Педагогічні основи формування правосвідомості учнів у закладах професійно-технічної освіти: діяльності : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.04 / Ткачова Наталія Оксентівна. – К., 2002. – 565 с.
174. Требін М. П. Правове виховання – основа демократичного, правового розвитку українського суспільства / М. П. Требін // Проблеми законності. – 2009. – № 103. – С. 216–220.
175. Указ Президента України “Про національну програму правової освіти населення” № 992/2001 від 18.10.2001 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
176. Указ Президента України “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні”. – [Електронний ресурс].]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua

- методика навчання правознавства” / Т. М. Смагіна. – К., 2007. – 20 с.
162. Смірнова В. О. Інноваційні підходи до формування правової культури дорослих / В. О. Смірнова // Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. праць / В. О. Смірнова. – К. : ЕКМО, 2007. – Вип. 4. – С. 126–131.
 163. Смірнова В. О. Інтегрований підхід до структурування змісту правових знань у професійно-педагогічному коледжі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / В. О. Смірнова. – К., 2009. – 26 с.
 164. Спірін О. М. Диференційований підхід у вивченні основ штучного інтелекту в курсі інформатики фізико-математичного факультету вищого педагогічного закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання інформатики” / О. М. Спірін . – К., 2001. – 20 с.
 165. Собко Р. М. Дидактичні особливості інтегративного навчання комп’ютерних технологій у професійній підготовці електриків : дис. на здобуття наук ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Собко Роман Максимович. – К., 2002. – 295 с.
 166. Стаканков А. В. Теорія і практика правового виховання в історії вітчизняної педагогічної думки другої половини ХІХ – початку ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / А. В. Стаканков. – Х., 2004. – 19 с.
 167. Столяренко А. М. Юридическая педагогіка : курс лекцій / Алексей Михайлович Столяренко. – М. : ТАНДЕМ ; ЭКМОС, 2000. – 496 с.
 168. Сурмяк Ю. Р. Концептуальні засади взаємодії вищого професійного училища й органів внутрішніх справ у правовому вихованні учнів / Юрій Романович Сурмяк // Педагогіка і

Визначено мету та завдання правового виховання майбутніх фахівців комп’ютерної галузі. Мета правового виховання розглядається у широкому значенні (формування правосвідомості особистості й підвищення на цій основі її правової культури) та у вузькому (мета правового виховання майбутніх фахівців комп’ютерної галузі, коли акцент робиться на виробленні розуміння принципів і норм права в інформаційному просторі, умінні давати адекватну реальності соціально-політичну і юридичну оцінку різним фактам, ситуаціям і суперечностям, особливо тим, які трапляються у професійній діяльності). Завданнями правового виховання є: набуття та розуміння правових знань; розвиток правового мислення; виховання правових цінностей та ідеалів; формування вмінь правової поведінки; реалізація наданих законодавством прав і обов’язків під час професійної діяльності; забезпечення законності та запобігання порушенням; виховання поваги до права та ін.

Система правового виховання у вищому навчальному закладі слугує, на наш погляд, організаційним і методологічним механізмом, за допомогою якого суб’єкти правового виховання впливають на суспільну й індивідуальну свідомість майбутнього фахівця, допомагаючи останньому сприйняти правові принципи і норми. У процесі правового виховання в майбутнього фахівця комп’ютерної галузі формується професійно-правова відповідальність, професійна правосвідомість, культура інформаційно-правової діяльності.

У ході дослідження з’ясовано, що специфіка діяльності фахівців комп’ютерного профілю зумовлена: значною інтелектуальною завантаженістю, що пов’язана з освоєнням інформації надміру; підвищеним ступенем рухливості нервової системи під час роботи з комп’ютерною технікою; високою координацією зорового аналізатора; необхідністю оперативно перемикає увагу та діяти в нестандартних ситуаціях.

Виокремлено поняття правової вихованості майбутніх фахівців, що належать до певної соціальної і професійної групи. Правова вихованість розглядається як системна, педагогічно сформована особистісна якість. Правова вихованість закладається у потребах, установках, прагненнях, переконаннях, мотивах і звичках правомірної, соціально активної поведінки особистості, що мають такі прояви: повага до закону і законності, ставлення до них як до вищих соціальних цінностей; наявність правомірних цілей, планів, намірів діяльності; переконаність у необхідності дотримання законів;

установка на законослухняну поведінку; потреби, бажання, звички постійно поводити себе правомірно; стійкі правові мотиви; прагнення до вибору тільки правомірних способів і засобів задоволення своїх потреб, досягнення цілей, вирішення проблем; стійкість до криміногенних впливів; правова позиція; прагнення до утримання інших членів суспільства від правопорушень і спонукання їх до правомірної поведінки.

Визначено компонентну структуру правової вихованості майбутнього фахівця комп'ютерного профілю як єдність і взаємозумовленість професійно-правової обізнаності, професійно-правової розвиненості та готовності до правомірної професійної діяльності у комп'ютерній галузі. Професійно-правова обізнаність майбутнього фахівця комп'ютерного профілю характеризується наявністю правових знань, поглядів і переконань, що дає йому змогу зрозуміти роль права, правопорядку, правові норми і правові відносини у сфері професійної діяльності (комп'ютерна галузь), усвідомлювати свої професійні права, обов'язки й свободи. Професійно-правова розвиненість майбутнього фахівця комп'ютерного профілю передбачає розвиток професійної правосвідомості, яка дає змогу оцінювати дії, вчинки, поведінку, робити вибір, приймати рішення; розвиток мотивів і потреб до самовдосконалення в аспекті культури інформаційно-правової діяльності. Готовність до правомірної професійної діяльності майбутнього фахівця комп'ютерного профілю полягає у системній реакції вирішувати відповідну чи прогнозовану професійно-правову ситуацію, застосовуючи відповідні обставинам засоби, методи, прийоми.

Критеріями правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі визначено: когнітивно-інформаційний, який створює система правових знань, правових норм, правил, уявлень, поглядів; ціннісно-орієнтаційний як систему цінностей, ідеалів, ставлень, почуттів, емоцій, переживань, настроїв, моральних орієнтирів, позицій, настанов і мотивів, що визначають спрямованість правових дій майбутнього фахівця комп'ютерної галузі; професійно-поведінковий, який утворює система правоправних дій, вчинків, взаємин, навичок правової поведінки та правового регулювання.

За попередньо визначеними критеріями правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі ми також визначили і три її рівні: низький, середній, високий.

153. Романишина О. Я. Інформаційна культура студентів – складова сучасного виховання / О. Я. Романишина // Педагогіка вищої та середньої школи. – Кривий Ріг : КДПУ. – 2004. – № 9. – С. 13–15.
154. Романишина О. Я. Формування інформаційної культури студентів коледжів технічного профілю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / О. Я. Романишина. – Тернопіль, 2007.
155. Романова І. А. Роль активних методів навчання у формуванні правової свідомості студентів / Інна Анатоліївна Романова // Проблеми розробки і впровадження модульної системи професійного навчання : зб. наук. праць. – К. : Науковий світ, 2001. – С. 309–314.
156. Рыбников В. В. Сущность и содержание правового воспитания / В. В. Рыбников, Г. М. Ипполитов, М. В. Хачатурян // Право и образование. – 2000. – № 6. – С. 55–63.
157. Седая Ю. Правовая культура личности: процесс формирования / Ю. Седая // Новый коллегіум. – № 5. – 2008. – С. 8–14.
158. Семеріков С. О. Активізація пізнавальної діяльності студентів при вивченні чисельних методів у об'єктно-орієнтованій технології програмування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання інформатики” / С. О. Семеріков. – К., 2001. – 20 с.
159. Семиченко В. А. Використання психології у навчально-виховному процесі вищої школи / В. А. Семиченко // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 3. – С. 33–43.
160. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник : [пер. з рос.] / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
161. Смагіна Т. М. Формування громадянської компетентності учнів у процесі навчання правознавства: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та

143. Попадич О. О. Правове виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі : метод. посіб. / Олена Олександрівна Попадич. – Львів : Сполом, 2011. – 41 с.
144. Попадич О. О. Методи і форми правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі : метод. рекомендації / Олена Олександрівна Попадич. – Львів : Сполом, 2012. – 16 с.
145. Почтарь Т. М. Правовое воспитание в педагогических вузах : вопросы методологии и методики : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юридических наук : спец. 12.00.01 “Теория история права и государства ; История правовых учений” / Т. М. Почтарь. – М., 2000. – 26 с.
146. Правове виховання в сучасній Україні : [монографія] / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін. : за заг.ред. акад. В. Г. Тація. – Х. : Право, 2010. – 368 с.
147. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.11 р. № 2939-VI [Текст]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
148. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.10 р. № 2297-VI [Текст]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
149. Про інформацію: Закон України від 02.10.92 р. № 2657-XII. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
150. Професійно спрямоване навчання і виховання особистості [Текст] : зб. наук. праць / за ред. Г. П. Васяновича. – Львів : ЛДУ БЖД, 2006. – 288 с.
151. Пшенична Н. В. Я і мої права / Н. В. Пшенична // Позакласний час. – 2009. – № 21–22. – С. 59–60.
152. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості : навч. посібник / Валентин Васильович Рибалка. – К. : ІЗМН, 1996. – 236 с.

РОЗДІЛ 2

ВПЛИВ УМОВ ВИХОВАННЯ НА ПРАВОВУ ВИХОВАНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ КОМП'ЮТЕРНОЇ ГАЛУЗІ

2.1. Обґрунтування педагогічних умов правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі

Визначення педагогічних умов правового виховання ми розглядаємо як один з пріоритетних напрямів підвищення ефективності процесу правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі.

Ми проаналізували дослідження, спрямовані на виявлення якнайкращих умов перебігу педагогічних процесів. Сутність поняття “педагогічні умови” розглядають у своїх працях такі вчені, як: Ю. Бабанський, В. Загвязінський, І. Лернер, В. Максимов, Ю. Сокольников та ін. Так, Ю. Бабанський до педагогічних умов відносить обставини, за яких компоненти навчального процесу (навчальний предмет, викладання і навчання) представлені у взаємодії, що дає можливість викладачу плідно викладати предмет і керувати навчальним процесом, а студенту – успішно вчитися [4, с. 125]. І. Лернер педагогічні умови виділяє як чинники, що забезпечують успішне навчання [82, с. 76]. В. Максимов розглядає це поняття як сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, необхідних для забезпечення ефективного функціонування усіх компонентів освітньої системи, залежно від цілей, завдань, змісту, форм і методів цієї системи [87, с. 115].

Педагогічною (або виховною) умовою є зовнішня (або внутрішня) певною мірою свідомо сконструйована викладачем обставина, що впливає на педагогічний процес [27, с. 18].

Отже, педагогічні умови – це цілеспрямовано створені обставини в тісній взаємодії педагогічних, психологічних і соціально-економічних чинників (відносин, засобів тощо), що дозволяють педагогу ефективно здійснювати виховну або навчальну роботу. До педагогічних умов належать ті, що створюються в освітньому просторі і реалізація яких забезпечує найефективніший перебіг педагогічних процесів.

У педагогічних дослідженнях правового виховання визначено низку умов, що істотно впливають на педагогічний процес. Серед них особистісні, організаційні, соціальні тощо. Проте жодна педагогічна умова не гарантує результату.

Правове виховання відбувається під впливом, по-перше, суспільства, наявних суспільних відносин, природного середовища, побутових умов, спадковості – тобто чинників, не залежних від волі людини, а по-друге, свідомої діяльності людини, що виражається у виховній діяльності сім'ї, навчального закладу, суспільних об'єднань, органів самоврядування громадян, органів державної влади, засобів масової інформації, літератури, мистецтва, кіно, театру, культурно-освітніх установ тощо. Правове виховання передбачає не просто засвоєння правових знань, а перетворення їх у переконання – виховання людини з високим рівнем правосвідомості [171, с. 69].

Педагогічні умови правового виховання залежать від зовнішніх (організаційних, соціально-економічних) та внутрішніх (змістових, особистісних) чинників. Під час його організації необхідно врахувати рівень сформованості правових знань, умінь, поведінку та ціннісну орієнтацію студентів.

Педагогічні умови виховання спрямовані на досягнення результату – правової вихованості, усвідомлення правових знань, мотивів, здобуття умінь правомірної поведінки, втілення їх у реальних нормативно-поведінкових діях [181, с. 526].

Під педагогічними умовами правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі у вищому навчальному закладі ми розуміємо комплекс обґрунтованих взаємодіючих обставин (зовнішніх та внутрішніх) та чинників (об'єктивних і суб'єктивних) впливу на професійно-правову обізнаність, професійно-правову розвинутість та готовність до правомірної професійної діяльності майбутніх фахівців комп'ютерної галузі у процесі активної навчальної, позанавчальної та практичної діяльності.

Управління процесом виховання охоплюється щонайменше трьома рівнями: 1) адміністративним, який ґрунтується на прямому примусі, що спирається на авторитет або закон; 2) стимулюючим, коли належне для людини частково не збігається з бажаннями її власної діяльності, коли потрібна поведінка ще не є внутрішнім переконанням особи; 3) мотиваційним, що базується на поєднанні інтересів і цілей колективу та особи. Саме тому управління процесом виховання насамперед припускає створення максимально сприятливих умов для розвитку особи, реалізації її суттєвих сил і властивостей, а також цілеспрямований виховний вплив

137. Попадич О. О. Правове виховання студентів під час практики / О. О. Попадич // Сучасні освітні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 20-річчю незалежності України, 25–26 жовтня 2011 р., м. Львів. – Львів, 2011. – С. 225.
138. Попадич О. О. Показники правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі / О. О. Попадич // Педагогічні інновації у фаховій освіті : зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. заочної наук.-практ. конф., 20 грудня 2012 р., м. Ужгород. / [редкол. : М. І. Кляп (відпов. ред.), С. Г. Борзенко, Є. А. Іванченко та ін.]. – Ужгород : ЗакДУ, 2012. – Вип. 3. – С. 283–291.
139. Попадич О. О. Правове виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі / О. О. Попадич // Науково-методичні основи професійного навчання дорослих в умовах ПТНЗ і виробництва : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., 28 листопада 2012 р., м. Львів. – Львів : Сполом, 2012. – С. 71–72.
140. Попадич О. О. Правове виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі як педагогічна проблема / О. О. Попадич // Наукова еліта у розвитку держав : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф., 9–10 жовт. 2012 р., м. Київ, / [упоряд. О. В. Биковська, О. В. Лісовий, С. О. Лихота, Л. Л. Макаренко]. – К. : Праймдрук, 2012. – Вип. 1. – С. 168–173.
141. Попадич О. О. Правове виховання студентів інформаційних напрямів підготовки у європейській вищій школі / О. О. Попадич // Міжнародний науковий вісник. – Ужгород ; Кошице ; Мішкольц, 2013. – Вип. 6. – С. 445–451.
142. Попадич О. О. Професійно-правова підготовка та її особливості у системі вищої освіти : метод. рекомендації / Олена Олександрівна Попадич. – Львів : Сполом, 2010. – 12 с.

132. Попадич О. О. Деякі принципи дидактики в умовах розвитку нових інформаційних технологій навчання / О. О. Попадич // Науковий вісник Закарпатського держ. університету / [редкол. : Ф. Г. Ващук, В. В. Бунда, П. М. Трачук та ін.]. – Ужгород : ЗақДУ, 2007. – Вип. 1. – С. 167–171. – (Серія : Суспільні та гуманітарні дисципліни).
133. Попадич О. О. Розвиток особистості студента у процесі діяльнісно-орієнтованого навчання у вищій школі / О. О. Попадич // Проблеми формування систем кваліфікацій та сучасні тенденції розвитку професійної компетентності фахівців: національний та європейський виміри : зб. наук. статей за матеріалами XVII міжнар. наук.-практ. конф., 18-21 листопада 2008 р., м. Ужгород (Україна) ; Сніна (Словаччина). – Ужгород : Ліра ; ЗақДУ, 2009. – С. 316–324.
134. Попадич О. О. Правова відповідальність як умова сформованості громадянськості / О. О. Попадич // Педагогічні інновації у фаховій освіті : зб. наук. праць / [редкол. : М. І. Кляп (відпов. ред.), С. Г. Борзенко, Є. А. Іванченко та ін.]. – Ужгород : ЗақДУ, 2011. – Вип. 2. – С. 183–187.
135. Попадич О. О. Вплив професійно-практичної підготовки на формування самооцінки майбутніх фахівців / О. О. Попадич // Ціннісні орієнтації фахівця у контексті професійної підготовки : міждисциплінарний аспект : зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф., 29 березня 2011 р., м. Львів / [за ред. І. М. Козловської та Т. Д. Якимович]. – Львів : ФОП Корпан Б. І., 2011. – С. 71.
136. Попадич О. О. До проблеми правового виховання студентів під час навчально-виробничої практики / О. О. Попадич // Педагогічні інновації у фаховій освіті : зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф., 15 грудня 2011 р. / [за ред. Т. Д. Якимович]. – Львів : ФОП Корпан Б. І., 2011. – С. 56–57.

на неї з метою її підготовки до активної соціальної, професійної та громадської діяльності [203, с. 11].

О. Коломійцев виділив детермінаційні чинники, від яких істотно залежить поведінка особистості у законному вимірі, а саме: когнітивний, ціннісно-смысловий, емоційно-вольовий, мотиваційний, соціальний [72, с. 147].

Структура правової вихованості студентів охоплює правові знання, ставлення до права, правову поведінку. Головну роль у правовому вихованні майбутніх фахівців комп'ютерної галузі відіграють навчальні заклади, оскільки вся система виховної роботи спрямована на примусовість забезпечення необхідного рівня професійної (зокрема, професійно-правової) компетентності. Усе це сприяє послідовному взаємопов'язаному педагогічному процесу правового навчання, виховання та розвитку студентів, що забезпечує розвиток широти кругозору, підвищення активності, удосконалення якостей та правової поведінки майбутніх фахівців.

Проте, беручи до уваги той факт, що предметом “Правознавство” практично обмежується перелік предметів базового навчального плану, виникають запитання: “Яким чином студенти повинні одержувати необхідні знання правового характеру? Як створити умови, за яких ці знання перетворюються у правові переконання й активну правову позицію?” Адаже тільки наявність певного рівня правової компетентності, яка є результатом процесу правового виховання, створює реальні умови для перетворення механічного, неусвідомленого виконання розпоряджень юридичних норм у свідоме дотримання вимог закону.

Аналіз навчальних планів та програм підтверджує необхідність координації навчальних дисциплін і програм з урахуванням специфіки правової підготовки студентів інформаційних напрямів навчання (Додаток А).

Процес формування правової вихованості студентів – майбутніх фахівців комп'ютерної галузі пов'язаний, перш за все, з формуванням теоретичних основ правових знань. Одержані основи правових знань під час вивчення правових дисциплін узагальнюються й поглиблюються у процесі вивчення спеціальних курсів, які доповнюють основні дисципліни професійного циклу. У подальшому правові знання конкретизуються й використовуються для вирішення виробничих ситуацій під час виробничої практики.

Визнаючи правомірність цих положень, ми дійшли висновку, що необхідним є комплекс педагогічних умов правового виховання, який спрямований на послідовний комунікативний, когнітивний, правовий розвиток майбутніх фахівців комп'ютерної галузі й реалізується у процесі вмотивованої, соціально-розвиваючої, навчально-пізнавальної діяльності.

На нашу думку, педагогічними умовами правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерного профілю є:

- розробка змісту правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі на основі професійно спрямованої правової підготовки;
- формування ціннісно-правових орієнтацій майбутніх фахівців комп'ютерної галузі;
- збагачення практичного досвіду та розвиток правових умінь як передумови правової поведінки майбутніх фахівців комп'ютерної галузі.

Обґрунтуємо доцільність цих умов. Правове виховання забезпечує пізнавальний (раціональний) рівень правових знань та відображає морально-етичну природу права. Тому перша умова передбачає, що правове виховання впливає на когнітивну (пізнавальну) сферу особистості і стосується змісту правового виховання.

Перша умова стосується змісту правового виховання, оскільки правове виховання, перш за все, впливає на когнітивну (пізнавальну) сферу особистості. Реалізація цієї умови відбувається шляхом побудови структури змісту та систематизації правових знань. Знання, що регулюють правову поведінку, становлять єдину систему, яка базується на чіткому інтегрованому взаємозв'язку між складниками цієї структури і сприяє формуванню соціально-правової обізнаності. Інтеграція правових знань передбачає перетворення традиційного змісту правової освіти на структурну цілісність сукупності теоретичних знань – знань про способи діяльності, знань, що регулюють правову поведінку, яка реалізується через технологічне забезпечення засвоєння інтегрованих знань у ситуаціях, максимально наближених до професійних відносин [162, с. 20].

Право – це прояв волі кожного індивіда-громадянина відповідно до тієї міри, яка визначає силу його бажань і яка не порушує його суверенітет (свободу, незалежність, найвище право) у просторі того соціуму (спільноти), який визначається ним як необхідна, отже, законна й обов'язкова умова його життєдіяльності [88, с. 11]. Суспільна практика

Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2012. – № 3. – С. 105–112.

126. Попадич О. О. Цілі та зміст правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі у вищій школі / О. О. Попадич // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць / [редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін.]. – К. ; Вінниця : Планер, 2012. – Вип. 32 – С. 393–398.
127. Попадич Е. А. К вопросу о правовом воспитании будущих специалистов компьютерной сферы / Е. А. Попадич // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [гол. ред. : М. Т. Мартинюк] : в 4-х ч. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – Ч. 4. – С. 289–298.
128. Попадич О. О. Форми і методи правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі / О. О. Попадич // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. праць / [за наук. ред. акад. В. І. Бондаря]. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 21. – С. 127–132. – (Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання).
129. Попадич О. О. Педагогічні умови правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі / Олена Олександрівна Попадич // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2013. – № 1. – С. 175–182.
130. Попадич О. О. Модель правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі / О. О. Попадич // Нові технології навчання : наук.-метод. збірник. – К., 2013. – Вип. 76. – С. 274–277.
131. Попадич О. О. Природа і управління організаційними переїнами на фірмі навчання [Текст] / О. О. Попадич, В. Б. Дацюк // Науковий вісник Закарпатського державного університету. – Ужгород : ЗакДУ, 2008. – Вип. № 8. – С. 187–189. – (Серія : Економічні науки)/

- структура, соціальні відносини”/ І. В. Підкуркова. – Х., 2004. – 16 с.
119. Плаксина М. С. Формирование правового сознания студентов – одна из форм профессионального образования / М. С. Плаксина // Среднее профессиональное образование. – 2003. – № 9. – С. 22–28.
120. Пліско В. І. Теоретичні та методичні засади формування готовності працівників правоохоронних органів до діяльності в умовах екстремальних ситуацій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / В. І. Пліско. – К., 2004. – 44 с.
121. Плотніков П. Деякі проблеми правової соціалізації молоді особистості та шляхи їх вирішення / Петро Плотніков // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2003. – № 1. – С. 79–83.
122. Подберезський М. К. Педагогічне правознавство – особлива галузь професійної педагогіки / Микола Кіндратович Подберезський // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2001. – № 21. – С. 35–41.
123. Пожар Н. В. Групові форми організації пізнавальної діяльності старшокласників в умовах інформатизації навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Н. В. Пожар. – Х., 1999. – 18 с.
124. Попадич О. О. Вплив правового виховання на розвиток особистості студента у вищій школі / О. О. Попадич // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини : в 2-х ч. / [гол. ред. : М. Т. Мартинюк]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2011. – Ч. 1. – С. 191–198.
125. Попадич О. О. Підходи до проблеми правового виховання майбутніх фахівців комп’ютерної галузі / О. О. Попадич //

змушує шукати шляхи ефективної педагогічної правової діяльності, спрямовуючи навчально-виховний процес до чіткого структурування, визначення його змісту й цілей, вирішення проблем наукового обґрунтування відбору й структурування змісту правової освіти, на удосконалення форм її організації [43, с. 138]. Одним з найважливіших завдань реалізації інтегрованого підходу до структурування правових знань є включення їх у цілісну систему знань, умінь та навичок.

Однак неправильно було б зводити правове виховання виключно до викладання основ права. Обов’язковий елемент правового виховання – це демонстрація майбутнім фахівцям зразків неухильного дотримання вимог законності у професійній діяльності. Таким чином, засвоєння студентами системних, структурованих, професійно спрямованих правових знань є основою їх правового виховання. Проте під час правового виховання необхідно зосереджувати більшу увагу не на вивченні правових вимог, а на їх застосуванні у навчальній, трудовій, сімейно-побутовій, громадській діяльності. Права повинні розглядатися в органічному поєднанні з їх обов’язками.

Когнітивний складник правового виховання – це, перш за все, сукупність правових знань, принципів, ідей, теорій, концепцій, які відбивають теоретичне (наукове) осмислення суб’єктами права правового розвитку, правових режимів механізму та процесу правового регулювання суспільних відносин.

Разом з тим, існує тісна взаємозалежність між усіма складовими правового виховання. Правові знання сприяють формуванню у студентів конкретного уявлення про те, що є правомірним і неправомірним у кожному життєвому випадку та якими можуть бути правові наслідки певних вчинків. Крім того, правові знання є основою правових поглядів і переконань. Правові знання втілюються у правовій поведінці та правових стосунках, в оцінках правових чи протиправних актів. Правова поведінка вихованця виступає як важливий чинник впливу на свідомість, волю та взаємовідносини, котрі складаються між усіма учасниками навчально-виховного процесу. Вона є активним засобом самовиховання та самореалізації особистості. Правові почуття виникають на основі сприйняття правових фактів і явищ у конкретних правових ситуаціях. Це приводить до певних переживань, розмірковувань, певного ставлення до фактів, явищ та їх наслідків на основі оцінки та самооцінки вчинків і дій,

прийняття певних рішень, непримиримості до порушників закону [34, с. 121].

Результатом є правова освіченість, яка являє собою інтеграцію професійно спрямованих правових знань, умінь та цінностей. Це інтелектуальний зріз правового виховання майбутнього фахівця. Система правових знань майбутніх фахівців комп'ютерної галузі передбачає формування знань основних засад та принципів права, провідних ідей та галузей права, правових положень та понять.

Юридична наука лише нещодавно звернулася до питання особливостей інформаційних правовідносин. Головна особливість інформаційних правовідносин полягає в тому, що вони є юридичною формою вираження та закріплення інформаційних відносин, які, у свою чергу, є формою певних публічних відносин [61, с. 59].

У 1993 році поступ до інформаційного суспільства було проголошено Комісією Європейського Союзу. З 1995 року почала роботу міжнародна Комісія з Глобальної інформаційної інфраструктури, що координує розвиток національних інфраструктур країн світу щодо створення глобальної взаємодії інформаційних потоків у діловій та інформаційній сферах на основі мережі Інтернет. Нова стадія розвитку глобальної інформаційної інфраструктури у 1998 році отримала назву “Глобальне інформаційне суспільство”, мета якого – створення єдиних рішень щодо економічних, правових та соціальних відносин на основі сучасних інформаційних технологій [193]. Легітимне визначення терміна “інформаційні відносини” міститься в законі України “Про інформацію”, згідно з яким інформаційні відносини – це відносини, які виникають в усіх сферах життя й діяльності суспільства та держави під час одержання, використання, поширення та зберігання інформації [148]. Інформаційно-правові відносини мають характеристики, основним об'єктом яких є інформація або інформаційний ресурс; вони існують практично в усіх сферах суспільної життєдіяльності; їх зміст закріплюється в нормах національного права України та міжнародного права [77, с. 53].

Формування інформаційного законодавства України зумовило низку проблем щодо правового врегулювання інформаційних відносин. Зазначимо кілька з них: відсутність легальної, чіткої, ієрархічної єдності законів, що викликає суперечливе тлумачення при застосуванні норм на практиці; термінологічні неточності. Різні тлумачення понять і категорій,

111. Омельченко Л. П. Правова освіта та виховання / Л. П. Омельченко // Управління школою. – 2003. – № 26. – С. 19–31.
112. Опаленик О. В. Основи психології і педагогіки : метод. матеріали для студентів денної і заочної форм навчання ЗакДУ / О. В. Опаленик, О. О. Попадич. – Ужгород : ЗакДУ, 2007. – 89 с.
113. Оржеховська В. М. Соціально-педагогічні основи профілактики правопорушень важковиховуваних учнів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / В. М. Оржеховська. – К., 1995. – 40 с.
114. Осипова Т. Ю. Виховна робота зі студентською молоддю: навч. посіб. / [Т. Ю. Осипова, І. О. Бартенева, О. О. Біла та ін. ; за заг. ред. Т. Ю. Осипової]. – Одеса : Фенікс, 2006. – 288 с.
115. Пометун О. Практичне право: метод. посіб. з курсу 8(9) кл. / [О. Пометун, Т. Ремех, А. Гейко ; Ін-т громад. сусп-ва]. – К. : Ін-т громад. сусп-ва, 2001. – 136 с.
116. Петришин О. В. Громадянське суспільство та правова держава: актуальні проблеми взаємодії / О. В. Петришин // Правова культура і громадянське суспільство в Україні: стан і персп. розвитку : матеріали міжнар. наук. конф., 12 жовтня 2007, м. Харків. – Х. : Право, 2007. – 216 с.
117. Питання концепції реформування інформаційного законодавства України / Р. Калюжний, В. Гавловський, В. Цимбалюк, М. Гуцалюк // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні : наук.-техніч. збірник. – К. : НТУУ “КПІ” ; Міносвіти і науки України, СБУ, 2000. – Вип. 1. – С. 17–21.
118. Підкуркова І. В. Взаємодія правової культури та правової держави: соціологічний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук : спец. 22.00.03 “Соціальна

103. Морзе Н. В. Система методичної підготовки майбутніх вчителів інформатики в педагогічних університетах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец.13.00.02 “Теорія та методика навчання інформатики” / Н. В. Морзе. – К., 2003. – 39 с.
104. Морозов А. С. Формування правової культури у майбутніх працівників міліції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / А. С. Морозов . – Тернопіль, 1999. – 18 с.
105. Москальова Л. Ю. Теоретико-методичні засади виховання у майбутніх вчителів морально-етичної культури : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.07 “Теорія і методика виховання” / Москальова Л. Ю. – К., 2011. – 489 с.
106. Національна програма правової освіти населення // Офіційний вісник України. – 2001. – № 43. – С. 37–44.
107. Нетьосов С. І. Навчання основ правознавства з використанням інформаційно-комунікаційних технологій / С. І. Нетьосов. – Х. : Основа, 2010. – 127 с.
108. Ничкало Н. Г. Проблеми трансформації в умовах ринку праці / Н. Г. Ничкало // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія теорії, досвід, проблеми : зб. наук. праць / [редкол. І. А. Зязюн (голова) та ін.] – К. ; Вінниця : ДОВ Вінниця, 2004. – С. 12–25.
109. Одарій В. В. Правова культура професійної діяльності педагога як педагогічна проблема / Валерій Васильович Одарій // Наша школа. – 2002. – № 5. – С. 11 – 13.
110. Одарій В. В. Підготовка майбутніх педагогів до правового забезпечення професійної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / В. В. Одарій. – Одеса, 2005. – 20 с.

що однаково називаються та подібні за формою, призводить до їх неоднозначного розуміння й застосування на практиці. Переважна більшість законів та підзаконних нормативних актів у сфері інформаційних відносин викликають труднощі з точки зору їх пошуку, аналізу та узгодження для практичного застосування; нові правові акти у сфері суспільних інформаційних відносин досить часто концептуально не узгоджені з раніше прийнятими, що призводить до правового хаосу, тощо [116, с. 18].

Проблема інформаційної безпеки виникла достатньо давно. До порівняно недавнього часу методи захисту інформації були винятково у компетенції спецслужб, що гарантують безпеку країни. Проте нові технології вимірювання, передачі, обробки і зберігання інформації значно розширили сферу діяльності людей, що потребують захисту інформації, привели до розвитку і поширення нових методів несанкціонованого доступу до інформації і, як наслідок, до інтенсивного розвитку нового наукового напрямку – “інформаційна безпека”.

Як будь-які правові відносини, інформаційні правовідносини потребують тих чи інших нормативно-правових актів для їх урегулювання. В українському законодавстві існує кілька таких законів. Так, Закон України “Про інформацію” регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації. Стаття 7 цього Закону визначає, що “право на інформацію охороняється законом. Держава гарантує всім суб’єктам інформаційних відносин рівні права і можливості доступу до інформації. Суб’єкт інформаційних відносин може вимагати усунення будь-яких порушень його права на інформацію” [148]. Закон України “Про захист персональних даних” частково регулює питання зберігання та знищення персональних даних у базах [146]. Закон України “Про доступ до публічної інформації” визначає доступ до персональних даних, термін зберігання, обов’язки розпорядників інформації [147].

Проблеми, зазначені вище, сформували практичну потребу у визначенні методології систематизації інформаційного права, що повинно сприяти адекватності процесу правотворення у сфері суспільних інформаційних відносин потребам практики (зокрема, на законодавчому рівні), комплексному, системному вирішенню проблем удосконалення інформаційної діяльності в нашій країні, допомогти отримати переваги не

тільки електронного бізнесу, але й інформаційної революції загалом. Слід пам'ятати при цьому про інформаційну безпеку як усієї нашої держави, так і окремих її громадян [41, с. 146].

Для майбутніх фахівців комп'ютерної галузі професійними є такі правові знання: інформаційна безпека та правові норми експлуатації кіберпростору; форми злочинної діяльності у сфері інформаційних технологій (знищення, зміна, перехоплення, розкрадання, блокування інформації й інформаційних ресурсів); типи загроз (несанкціоноване втручання в роботу телекомунікаційних систем й інформаційних ресурсів; розповсюдження помилкових відомостей з використанням інформаційних технологій, порушення авторських і суміжних прав, шахрайство, використання й розповсюдження шкідливих програм); комп'ютер як об'єкт злочину (розкрадання технічних засобів і комп'ютерної інформації, пошкодження технічних засобів і комп'ютерної інформації, несанкціонований доступ до технічних засобів й інформаційних ресурсів); комп'ютер як знаряддя злочину (банківські розкрадання, шпигунство, фальсифікація результатів голосування, поширення компромату); правові норми оформлення виробничої документації в комп'ютерній галузі тощо.

Таким чином, *конкретизуємо цю умову так: удосконалення змісту навчання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі теоретичних основ права має відбуватися шляхом упровадження спеціально організованих інтегрованих курсів правового характеру, що гарантує розширення діапазону правових знань.*

Правове виховання забезпечує пізнавальний (раціональний) рівень правових знань та відображає морально-етичну природу права. Тому перша умова враховує, що правове виховання впливає на когнітивну (пізнавальну) сферу особистості й стосується змісту правового виховання.

Друга умова стосується морального складника правового виховання, оскільки правове виховання впливає на емоційно-вольову сферу особистості. Ця умова передбачає розвиток правової відповідальності, яка дозволяє оцінювати дії, вчинки, поведінку, робити вибір і приймати рішення, розвиває мотиви і потребу у самовдосконаленні. Правове виховання формує мотиваційно-емоційний інтерес до права та ціннісне ставлення, повагу до права, усвідомлення важливості верховенства права, правові ідеали – втілення

здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Л. О. Мацук. – Тернопіль, 2002. – 20 с.

95. Мендзєбровский И. Проблемы подготовки специалистов для ИТ-индустрии / Игорь Мендзєбровский // Менеджер по персоналу. – 2005. – № 6. – С. 4–12.
96. Микитюк С. О. Викладання правових дисциплін у вищих навчальних закладах України (історико-педагогічний аспект) : [монографія] / Світлана Олегівна Микитюк. – Х. : Майдан, 2006. – 156 с.
97. Минеев В. О правовой подготовке инженера / В. Минеев, О. Чекунова // Высшее образование в России. – 1994. – № 1. – С. 115–118.
98. Миськів Л. І. Адміністративно-правові засади діяльності ВНЗ МВС України з питань морально-правового виховання курсантів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юридичних наук : спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / Л. І. Миськів. – Х., 2008. – 20 с.
99. Миськів Л. І. Проблеми морально-правового виховання курсантів ВНЗ МВС України / Л. І. Миськів // Наше право. – 2008. – № 1. – С. 60–65.
100. Мойсеєнко В. Формування правової культури учнів ПТНЗ / В. Мойсеєнко // Професійна освіта: теорія і практика : наук.-метод. журнал. – Х., 2009. – № 1–2. – С. 112–117.
101. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посібник / Нелля Євтихівна Мойсеюк. – [3-тє вид., доп.]. – К. : [КДНК], 2001. – 608 с.
102. Момотов В. Формирование правового сознания молодежи / В. Момотов // Высшее образование в России. – 2006. – № 3. – С. 69–70.

87. Макаренко П. В. Професійна “Я-концепція” майбутніх фахівців правоохоронної діяльності : дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 “Загальна психологія, історія” / Макаренко Павло Валентинович. – Х., 2001. – 187 с.
88. Максимов В. Г. Технология формирования профессионально-творческой личности учителя / В. Г. Максимов. – Чебоксары : ЧГПИ, 1996. – 227 с.
89. Манойло Н. Г. Світоглядно-мотиваційна визначеність правосвідомості: соціально-філософський дискурс : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 “Соціальна філософія та філософія історії” / Н. Г. Манойло. – Запоріжжя, 2008. – 16 с.
90. Маркова Г. Д. Научные основы и организация правового воспитания молодежи / Галина Дмитриевна Маркова. – К. : Вища школа, 1979. – 152 с.
91. Марущенко О. А. Становлення інноваційної освіти в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук : спец. 22.00.04 “Спеціальні та галузеві соціології” / О. А. Марущенко. – Х. : ХНУ, 2004. – 20 с.
92. Марчук І. П. Формування професійно-моральних якостей майбутніх працівників правоохоронних органів у вищих навчальних закладах МВС України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / І. П. Марчук. – Кіровоград, 2005. – 23 с.
93. Мацук Л. О. Засоби вдосконалення підготовки студентів до правового виховання особистості в сензитивному періоді її формування / Л. О. Мацук // Педагогіка: вісник Прикарпатського університету. – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – Вип. VII. – С. 69–74.
94. Мацук Л. О. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до правового виховання молодших школярів : автореф. дис. на

загальнолюдських, духовних цінностей. Морально-правова оцінка сприяє формуванню правових переконань, пов'язаних у майбутньому з професійною діяльністю.

Таким чином, конкретизуємо цю умову як активізацію позанавчальної виховної роботи майбутніх фахівців комп'ютерної галузі. Вона відбувається як самостійна підготовка та організація виховних справ. Її мета – розвиток у майбутніх фахівців ціннісного ставлення до права, правової відповідальності, мотивів і потреб до самовдосконалення. Деякі виховні справи засвідчили, що закони, правові норми базуються на принципах моралі. Виховні справи повинні бути спрямовані на перетворення правових знань, вимог в особисті переконання студентів, норму поведінки, в їхню життєву позицію.

Цінність права може бути усвідомлена за умови його застосування у процесі активної самостійної діяльності студентів. Ефективність організації самостійної роботи студентів забезпечується цілою системою заходів – розробленими методичними рекомендаціями, проведенням індивідуальних і групових консультацій, застосуванням різних форм контролю, доступністю і вмінням працювати на комп'ютері, достатньою кількістю літератури.

З цією метою в бібліотеках закладу викладачі створюють електронні версії навчально-методичних комплексів з комп'ютерних дисциплін. У них висвітлено питання самостійної та індивідуальної роботи, запропоновано зразки розв'язування базових тематичних задач з тем. Ці матеріали є на сайті університету й доступні для студентів під час самостійної та індивідуальної роботи. У разі потреби ширшого пошуку інформації працює глобальна мережа Інтернет. Успішне проведення самостійних робіт кожного студента забезпечується варіативними завданнями та послідовністю їх постановки з орієнтацією на зону близького розвитку [153, с. 15].

Завдання педагога – правильно оцінити правові ідеї студента, зробити так, щоб вони стали особистими цінностями кожного вихованця, його переконаннями. Школа-моралізатор повинна перетворитися на школу-друга, ідеологія повчання – у передачу досвіду поколінь, але досвіду мудрості, терпіння, життєздатності, радості від буття. Тому найбільш важливою функцією інтегративного навчання є здатність долати штучні бар'єри між його аспектами, навчальними предметами, школою та

побутом, собою і суспільством. І тоді це буде дійсно навчання, що виховує [68, с. 13].

Невіддільні від права категорії моралі (совість, обов'язок, честь, рівність, гідність, правда, істина, справедливість) слід розглядати у розрізі спрямування на індивідуальні потреби, вольові дії. Емоційно-психологічний зріз правового виховання майбутнього фахівця – це переконаність щодо необхідності й соціальної користі законів і підзаконних актів. На оцінно-емоційному рівні правове виховання формує вищі морально-правові почуття – почуття духовні: справедливості, законності, любові до істини, свободи, непримиренності до зла, поваги до людини, гідності, обов'язку, совісті, сорому, правової відповідальності.

Морально-правова оцінка сприяє формуванню правових переконань, пов'язаних у майбутньому з професійною діяльністю. На жаль, не завжди враховується роль емоцій під час засвоєння правових знань. Емоційне “переживання” отриманої інформації – неодмінний компонент процесу внутрішнього, суб'єктивного сприйняття правових знань студентом, перетворення їх у внутрішні стимули відповідної діяльності, у переконання. Правові знання особистість повинна усвідомити, а згодом трансформувати у власні переконання. Автоматичне засвоєння права призводить до байдужого, індиферентного ставлення, перешкоджає практичному застосуванню здобутих знань.

Правове виховання впливає на діяльнісну сферу особистості. Поведінковий зріз правового виховання майбутнього фахівця – це вміння користуватися правовим інструментарієм – законами та іншими актами у практичній діяльності. Тому третя умова стосується діяльнісної складової правового виховання: правове виховання впливає на правову спрямованість поведінки особистості.

Третя умова стосується діяльнісного аспекту правового виховання, оскільки правове виховання впливає на правову спрямованість поведінки особистості. Педагогічною умовою результативності правового виховання є застосування особистісно-орієнтованого підходу, який ґрунтується на засадах емоційно-мотиваційної налаштованості, педагогічного коригування, психологічної корекції, педагогічної підтримки розвитку особистості у роботі над собою, в утвердженні позитивного досвіду спілкування і взаємодії. Важливою організаційною умовою ефективності правового

/ [редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін.]. – К. ; Вінниця : Планер, 2012. – Вип. 33. – С. 367–372.

80. Криштак І. В. Організація правового виховання учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів України (друга половина ХХ століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / І. В. Криштак. – Х., 2008. – 20 с.
81. Кузьмінський А. І. Педагогіка : підруч. / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – [3-тє вид., випр.] – К. : Знання-Прес, 2008. – 447 с.
82. Леонтьев А. Н. Деятельность и личность / Александр Николаевич Леонтьев // Избранные психологические произведения : в 2 т. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 2. – С. 186–229.
83. Лернер И. Я. Процесс обучения и его закономерности / Исаак Яковлевич Лернер. – М. : Знание, 1980. – № 3. – 96 с. – (Серия “Педагогика и психология”).
84. Любимый Д. Мастера компьютерного взлома / Д. Любимый // Chip. – 1999. – № 10. – С. 78–80.
85. Ляшенко О. О. Формування правової вихованості дітей з вадами інтелектуального розвитку / О. О. Ляшенко // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету / [відп. ред. В. І. Співак, упоряд. О. В. Гаврилов]. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В. С., 2009. – Вип. XII. – С. 225–229. – (Серія соціально-педагогічна).
86. Макаренко О.А. Теоретичні аспекти формування готовності майбутніх інженерів-педагогів до виховної діяльності у професійно-технічних навчальних закладах / О.А. Макаренко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць / [редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін.]. – К. ; Вінниця : ДОВ “Вінниця”, 2006. – Вип. 9. – С. 267–272.

72. Коломійцев О. А. Правова поведінка особистості у соціально-психологічному вимірі / О. А. Коломійцев // Український науковий журнал.– К., 2005. – № 6. – С. 144–150.
73. Коломійцев О. А. Соціально-психологічні чинники формування правової поведінки молоді : дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05 “Соціальна психологія; психологія соціальної роботи” / Коломійцев О. А. – Луганськ, 2006. – 166 с.
74. Коляда І. А. Основи правознавства : 9-й кл. : метод. посібник для вчителів / І. А. Коляда, А. А. Булда. – К. : АСК, 2000. – 40 с.
75. Кондратьев В. В. Концепция информатизации образования в технологическом университете / В. В. Кондратьев // Информационные технологии в образовании : материалы Конгресса конференций “ИТО-2003”. – М. : АНО “ИТО”, 2003. – С. 24.
76. Коновалова В. О. Юридична психологія: академічний курс : підр. для студ. вузів / В. О. Коновалова . – К. : Вд “Ін Юре”, 2004. – 424 с.
77. Кохановська О. В. Суб’єкти та об’єкти інформаційних правовідносин у сучасній правовій доктрині / О. В. Кохановська // Юридичні науки. – 2005. – № 67–69. – С. 52–54.
78. Корчевський Д. О. Проблема формування змісту професійної підготовки майбутніх фахівців комп’ютерного профілю: інтегративний підхід / Д. О. Корчевський // Нові технології навчання. – 2013. – № 76. – С. 205–209.
79. Креденець Н. Д. Сучасні інформаційні технології як основа компетентісно-орієнтованого формування професіоналізму спеціалістів у процесі їхньої освітньої підготовки / Н. Д. Креденець // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць

виховання є постійний діагностичний підхід у цьому процесі, тобто орієнтування на реальний рівень правосвідомості, правової поведінки вихованців навчальних закладів, врахування відмінностей в інтелектуальній, емоційно-вольовій сферах, та інтегративний, який забезпечує творче володіння різними способами пізнання, що сприяє цілісному світосприйманню особистості [49, с. 13].

Зростання кількості різних правопорушень, їх якісне оновлення у зв’язку з ринковими перетвореннями в українському суспільстві стають могутнім поштовхом до перегляду багатьох соціально-правових явищ, які раніше були відправною точкою у визначенні поняття правової або правомірної поведінки. У суспільстві відбулися настільки глибокі перетворення, що те, що раніше вважалося протиправним, сьогодні вже визначається як правомірне, а те, що було ще кілька років тому правовим, – почало розглядатися як антисоціальне або навіть злочинне. Поза сумнівом, усе це не могло не позначитися і на детермінації правослухняної поведінки особистості [72, с. 145].

Визначальними критеріями правової поведінки особистості є так звані норми соціальної відповідальності, взаємності та соціальної справедливості. У процесі соціалізації люди засвоюють зазначені соціальні норми та починають поводитися відповідно до них.

Перетворення правових знань, поглядів, ставлень, почуттів у глибокі особисті переконання і вчинки здійснюється у процесі активної навчальної, позанавчальної та практичної діяльності. Таким чином, конкретизуємо цю умову як: використання ефективних методів професійно-практичної підготовки, спрямованих на здобуття досвіду вирішення виробничих проблем, правового аналізу ситуацій, правомірної поведінки тощо. Під час правового практикуму формується правова активність, правомірна поведінка, правові відносини та прийняття правомірних рішень.

Таким чином, підсумовуючи, зазначимо таке:

– педагогічними умовами правового виховання у вищому навчальному закладі є комплекс обґрунтованих взаємодіючих обставин та чинників впливу на професійно-правову обізнаність, професійно-правову розвиненість та готовність до правомірної професійної діяльності майбутніх фахівців комп’ютерної галузі у процесі активної навчальної, позанавчальної та практичної діяльності;

– перша умова стосується змісту правового виховання, друга – морального складника правового виховання, третя – діяльнісної складової правового виховання;

– педагогічні умови варто реалізувати шляхом розробки спеціально організованих інтегрованих курсів (або професійно спрямованих тем) правового характеру; активізації самостійної роботи студентів з підготовки та організації виховних справ; використання ефективних методів професійно-практичної підготовки, спрямованих на здобуття досвіду вирішення виробничих проблем, правового аналізу ситуацій, правомірної поведінки.

Розглянувши змістовні і функціональні характеристики названих педагогічних умов, ми доходимо висновку, що вони сприяють розвитку правової вихованості студентів. Розроблений нами комплекс педагогічних умов є невід’ємним компонентом моделі правового виховання, оскільки система не може бути створена та існувати в іншому вигляді, окрім як у комплексі з названими педагогічними умовами.

2.2. Модель правового виховання майбутніх фахівців комп’ютерної галузі

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки тривають пошуки нових підходів до виховання особистості, коли проблема правової підготовки фахівців у галузі комп’ютерних технологій стає актуальною, що зумовлено як новизною професій цього профілю, так і специфікою професійної діяльності. Як показує практика, рівень правових знань фахівців цього профілю не забезпечує відповідної правової поведінки під час освоєння професійної діяльності, тому загострюється суперечність між вимогами до рівня підготовки майбутніх фахівців комп’ютерної галузі і рівнем їх практичної готовності до застосування правових знань у професійній діяльності.

У побудові моделі правового виховання майбутніх фахівців комп’ютерної галузі ми використали низку *загальнонаукових та загальнопедагогічних підходів*, а також керувалися *педагогічними принципами*.

Розглянемо ці підходи та принципи детальніше.

Одним з аспектів **компетентнісного підходу** є розвиток правової компетентності студентів. Традиційно ефективність підготовки майбутніх

65. Ковалева Е. А. Информационно-компьютерные технологии в экономическом образовании / Е. А. Ковалева // Вестник Челябинского университета. – 2000. – № 1. – С. 52–58. – (Серия 8 : Экономика. Социология. Социальная работа).
66. Коваленко Н. Ю. Формування правосвідомості і правової культури студентів неюридичних вищих навчальних закладів / Н. Ю. Коваленко // Часопис Київського університету права. – 2008. – № 1. – С. 53–58.
67. Коваленко Н. О. Формування міжнародної правової культури у майбутніх пілотів у вищих навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Н. О. Коваленко. – Чернівці, 2009. – 20 с.
68. Козловська І. М. Виховний потенціал інтегративного підходу в освіті / Ірина Михайлівна Козловська // Педагогічний альманах: зб. наук. праць : в 2 ч. / [редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін.]. – Херсон : РІПО, 2011. – Вип. 12. – Ч. 1. – С. 6–14.
69. Ковчина І. Теоретико-методологічні засади формування правових умінь у майбутнього соціального педагога / Ірина Ковчина // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2003. – № 4. – С. 147–155.
70. Козлакова Г. О. Теоретичні і методичні основи ступеневої підготовки майбутніх фахівців з комп’ютеризованих систем у технічних університетах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Г. О. Козлакова. – К., 2004.
71. Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (методичні питання) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юридич. наук : спец. 12.00.01 “Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень” / А. М. Колодій. – К., 1999. – 36 с.

57. Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи стандартів вищої освіти / МОН України, Ін-т інновац. технологій і змісту освіти ; за заг. ред. В. Д. Шинкарука ; уклад. : К. М. Левківський, В. Л. Гуло, Л. О. Котоловець та ін. – К., 2007. – 79 с.
58. Каймин В. От компьютерной грамотности к новой информационной культуре / В. Каймин // Советская педагогика. – 1990. – № 4. – С. 70–71.
59. Капустин Н. П. Педагогические технологии адаптивной школы : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Николай Петрович Капустин. – М. : Академия, 1999. – 216 с.
60. Кислицька Ю. Формування правової культури працівників / Юлія Кислицька // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2007. – № 4. – С. 75–78.
61. Кім К. В. Особливості інформаційно-правових відносин як різновиду адміністративно-правових відносин / К. В. Кім // Право і безпека. – 2011. – № 4. – С. 58–61.
62. Кічук Я. В. Особистісно зорієнтована дидактична технологія як ефективний шлях випереджувального розвитку правосвідомості студентів педагогічного коледжу / Я. В. Кічук // Наукові записки. – Кіровоград, 2001. – Вип. 32. – С. 56–60. – (Серія : Педагогічні науки).
63. Кічук Я. В. Соціально-педагогічні умови формування правосвідомості майбутніх учителів у педагогічних коледжах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / Я. В. Кічук. – Одеса, 2002. – 22 с.
64. Коваленко Н. Ю. Формування правосвідомості і правової культури студентів в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 “Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень” / Н. Ю. Коваленко. – К., 2009. – 19 с.

фахівців комп'ютерної галузі до виконання професійних функцій визначається в межах утворень пізнавальної сфери (знання, уявлення, вміння, навички) або особистісних новоутворень, таких як, готовність до діяльності, спрямованість особистості, освіченість, компетентність тощо. Правова освіченість є основою правосвідомості, вона передбачає такі аспекти: розвиток правосвідомості, що дозволяє оцінювати дії, вчинки, поведінку, робити вибір, приймати рішення; розвиток мотивів і потреб щодо самовдосконалення у сфері правової культури. Правова вихованість спеціаліста передбачає повагу до закону і законності, ставлення до них як до соціальних цінностей, дотримання правових норм професійної поведінки; прагнення до вибору правомірних способів і засобів вирішення виробничих проблем.

У вищому закладі освіти виховання повинно здійснюватися у сучасних умовах, з урахуванням фізичної, психічної зрілості особистості, а також її інтелектуального і духовного розвитку. В організації виховного процесу вищої школи особливе місце займає розв'язання завдань професійного виховання, метою якого є формування у студентів поваги до обраної спеціальності, вироблення необхідних для неї рис, умінь і навичок, розвиток творчого потенціалу майбутнього фахівця [113, с. 56].

Викладанню дисциплін правового циклу для студентів комп'ютерного напряму властиві певні особливості, обумовлені специфікою змісту навчальних планів і програм, майбутньою спеціальністю студентів, методологією та методиками викладання. Формування у майбутніх фахівців комп'ютерної галузі правових знань, які координують державні чи особисті цілі, інтереси, мотиви виховання людини, зумовлюється самою практикою політичних і соціально-економічних змін, що відбуваються у нашій країні. Таким чином, стає зрозуміло, що теоретичні знання, акумульовані в різних галузях права, і практичні навички щодо їх застосування зможуть сприяти реалізації завдань правового виховання й освіти майбутніх фахівців.

Зміст правового виховання у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців, на думку І. Дарманської [43, с. 139], залежить від багатьох факторів: по-перше, це цілеспрямована політика держави щодо рівня актуальності й напрямів розвитку правової освіти і навчання майбутніх фахівців; по-друге, загальний рівень і динаміка розвитку правової системи держави, що включає національне та міжнародне

законодавство; по-третє, специфіка напрямів функціонування галузі, для якої здійснюється професійна підготовка майбутнього фахівця, що містить загальні законодавчі вимоги щодо фахової підготовки та зміст навчального плану підготовки спеціаліста певного профілю; по-четверте, рівень наукового та методичного забезпечення процесу викладання основ права.

Проаналізуємо особливості, що відображають сутність правового виховання, на основі **діяльнісного** підходу. Це питання дійсно складне, оскільки вектор навчання, як правило, спрямований від теорії до практики, а тому студент змушений спочатку вивчати теоретичні постулати і тільки потім усвідомлювати, для чого вони потрібні і де їх можливо застосувати.

Діяльнісний підхід щонайкраще задовольняє вимоги постановки мети навчання [191, с. 118]. У роботі ми використовували його основні поняття: вміння, діяльність, завдання. Відповідно, мету правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі ми визначили як уміння вирішувати професійні завдання. Саме вирішення нетипових, проблемних правових завдань, аналіз складних професійно-правових ситуацій сприяли становленню правових уявлень та поглядів.

Критерієм досягнення мети навчання є вирішення студентами професійних завдань, актуалізація знань, а також усвідомлення й обґрунтування своїх варіантів вирішення завдань.

Правова діяльність і поведінка є важливими елементами правового виховання. Поведінковий аспект правового виховання характеризує практичні дії людини або груп, що відображають їх ставлення до правових інституцій. Уміння не лише думати, але й діяти, практична діяльність людини – це найважливіші критерії рівня правової культури. Правова діяльність класів, соціальних груп, індивідів є основним системотворчим елементом правової культури. Рівень розвитку правової свідомості може бути зафіксований лише в реальній правовій діяльності, у правовій поведінці, які мають відповідні самостійні характеристики. Саме тому одним з елементів структури правової культури є рівень розвитку правової діяльності [48, с. 16].

Якщо ж студенту запропонувати розв'язати певну життєву або виробничу проблему, то він сам зрозуміє, яких знань йому для цього не вистачає. Як наслідок, процес навчання спочатку рухатиметься від

49. Загрева В. Я. Правове виховання старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл-інтернатів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 “Теорія і методика виховання” / В. Я. Загрева. – К., 2002.
50. Загрева В.Я. Психолого-педагогічні умови формування правової культури особистості / В. Я. Загрева // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. – К. : Педагогічна думка, 2002. – С. 88–92.
51. Запорожан І. Г. Педагогічні основи правовиховної роботи з молодшими школярами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 “Теорія і методика виховання” / І. Г. Запорожан. – Тернопіль, 2002.
52. Зеліско Л. Культурна свідомість і правосвідомість у професійній підготовці фахівців-юристів / Любов Зеліско // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2007. – № 2. – С. 71–78.
53. Зязюн І. А. Філософія професійного розвитку людини / Іван Андрійович Зязюн // Проблеми та перспективи формування гуманітарно-технічної еліти. – Х. : НТУХПІ, 2004. – Вип. 9. – С. 51–65.
54. Ившина Г.В. Инвариантный подход к проектированию и применению информационных технологий в образовании / Г. В. Ившина // Педагогическое образование и наука. – 2002. – № 1. – С. 41–46.
55. Ильин И. А. Теория права и государства / И. А. Ильин ; под ред. и с предисл. В. А. Томсинова. – М. : Зерцало, 2003. – 400 с.
56. Иноземцева Ж. В. Методика организации информационно-технологической подготовки экономиста-менеджера : дисс. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теория и методика обучения экономики” / Иноземцева Жанна Викторовна. – Тамбов, 1999. – 219 с.

42. Дарманська І. М. Правова підготовка майбутніх вчителів початкової школи в умовах ступеневої освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / І. М. Дарманська. – К., 2004. – 19 с.
43. Дарманська І. Особливості формування змісту правової підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах ступеневої освіти / Ірина Миколаївна Дарманська // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2003. – № 5. – С. 138–146.
44. Дворецкий С. И. Формирование информационной культуры специалиста / С. И. Дворецкий, А. В. Майстренко, Е. И. Муратова // Информатика и образование. – 2001. – № 4. – С. 21–31.
45. Дегтярьова Г. С. Змістові аспекти професійно спрямованого викладання правознавчих предметів / Галина Семенівна Дегтярьова // Вісник Львівської державної фінансової академії : гуманітарні науки / [гол. ред. Г. П. Васянович]. – Львів : ЛДФА. – 2008. – № 8. – С. 65–74.
46. Дем’яненко В. М. Методика навчання майбутніх вчителів інформатики апаратних і системних програмних засобів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец.13.00.02 “Теорія та методика навчання інформатики” / В. М. Дем’яненко. – К., 2003. – 20 с.
47. Держава і громадянське суспільство в Україні: Проблеми взаємодії : монографія // І. О. Кресіна, О. В. Скрипюк та ін.; за ред. І. О. Кресіної. – К. : Логос, 2007. – 316 с.
48. Дьоміна О. С. Формування правової культури студентської молоді в умовах сучасного українського суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 “Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень” / О. С. Дьоміна. – К., 2007.

практики до теорії, а потім – навпаки, але вже на якісно іншому рівні. Практика традиційного навчання свідчить, що викладання теорії правових наук навіть найкращими спеціалістами не може забезпечити весь комплекс знань і навичок – особливо навчити студентів застосовувати ці знання у практичній роботі, навчити вміння спілкуватись, приймати рішення [3, с. 218].

Реальна правова діяльність не може існувати без зворотного зв’язку між її суб’єктами. Важливим є відображення дій владних структур і їх оцінка щодо правосвідомості суспільства та особи. У цьому розумінні правова система та її органічний компонент – правова діяльність – є, з одного боку, продуктом правової культури, а з іншого – чинником, який формує її стан у цьому суспільстві. Отже, найважливіший критерій рівня правової культури – це рівень правової активності людини, перетворення її ідейно-ціннісних настанов у конкретні правові дії, у культуру правової діяльності [48, с. 16].

Таким чином, правовий досвід особистості не тільки визначає правову свідомість, а й мотивує її поведінку і діяльність. Правове забезпечення професійної діяльності майбутніх фахівців комп’ютерної галузі може здійснюватися під час теоретичного навчання та навчально-виробничої практики на різних рівнях і різними засобами.

До важливих аспектів **особистісного підходу** належить врахування індивідуально-психологічних властивостей студентів. Основою особистісного підходу є: цілісність формування й розвитку активно творчої індивідуальності; єдність навчання, виховання й розвитку студентів; відповідність мети і технології навчання, з одного боку, суспільному замовленню підготовки фахівця, а з іншого – індивідуальним можливостям і здібностям студентів [26, с. 31]. Одним з аспектів особистісного підходу є професійно-правова соціалізація випускників навчальних закладів. На цей процес впливають правова освіченість, правова розвиненість і правова вихованість майбутнього спеціаліста.

Ідеалом виховання є гармонійно розвинена, високоосвічена, соціально активна й національно свідомою людиною, що наділена глибокою громадянською відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими, фізичними й духовними якостями, родинними та патріотичними почуттями, працьовитістю, господарською кмітливістю, підприємливістю й ініціативністю. Процес виховання у вищому навчальному закладі

органічно поєднаний із процесом навчання молоді, оволодінням основами наук, багатством національної й світової культури [14, с.116]. Формування творчої особистості, посилення організаційно-виховної, культурно-освітньої роботи серед студентів у національній моделі вищої освіти нерозривно пов'язані з відродженням нації, демократизацією і гуманізацією суспільства, поглибленням самоуправління народу, яке передбачає висунення молодих кадрів на керівні посади в різних сферах управління і виробництва.

Перебудова виховного процесу у вищій школі – важливе і складне завдання, розв'язання якого вимагає, з одного боку, пошуку і застосування нових форм та методів організації виховного процесу, а з іншого – активізації традиційних видів діяльності, збереження досягнень минулого. Такого поєднання вимагає загальнопедагогічний принцип безперервності й наступності, сутність якого стосовно виховання полягає в досягненні цілісності й наступності, перетворення виховання у процес, що триває впродовж усього життя [113, с. 56].

Зауважимо, що всі підходи ми використовували у **комплексі**. У практичній технології ідея цілісності виховного процесу реалізується шляхом комплексного підходу. Комплексність – це єдність цілей, завдань, змісту, методів і форм виховного впливу і взаємодії. Комплексний підхід до виховання виконує одночасно кілька функцій: 1) орієнтує побудову системи виховання на цілісну особистість, а не на її окремі якості; 2) сприяє всебічному розвитку особистості, який є результатом комплексного вирішення виховних завдань; 3) сприяє гармонійному розвитку особистості шляхом здійснення єдності і взаємозв'язку всіх напрямів сучасного виховання, їх певного співвідношення і супідрядності; 4) сприяє ефективності виховання: одночасне вирішення не однієї, а кількох виховних завдань, природно, підвищує його результативність.

Між виховними впливами існують десятки, сотні, тисячі залежностей і обумовленостей. Ефективність виховання врешті-решт визначається тим, що ці залежності й обумовленості враховуються, точніше, здійснюються на практиці.

Сучасні технології виховання реалізують основні функції комплексного підходу такими шляхами: впливу на свідомість, почуття й поведінку вихованців; органічного поєднання виховання (зовнішнього педагогічного впливу) і самовиховання особистості; єдності та

34. Городиський М. І. Правова освіта майбутнього вчителя : монографія / М. І. Городиський ; за ред. д-ра пед. наук, проф. М. К. Подберезського. – К. : Науковий світ, 2001. – 128 с.
35. Гранат Н. А. Правосвідомість і правова культура / Н. А. Гранат // Юрист. – 1988. – № 11/12. – С. 2–8.
36. Гриньова Я. Г. Виховання правової культури студентів / Я. Г. Гриньова // Сучасні аспекти виховання студентської молоді : матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції, 19-20 березня 2009 р. – Х. : ХНАМГ, 2009. – С. 33–34.
37. Гриньова Я. Г. Формування правової культури майбутніх фахівців транспортної галузі у процесі вивчення правових дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Я. Г. Гриньова. – Х., 2010. – 20 с.
38. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) : монографія / Валентина Миколаївна Гриньова. – Х. : Основа, 1998. – 300 с.
39. Громов Є. В. Стан проблеми безперервної комп'ютерної підготовки студентів комп'ютерного профілю / Є. В. Громов, Т. В. Ящун // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. праць. – Х. : УІПА, 2008. – Вип. 4. – С. 126–140.
40. Гунько С. О. Формування системи знань про інформаційні технології у майбутніх вчителів початкових класів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / С. О. Гунько. – К., 1999. – 20 с.
41. Гуцалюк М. В. Інформаційні технології у професійній підготовці працівників правоохоронних органів / М. В. Гуцалюк // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – К., 2000. – № 1. – С. 145–147.

26. Володько В. Педагогічна система навчання: теорія, перспективи, практика / В. Володько. – К. : Пед. преса, 2000. – 148 с.
27. Галєєва А. П. Організаційно-педагогічні умови виховної діяльності у вищому аграрному навчальному закладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 “Теорія і методика виховання” / А. П. Галєєва. – Миколаїв, 2009.
28. Ганзенко О.О. Формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 “Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень” / О. О. Ганзенко. – К., 2003.
29. Головченко В. В. Эффективность правового воспитания. Понятие, критерии, методика измерения / В. В. Головченко. – К. : Наук. думка, 1985. – 127 с.
30. Головань Т. О. Розвиток інтересу учнів 8-9 класів до вивчення правознавства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання природознавства” / Т. О. Головань. – К., 2006. – 20 с.
31. Гончаренко С. Український педагогічний словник : наук. видання / Семен Устимович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997 – 374 с.
32. Горбатюк Р. М. Система професійної підготовки майбутніх фахівців інженерно-педагогічного профілю : монографія Р. М. Горбатюк. – Тернопіль : Посібники і підручники, 2009. – 400 с.
33. Горбатюк Р. М. Теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів комп’ютерного профілю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Р. М. Горбатюк. – Тернопіль, 2010.

координації виховних зусиль усіх соціальних інститутів і об’єднань, які займаються вихованням: сім’ї, школи, колективів і груп, засобів масової інформації, літератури, мистецтва, органів правопорядку тощо; використання системи конкретних виховних справ, які одночасно вирішують завдання інтелектуального, фізичного, патріотичного, морального, естетичного й екологічного виховання в єдиному виховному процесі; системного підходу до процесу виховання – послідовності й супідрядності всіх компонентів виховання, їх взаємозв’язків і взаємовпливу; урахування зовнішніх і внутрішніх факторів, які сприяють чи перешкоджають отриманню найоптимальніших результатів виховної роботи [100, с. 51].

Комплексний підхід дослідження теми припускає врахування теоретичних розробок з питань правового виховання, правової свідомості, правової культури, правових відносин, правової поведінки, а також з літератури, філософії, історії, педагогіки, соціології, юридичної психології [144, с. 16].

Єдність правового навчання і правового виховання студентства спрямована на навчання, що виховує, виявляється як співробітництво, партнерство суб’єктів і об’єктів правової освіти та виховання, на індивідуалізацію освітніх і виховних процесів, інтеграцію й гармонізацію традиційних та інноваційних, суспільних і родинних форм і методів освіти, виховання творчої активності, самодіяльності особи. Духовний продукт правового мислення становлять праворозуміння, правові поняття, концепції, теорії, ідеї. Своєрідність правового мислення полягає в тому, що воно відображає соціальну потребу стосовно впорядкування суспільного життя, певні нормативні відносини, обумовлені природною повторюваністю. Тому правове мислення – це також нормативний засіб, метод освоєння соціальної дійсності [48, с. 19].

Комплексний підхід до правового виховання майбутніх фахівців передбачає взаємопов’язаність соціального (суспільні вимоги, вимоги професійного середовища), психологічного (розвиток важливих професійних якостей особистості) і педагогічного компонентів; єдність усіх функцій навчання (розвиваючої, освітньої, виховної); єдність цілей, змісту, методів, організаційних форм і засобів виховання і навчання. Ефективно реалізувати виховний потенціал правової підготовки

майбутніх фахівців (теоретичні знання, знання про способи діяльності та знання, які регулюють правову поведінку) допоможе посилення зв'язку між теоретичним і практичним циклами навчально-виховного процесу. Правова, правосоціальна поведінка особистості значною мірою залежить від постійних та сильнодіючих зовнішніх впливів і внутрішнього сприйняття нею певних соціально-правових категорій, які переважають у суспільстві. Вона залежить від моральних чинників, що існують у суспільстві. Зміст правової свідомості особистості, її права інформованість, оцінка правової дійсності, мотивація правомірної поведінки визначаються соціальними зв'язками та середовищем, в якому ця особистість існує, ступенем її залучення до правової культури суспільства. Комплексний підхід спрямований на формування правової культури особистості, яку визначають як відносно стійке структурне поєднання розумово-вольових і морально-психологічних інтегрованих між собою складників, які, взаємодіючи злагоджено й гармонійно, проявляються у світоглядно-освітній і професійній діяльності та у приватному житті [7, с. 28].

На основі цих підходів ми розробили *описову модель правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі* (рис. 2.1).

Однією з ключових проблем педагогіки є закономірності та принципи виховання. *Закономірності виховання* – стійкі й суттєві зв'язки між елементами виховного процесу. Виявити закономірні зв'язки у процесі виховання, визначити їх на основі норми, змісту, методики і технології організації та здійснення змісту – означає забезпечити можливість досягнення бажаного результату в педагогічній діяльності.

Закономірності правового виховання молоді виявляються через діалектичну єдність соціального й природного, суспільного й індивідуального, абстрактного й конкретного, правового й вільного в людині, а також через вияв загального, особливого й одиничного. Але виховання людини може бути зрозумілим і пояснюватися лише логікою впливу в контексті культурно-історичного процесу, а також наявних суспільної дійсності та ступеня розвитку правосвідомості громадян [196, с. 11].

18. Болотова Е. Проблемы правовой подготовки в стандартах педагогического образования / Е. Болотова // Высшее образование в России. – 2006. – № 11 – С. 52–56.
19. Бондар В. І. Дидактика : [підручник для студентів педагогічних спеціальностей] / Володимир Іванович Бондар. – К. : Либідь, 2005. – 264 с.
20. Боришевський М. Я. Проблеми гуманізації виховного процесу / М. Я. Боришевський // Інформаційний збірник АПН України. – 1993. – Вип. 3-4. – С. 2–4.
21. Василина С. І. Правова підготовка учнів професійно-технічних навчальних закладів в контексті формування громадянського суспільства / С. І. Василина // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць / [редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін.]. – К.; Вінниця, Планер, 2010. – Вип. 26. – С. 159-166.
22. Васянович Г. П. Морально-правова відповідальність (теоретико-методологічний аспект) [Текст] : монографія / Григорій Петрович Васянович. – 2-ге вид. – Львів : ЛДФЕІ, 2002. – 232 с.
23. Вачевський М. В. Інтелектуальна власність. Теорія і практика інноваційної діяльності [Текст] : підручник для студентів ВНЗ / Мирон Володимирович Вачевський. – К. : Професіонал, 2006. – 448 с.
24. Ветрова І. Г. Методика навчання інформатики в школах нового типу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання інформатики” / І. Г. Ветрова. – К., 2001. – 20 с.
25. Волкова Н. П. Педагогіка : посіб. для студентів вищ. навч. закладів / Наталія Павлівна Волкова. – К. : Академія, 2001. – 576 с.

/ О. С. Березюк, В. А. Копетчук // Вісник Житомирського. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2004. – № 19. – С. 54–57.

9. Беспалько В. П. Системно-методологическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалистов : [учеб.-метод. пособие] / В. П. Беспалько, Ю. Г. Татур. – М. : Высшая школа, 1989. – 144 с.
10. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
11. Бех І. Д. Від волі до особистості / Іван Дмитрович Бех. – К. : Україна-Віта, 1995. – С. 126–144.
12. Бех І. Д. Аспекти формування правомірної поведінки особистості / І. Д. Бех, Н. І. Коварева // Позакласний час. – 2009. – № 21–22. – С. 43–58.
13. Біленчук П. Д. Правова деонтологія : підручник / П. Д. Біленчук, С. С. Сливка. ; за ред. акад. П. Д. Біленчука. – К. : Атіка, 1999. – 319 с.
14. Бобко Л. О Гуманістичне виховання: проблеми системного дослідження / Лариса Бобко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 3. – С. 115–124.
15. Бойко Д. М. Психологічні умови формування правової культури старшокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 “Теорія і методика виховання” / Д. М. Бойко. – К., 2005. – 21 с.
16. Бойков А. Д. Некоторые вопросы теории правового воспитания // Правовая культура и вопросы правового воспитания / А. Д. Бойков. – М.: Изд-во Всесоюз. ин-та по изуч. причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1974. – С. 11–38.
17. Болоніна С. В. Правосвідомість молоді в умовах системної кризи / С. В. Болоніна // Юрист. – № 10. – 2004. – С. 66–70.

Правове виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі	Перша умова: вдосконалення змісту навчання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі: теоретичних основ права має відбуватися шляхом упровадження спеціально організованих інтегрованих курсів правового характеру, що забезпечує розширення діапазону правових знань	Правова вихованість визначається в межах утворень пізнавальної сфери (знання, уявлення, вміння, навички) або особистісних новоутворень, таких як готовність до діяльності, спрямованість особистості, освіченість, компетентність. Правова вихованість спеціаліста передбачає повагу до закону і законності, ставлення до них як до соціальних цінностей, дотримання правових норм професійної поведінки; прагнення до вибору правомірних способів і засобів вирішення виробничих проблем	Когнітивно-інформаційний критерій, що утворюється з системи правових знань та знань про норми їх застосування в межах професійної підготовки майбутнього фахівця комп'ютерної галузі	Професійно-правова обізнаність майбутнього фахівця комп'ютерного профілю характеризується наявністю правових знань, поглядів і переконань, що дозволяє йому зрозуміти роль права, правопорядку, правові норми і правові відносини у сфері професійної діяльності (комп'ютерної галузі), усвідомлювати свої професійні права, обов'язки й свободи	Знання	Теоретичне навчання. Зміст теоретичних дисциплін	Оцінювання рівня знань
	Друга умова: активізація позанавчальної виховної роботи зі студентами шляхом організації навчальним закладом виховних справ	Ціннісно-орієнтаційний критерій як система моральних орієнтирів, настанов і мотивів, що визначають спрямованість дій майбутнього фахівця комп'ютерної галузі	Професійно-правова розвиненість майбутнього фахівця комп'ютерного профілю передбачає розвиток професійної правосвідомості, яка дозволяє оцінювати дії, вчинки, поведінку, робити вибір, приймати рішення; розвиток мотивів і потреб до самовдосконалення в аспекті інформаційно-правової культури	Цінності			
	Третя умова: використання ефективних методів професійно-практичної підготовки, спрямованих на здобуття досвіду вирішення виробничих проблем, правового аналізу ситуацій, правомірної поведінки тощо. Під час правового практичного формується права активність, правомірна поведінка, правові відносини та прийняття правомірних деонтологічних рішень	Діяльнісно-поведінковий критерій, що утворюється з системи правоправних дій, правового поведіння, навичок правового регулювання дій працівника комп'ютерної галузі	Готовність до правомірної професійної діяльності – це стійка характеристика майбутнього фахівця комп'ютерного профілю, що полягає у системній реакції вирішувати відповідну чи прогнозовану професійно-правову ситуацію, застосовуючи відповідні обставинам засоби, методи, прийоми	Уміння, навички	Практика. Виховні ситуації професійного спрямування	Прийняття рішень	

Рис. 2.1. Описова модель правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі

Відповідно до обраних підходів виокремлюють закономірності виховання [11, 112]: визнання особистості вихованця і недоторканності цієї особистості; підтримка розвивально-оптимістичної позиції вихованця; використання вчинково-спрямованої виховної дії; дозованість моральних приписів; запобігання міжсуб'єктивним ситуаціям особистісної подвійності; диференційованість у заохоченнях; особистісно-захисне осудження (осуджуй вчинок, але заохочуй особистість) та ін.

Із закономірностями виховання пов'язані принципи виховання. Принципи виховання – вихідні положення, що впливають із закономірностей виховання й визначають загальне спрямування виховного процесу, основні вимоги до його змісту, методики та організації [31, с. 270].

Збагачення принципів педагогіки (гуманізм, толерантність, повага до прав людини) спостерігаємо у роботах Б. Ананьєва [1], Ю. Бабанського [4], Г. Балла [5], В. Беспалька [9], І. Беха [11], В. Бондара [19], В. Володька [26], С. Гончаренка [31], І. Зязюна [53], О. Леонтьєва [81], І. Лернера [82], В. Рибалки [151], Н. Ничкало [107]. До найголовніших принципів сучасного виховного процесу І. Бех відносить принципи національної спрямованості, культуровідповідності, гуманізації виховного процесу, цілісності, акмеологічний, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, особистісної орієнтації, превентивності, технологізації.

Відповідно до позицій гуманістичного виховання Н. Мойсеюк [100, с. 345] розкриває таку систему принципів виховання: безперервного загального розвитку особистості, культуровідповідності, залучення особистості у діяльність, природовідповідності, індивідуально-особистісного виховання, ціннісно-сміислової спрямованості виховання, діалогічного (полісуб'єктного) підходу, індивідуально-творчого підходу, комплексності, наступності та безперервності.

Розглянемо одну з класифікацій принципів виховання, які поділяють на загальні (стратегічні) та практичні (тактичні). Стратегічні принципи виховання обумовлюють загальні напрями взаємин педагога та студентів. Концепція національного виховання розглядає такі стратегічні принципи: народність, природовідповідність, культуровідповідність, гуманізація, демократизація, етнізація.

Принципи правового виховання – це тактичні принципи, вимоги до процесу правового виховання, його змісту й організації. Вони визначають

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев Б.Г. Избранные труды по психологии: в 2-х т. / Борис Герасимович Ананьев; под ред. Н.А. Логиновой. – СПб.: Из-во СПб. ун-та, 2007. – Т. 2: Развитие и воспитание личности. – 549 с.
2. Арістова І. В. Наука “Інформаційне право” на новому етапі розвитку інформаційного суспільства / І. В. Арістова // Правова інформатика. – 2011. – № 1. – С. 3–11.
3. Байков А. В. Юридическая клиника : Опыт практического обучения юристов: учебно-методическое пособие /А.В. Байков, А.В. Васильев, Л.А. Воскобитова и др. ; Отв. ред. А.В. Байков и др.; Американская ассоциация юристов (Программа CILJ). – СПб. : Равена,1999. – 368 с.
4. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса: общедидактический аспект : [монография] / Юрий Константинович Бабанский. – М. : Просвещение, 1982. – 192 с.
5. Балл Г. О. Психология праці та професійної підготовки особистості : навч. посіб. / Георгій Олександрович Балл ; за ред. П. С. Перепелиці ; АПН України. Ін-т педаг. і псих. проф. освіти. – Хмельницький : Університет, 2001. – 329 с.
6. Безбородий В. О. Формування професійної правової культури керівників органів внутрішніх справ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / В. О. Безбородий. – Х., 2001. – 18 с.
7. Безбородий В. О. Формування правової культури. Теоретичні та методичні основи : монографія / В. О. Безбородий, М. К. Подберезський. – Мукачево : Елара, 1999. – 216 с.
8. Березюк О. С. Дидактичний процес моделювання педагогічних ситуацій в умовах особистісно зорієнтованого навчання

правових знань, практичних умінь і навичок для оволодіння обраною спеціальністю, потребу оновлення змісту правничих дисциплін новими темами та ін. У процесі формувального етапу експерименту визначено рівні правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі за когнітивно-інформаційним, ціннісно-орієнтаційним та професійно-поведінковим критеріями та показано їх динаміку. Вимірювання показників засвідчило позитивні зрушення за визначеними критеріями в експериментальних групах.

Результати формувального експерименту та їх порівняння з даними констатувального етапу дослідження дали змогу зафіксувати позитивну динаміку рівнів сформованості правової вихованості, що свідчить про ефективність моделі та позитивний вплив запропонованих педагогічних умов правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі. Зросла кількість студентів з високим рівнем правової вихованості (з 16,88% на початку експерименту до 26,25% після експерименту) та зменшилось число студентів з низьким рівнем правової вихованості (з 39,37% на початку експерименту до 25% після експерименту). У контрольних групах ця тенденція виражена меншою мірою, істотних кількісних і якісних змін тут не відбулося.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі. Перспективи подальшої роботи вбачаємо у вивченні можливостей організації навчально-виховного процесу щодо підвищення правової вихованості, екстраполяції набутого в результаті дослідження досвіду на інші напрями підготовки.

необхідні умови формування і розвитку правової позиції вихованця. Дотримання окремого принципу не гарантує успіху, оскільки виховний процес і принципи, які його відображають, є системою. *Принцип суб'єктивного контролю* розглядає виховання як процес, який повинен сприяти розвитку інтернального рівня (слід розглядати як результат власних зусиль людини) як показника зверненості особистості до себе – суб'єкта власного життя. *Принцип віри у людину* реалізується у невичерпній вірі вчителя в добрі початки кожного вихованця, наданні допомоги дитині стосовно її самоствердження в житті, самовираження. Адже всі невдачі молоді пояснюють двома причинами: браком любові й заниженою самооцінкою. *Принцип співпраці педагога з вихованцями* спирається на незвичні моделі виховання, що характеризуються застарілою педагогічною вірою і пристрасною до виховання (“батіг і пряник”, “правила руху” тощо). Необхідно залучати студентів до загального процесу навчання і самовдосконалення, що викликає у них радісне відчуття успіху, розвитку, руху вперед. Головне в цьому принципі – взаємодія вихователя і вихованця з метою досягнення певної мети.

Розглянемо принципи правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі. Їх можна віднести до *тактичних принципів виховання*, які допомагають педагогу створити умови для правового виховання майбутніх фахівців у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу: *принцип взяття до уваги спрямованості особистості* (її інтереси, потреби, мотиви діяльності, моральні якості); *принцип залучення особистості до діяльності* (виховання залежить від організації і зміни таких видів діяльності, в яких відбувається саморозвиток); *принцип соціально-професійного досвіду особистості* (її поведінка, звички, розвиток спілкування, професійного уміння, аудіо-візуальної культури); *принцип взяття до уваги індивідуально-психологічних процесів та властивостей* (пам'ять, мислення, увага; тип темпераменту, характер та інше); *принцип взяття до уваги вікових та статевих відмінностей вихованців*.

Виховна робота у вищій школі потребує суттєвого оновлення, застосування інноваційних програм, використання тих підходів, які значно підвищать якість освітніх послуг. У законодавчих документах стосовно питань розвитку освіти у низці концепцій, побудованих на засадах гуманності, розвитку і саморозвитку особистості, декларуються

моральні та духовні цінності, наголошується на важливості формування позитивних якостей майбутніх професіоналів.

Виховання здійснюють у процесі навчання й виховної роботи. Ефективність його залежить від рівня сформованості мотиваційної бази.

Опора на ці принципи дозволила побудувати *функціональну модель правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі*, опис якої подано нижче.

Оскільки педагогічна теорія передбачає об'єктивований результат – майбутню дидактичну систему, то така теорія повинна використовувати специфічні ідеальні побудови. Вони стають ідеалізацією деякої експериментальної ситуації і слугують теоретичною основою для створення нових дидактичних систем, технологій, технік. Водночас модель повинна відповідати вимогам наочності (спостереження) – можливості втілення в реальну предметну структуру. Особливість ідеальних об'єктів технічної теорії визначається не лише своєрідністю предмета дослідження, а й характером використання ідеальних конструкцій у процесі теоретичного аналізу. Як правило, вони застосовуються у комплексі, складаючи певну цілісність – онтологічну схему, яка є сукупністю об'єктів теорії, включених в певну ідеалізовану експериментальну операцію. З одного боку, ці схеми можуть бути перетворені в реальні експериментальні ситуації і включені в експериментальну наукову діяльність, а з іншого, – сконструйовані так, що дозволяють здійснювати над ними деякі математичні операції.

У методологічній літературі з проблем моделювання пропонуються достатньо складні, широко розгалужені класифікації модельних конструктів. Серед виділених конструктів, поряд з поширеними, існують визнані (наприклад, технологічні, кібернетичні, виробничі, математичні, інформаційні моделі). Як свідчать самі назви, багато з цих моделей органічно пов'язані – як генетично, так і логічно за своїм змістом і природою, і функціонально – за сферою технічної думки [177, с. 218].

Хід розвитку педагогічної науки свідчить, що забезпечення навчально-виховного процесу стає більш ефективним інструментом управління підготовкою кадрів і постійного його вдосконалення, якщо воно є системним і охоплює всі ланки цього процесу [9, с. 118].

Поняття “моделювання” в сучасній науці розглядається як особливий комплексний метод, що дозволяє створювати, апробувати та

законодавства; емоційна оцінка своїх уявлень і знань щодо правознавства; потреба, переконаність у необхідності поповнення правових знань; готовність до застосування правових знань у схожих та варіантних ситуаціях; мотивація використання правових знань і умінь у власній поведінці; сформованість правомірної поведінки особистості: вияв саморегуляції правомірної поведінки; використання необхідних правових знань, умінь і навичок у ситуативній діяльності; використання, відстоювання своїх прав, без порушення права інших; дотримання єдності своїх прав та обов'язків. Відповідно до вказаних критеріїв та показників визначено три рівні правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі: низький, середній, високий.

Теоретично обґрунтовано педагогічні умови правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерного профілю: розробка змісту правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі на основі професійно спрямованої правової підготовки; формування ціннісно-правових орієнтацій майбутніх фахівців комп'ютерної галузі; збагачення практичного досвіду та розвиток правових умінь як передумови правової поведінки майбутніх фахівців комп'ютерної галузі.

Реалізація педагогічних умов пропонується шляхом розробки спеціально організованих інтегрованих курсів (або професійно спрямованих тем) правового характеру; активізації самостійної роботи студентів з підготовки та організації виховних справ; використання ефективних методів професійно-практичної підготовки, спрямованих на здобуття досвіду вирішення виробничих проблем, правового аналізу ситуацій, правомірної поведінки.

Розроблено та апробовано функціональну модель правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерного профілю, що охоплює: мету, педагогічні умови; підходи, принципи, форми, методи, навчально-методичне забезпечення, результат правового виховання; компоненти, критерії, показники та рівні правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі.

У процесі експериментального дослідження проводилася перевірка ефективності моделі правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерного профілю. За результатами констатувального експерименту визначено стан правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі, доцільність розширення правової підготовки, необхідність

знань, поглядів і переконань, що дає йому змогу усвідомити значення права, правопорядку, правових норм і правових відносин у професійній діяльності (комп'ютерна галузь), а також усвідомлювати свої професійні права, обов'язки й свободи; професійно-правова розвиненість майбутнього фахівця комп'ютерного профілю передбачає наявність розвиненої професійної правосвідомості, що дає змогу оцінювати дії, вчинки, поведінку, робити вибір, приймати рішення; розвинені мотиви і потреби до самовдосконалення в аспекті культури інформаційно-правової діяльності; готовність до правомірної професійної діяльності – це стійка характеристика майбутнього фахівця комп'ютерного профілю, що полягає у здатності вирішувати актуальну чи прогнозовану професійно-правову ситуацію згідно з обставинами, застосовуючи відповідні засоби, методи, прийоми.

Уточнено критерії правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі: когнітивно-інформаційний критерій, який базується на основі системи правових знань, правових норм, правил, уявлень, поглядів; ціннісно-орієнтаційний критерій як система цінностей, ідеалів, відносин, почуттів, емоцій, переживань, настроїв; професійно-поведінковий критерій, що складається з системи правоправних дій, вчинків, взаємин, звичок правової поведінки, навичок правового регулювання дій працівника комп'ютерної галузі.

Визначено показники критеріїв правової вихованості – компетентність: сформована, несформована, у процесі розвитку; інтерес: стійкий, нестійкий, відсутній; ставлення особистості до права: невизначено-ситуативне, індиферентне, позитивне, позитивно-активне; готовність застосовувати правові знання на практиці: репродуктивна, репродуктивно-творча, творчо-ситуаційна; ступінь правової інформованості: високий, середній, низький; ступінь ціннісно-правової спрямованості особи; професійно-правова поведінка; сформованість правових навичок і вмінь; рівень правової активності студента; формування гуманістичних життєвих установок; потреба у правовому вдосконаленні; розуміння цінності права; повага до законів і права; розуміння сутності основних понять права; усвідомлення своїх прав і обов'язків; повнота, глибина, оперативність, системність знань; прогнозування і передбачення результатів дій, вчинків; усвідомлення необхідності дотримання правових норм; дотримання чинного

удосконалювати як матеріальні, так і абстрактні моделі [104, с. 71]. Зазначимо, що останнім часом спостерігається поява багатьох абстрактних моделей, серед яких є модель школи культури здоров'я, модель навчально-виховного комплексу, модель формування соціальної компетентності, модель розвитку творчого потенціалу тощо. Кожна з цих моделей створювалася у процесі мислення, проходила крізь низку етапів. Процес формування моделі в мисленні – як специфічного образу реального предмета – має багатоступеневий і дискретний характер. Ситуації порівнюються, зіставляються, встановлюються їх подібність і відмінність. Виникає загальна платформа, основа для їх спільного перегляду: виділення основних, істотних ознак, абстрагування від неістотного [8, с. 55].

Моделювання педагогічних явищ належить до теоретичного пізнання. Для підтвердження відповідності моделі розробленої теорії необхідно провести емпіричне дослідження. Ця думка спирається на тезу І. Беха: “Дослідження процесу виховання є доволі місткою і багатоаспектною процедурою. Вона передбачає використання всіх теоретичних знань щодо процесу особистісного становлення й розвитку конкретної особи. Вивчення певного аспекту вихованості відбувається під час формування особистості, тобто істинне ціннісне ставлення вихованця виявляється лише за умови його зміни. Недостатньо пасивно фіксувати вияв ставлення, потрібно також проектувати його модель і оптимальний шлях її втілення” [10, с. 426].

На думку О. Ганзенко, модель правової культури особи містить такі головні елементи: усвідомлення сутності права, його соціальної й особистісної цінності як вияву справедливості і гаранта невід'ємних прав, свобод, честі і гідності кожної людини; усвідомлення пріоритету права над державою; знання Конституції і законодавства, їх оцінка з точки зору сутності права; повага до Конституції і правового закону, до прав і свобод кожної людини; усвідомлене бажання втілення приписів правового закону в життя, принципова звичка правомірної поведінки; громадянсько-правова активність у галузі здійснення своїх політичних, громадянських прав, свобод і обов'язків; принципово обґрунтоване критичне ставлення до чинного законодавства та прагнення його удосконалення відповідно до принципів права; нетерпимість до будь-яких порушень правопорядку, несприйняття будь-якого насильства, жорстокості [28, с. 6]. Н. Ткачова розглядає модель як цілісне утворення, що має трирівневу будову,

відповідно до наукового визначення побудови структури правосвідомості – її рівнів: пізнавального, оціночного, вольового [172, с. 423].

Використання в нашому дослідженні методу моделювання пояснюється важливістю застосування його засобів для цілісної побудови таких складних педагогічних процесів, як правове виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі. Метою моделювання є побудова цілісної системи правової підготовки майбутнього фахівця, що дає змогу розглянути й осмислити всі основні складники цього процесу, створення педагогічних умов для використання методів, засобів формування готовності майбутнього фахівця комп'ютерного профілю. Модель правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі представлена на рис. 2.2.

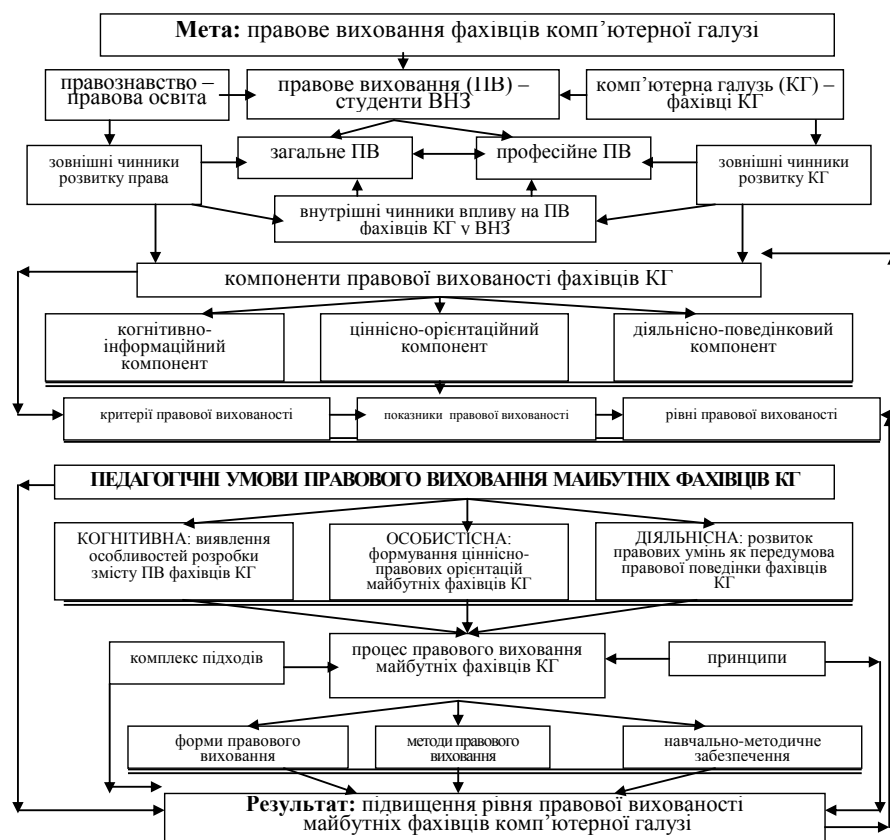

Рис. 2.2. Функціональна модель правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі

ПІСЛЯМОВА

У монографії наведено теоретичне узагальнення і новий підхід до вирішення важливого й актуального завдання, що полягає в обґрунтуванні педагогічних умов, розробці та експериментальній перевірці функціональної моделі правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі у навчально-виховному процесі вищої школи. Аналіз теорії та практики досліджуваної проблеми правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі дав змогу дійти висновку, що актуальним на сучасному етапі є теоретичне обґрунтування мети та задач, оновлення змісту, форм та методів, розробка конкретних методик правового виховання у вищому навчальному закладі. Охарактеризовано сутність правового виховання та визначено особливості впливу освітнього та професійного середовища на процес правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі. Уточнено основні поняття дослідження, а саме: правове виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі як процес цілеспрямованого педагогічного впливу на студентів, метою якого є формування високого рівня професійно-правової відповідальності, професійної правосвідомості, культури інформаційно-правової діяльності; правова вихованість майбутніх фахівців комп'ютерної галузі як системна, педагогічно-сформована, інтегрована якість особистості, єдність і взаємозумовленість професійно-правової обізнаності, професійно-правової розвиненості та готовності до правомірної професійної діяльності у комп'ютерній галузі.

До вирішення завдань правового виховання застосовано комплекс підходів (аксіологічний, компетентісний, особистісно-орієнтований, діялісний), що забезпечує єдність усіх функцій навчально-виховного процесу (освітньої, навчальної, розвивальної, виховної); єдність цілей, змісту, методів, організаційних форм і засобів виховання і навчання; взаємопов'язаність соціального (вимоги професійного середовища, суспільні вимоги), правового (правові норми, позиції), психологічного (розвиток професійно-важливих якостей особистості) аспектів правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі.

Уточнено компоненти правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі: професійно-правова обізнаність майбутнього фахівця комп'ютерного профілю характеризується наявністю правових

виховних справ; виконання індивідуальних правових завдань під час практики) у роботі зі студентами експериментальних груп сприяло зростанню рівня професійно-правової обізнаності, професійно-правової розвиненості та готовності до правомірної професійної діяльності майбутніх фахівців комп'ютерної галузі.

Оцінку рівня правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі ми проводили за кожним критерієм (когнітивно-інформаційним, ціннісно-орієнтаційним та професійно-поведінковим) у формі бесід, спостереження за поведінкою, анкетування, тестування та опитування.

Результати показали збільшення числа студентів з високим рівнем правової вихованості за професійно-поведінковим критерієм (15,63% – до початку дослідження і 36,25% – після його завершення).

Узагальнені результати перевірки за трьома критеріями та визначення їх динаміки у контрольних та експериментальних групах дали змогу зробити висновок про ефективність функціональної моделі правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі.

Про ефективність виховного впливу можна судити з огляду на поліпшення результатів правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі в експериментальних групах: зменшилася кількість студентів з низьким рівнем та зросла кількість студентів з високим рівнем правової вихованості. В експериментальних групах відбулися позитивні зміни серед студентів із середнім (зріс на 5%) та високим (зріс на 9,37%) рівнями правової вихованості.

Отже, результати дослідження дають підстави вважати, що визначені завдання виконано, мети досягнуто.

2.3. Методики правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі

Під час підготовки фахівців комп'ютерної галузі у закладах вищої освіти виникає необхідність створення нової ефективної системи професійного виховання студентів, що відповідає перерахованим процесам: економічним, соціальним, політичним, екологічним тощо, і спрямованої на загальнокультурне та гуманістичне становлення майбутнього професіонала.

Для визначення змісту правового виховання ми використовуємо аксеологічний (ціннісний) підхід. Правові знання (теоретичні знання, знання про способи діяльності та знання, які регулюють правову поведінку) як суспільна соціальна цінність, проходячи крізь свідомість людини, стають матеріальною силою, тобто керуванням, спонуканням її до правомірної повсякденної поведінки лише тоді, коли вони є не просто знаннями, а опанували емоційно-психологічну, вольову сфери особистості, осмислені у взаємозв'язку з прикладами в інших сферах пізнання.

Зміст правового виховання розкривається через формування у студентів визначеної суми знань про право, законодавство та правову дійсність; про головні положення галузевих норм права; прищеплення юнакам та дівчатам поваги до права, закону; формування у них правових переконань, правових ідеалів, подолання явищ правового нігілізму; формування навичок правомірної поведінки та соціально-правової активності [168, с. 18].

Правові знання виступають головним стрижнем усієї системи правової освіти й виховання, завдяки чому людина розмежовує дозволене й заборонене. Проте недостатньо лише знань для забезпечення правової вихованості майбутнього фахівця. Найбільш суттєвий вплив на правову поведінку та вимоги законів було зафіксовано на рівні оцінних ставлень до права і правових настанов. Правові настанови – це запрограмована на основі правових знань, ціннісних орієнтацій і переконань активна правомірна поведінка особи у визначених умовах [154, с. 312].

У зміст правового виховання входять:

- знання місця права у суспільстві, його значення, напрямів правового регулювання, принципів цього регулювання;
- знання норм та інститутів різних галузей права в межах, необхідних для побутової, навчальної, трудової, суспільної діяльності;

- навички застосування права у конкретних ситуаціях, комплексні характеристики варіантів вчинків не тільки як правильних чи неправильних, поганих чи добрих, але й законних і незаконних;
- ставлення до права як до високої соціальної цінності, носія ідей справедливості;
- внутрішня готовність для дотримання правових принципів і конкретних вимог правомірної поведінки;
- готовність сприяти правомірній поведінці інших осіб.

Ступінь володіння правом у конкретній професійно-практичній діяльності визначається глибоким і об'ємним знанням законів та підзаконних актів, джерел права, на які фахівець повинен спиратися під час роботи, розумінням принципів права і способів правового регулювання відносин, професійним відношенням до права і практики його застосування у суворій відповідності з правовими чи розпорядчими принципами законності [109, с. 9].

Зміст правовиховної роботи охоплює систематичне підвищення рівня правової поінформованості, збагачення цінностей правової культури, розвиток необхідних навичок, уміння реалізовувати вимоги правових норм, а також вироблення звички правової поведінки [64, с. 139].

Висвітлюючи конкретний тематичний матеріал на кожному занятті в органічному взаємозв'язку з найбільш глибокими, фундаментальними ідеями, правовими категоріями, що є межею узагальнення в дисциплінах “Правознавство”, “Основи правознавства”, викладач таким чином має можливість реалізувати певною мірою ідеї системного інтегрованого підходу щодо вирішення важливої проблеми формування правових знань. Ідеї, що є основоположними для дисциплін “Правознавство”, “Основи правознавства”, лежать в основі принципів законності, справедливості, рівноправності, єдності прав і обов'язків, юридичної відповідальності, поєднання переконання і примусу.

На сучасному етапі знання й інформація стають ключовими ресурсами не тільки розвитку суспільства, а й усього світового співтовариства. В умовах глобалізації та інформатизації, стрімкого розвитку комунікаційних та інформаційних технологій відбувається формування “інформаційного суспільства” в Україні. Підвищується суспільне значення і роль інформаційних відносин та інформаційної діяльності, що зумовлює істотне зростання необхідності правового

констатувальний експеримент, в якому взяли участь 117 студентів першого курсу, 96 студентів другого курсу, 62 студенти третього курсу та 85 студентів четвертого курсу (всього 360 осіб), та формувальний, в якому взяли участь 320 студентів (по 160 осіб у контрольній та експериментальній групах). Перевірка однорідності контрольної та експериментальної груп здійснювалася з використанням t-критерію Стьюдента. Перевірка нуль-гіпотези (H_0) показала відсутність значних розбіжностей між вибірками для рівня достовірності 0,05 (вірогідність 5%).

Проведено опитування студентів щодо потреби правових знань та практичних умінь для майбутньої спеціальності.

Згідно з результатами опитування, за період навчання збільшується кількість студентів, які вважають правові знання, уміння і навички потрібними. Від першого до четвертого курсу стабільною є тенденція до зростання кількості студентів, які вважають правову підготовку потрібною для майбутньої професійної діяльності (від 23,47% студентів першого курсу, 41,53% студентів другого курсу, 43,27% студентів третього курсу, 54,93% студентів четвертого курсу). Водночас зменшується кількість студентів, які вважають, що правові знання, уміння та практичні навички не потрібні в оволодінні обраною спеціальністю (34,12% студентів першого курсу, 23,18% студентів другого курсу, 20,17% студентів третього курсу, 13,86% студентів четвертого курсу). Разом з тим спостерігалася тенденція до зменшення за період навчання кількості студентів, які вважають, що оновлення змісту професійно орієнтованих тем до навчальних дисциплін “Правознавство” та “Інтелектуальна власність” є доречним (від 74,18% студентів першого курсу до 43,71% студентів четвертого курсу). Пояснення такої ситуації зроблено під час бесід зі студентами, які висловились за доцільне запровадження правової дисципліни професійного спрямування.

Формувальний етап дослідно-експериментальної роботи передбачав вплив на когнітивну, емоційно-вольову сфери та правову поведінку майбутніх фахівців комп'ютерної галузі, що забезпечило би більш високий рівень правової вихованості. Застосування активних чинників впливу (вивчення професійно спрямованих тем під час правових дисциплін; організація самостійної роботи з підготовки

також виховних справ, зміст яких має сформувати правові переконання майбутніх фахівців; використання ефективних методів практичної підготовки, спрямованих на здобуття досвіду вирішення виробничих завдань правового характеру, правового аналізу ситуацій, правомірної поведінки тощо.

Функціональна модель правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі базується на комплексі загальнонаукових підходів (компетентнісний, особистісний, діяльнісний) та педагогічних принципів (особистісного прикладу і авторитету викладача, колективу, який виховують, свідомості й активності, виховної діяльності та індивідуального і диференційованого підходу у вихованні).

Доведено, що оновлення змісту правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі можливе завдяки викладу накопиченого матеріалу у спецкурсі з інформаційного права, що дасть змогу врегулювати підготовку до інформаційно-правових відносин. Визначено, що вибір форм і методів залежить від конкретних цілей, змісту і обсягу знань. Методи, прийоми і засоби виховання перебувають у діалектичному зв'язку і створюють певну систему впливу на вихованців. Розрізнено методи правового виховання за результатами впливу: 1) впливи, що створюють моральні настанови, ставлення, сприяють формуванню уявлень, понять, ідей; 2) впливи, що створюють звички, які визначають той чи інший тип поведінки, з допомогою яких організовується діяльність вихованців і стимулюються її позитивні мотиви; 3) впливи, з допомогою яких здійснюється стимулювання самооцінки і надається допомога вихованцям у саморегуляції їхньої поведінки, у саморефлексії (самоаналізі), самовихованні.

Особливим методом правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі є формування правових знань шляхом обговорення правових проблем у соціальних мережах. Для підвищення активності, зацікавленості у набутті правових знань ми використовували правове моделювання. Серед нетрадиційних організаційних форм правового виховання виділено правовий практикум.

З метою визначення стану практики правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі було проведено

врегулювання цієї сфери. Стрімкі темпи розвитку інформаційного суспільства викликали значне відставання права від відносин, що склалися в інформаційній сфері.

Недостатня врегульованість зазначеної сфери відносин вимагає динамічного розвитку правової системи, створення нових та систематизації наявних нормативно-правових актів, вироблення відповідних доктринальних положень та організації правового забезпечення інформаційної сфери на належному рівні. Проблема формування та становлення системи інформаційного права в умовах розвитку інформаційного суспільства в Україні на сьогоднішній день є дуже актуальною. Така система виражає особливості структурної диференціації правових норм галузі інформаційного права, хоча система інформаційного законодавства презентує особливості структурної диференціації нормативно-правових актів, які були прийняті для регулювання інформаційної сфери суспільних відносин.

Єдність системи інформаційного права пояснюється тим, що інформаційне право базується на загальних принципах законності, рівності громадян перед законом, захисту інформаційних прав і свобод людини, громадянина тощо. Оскільки інформаційне право зумовлене соціальними, ідеологічними, культурними, матеріальними особливостями суспільного життя, для яких характерна відносна єдність, цілісність і взаємозв'язок, то інформаційне право не могло не зазнати їхнього впливу на свою внутрішню будову.

Інформаційна система має свою структуру – засіб зв'язку елементів у системі, які забезпечують її спрямоване функціонування та усталеність (стабільність) [159, с. 240].

Систему інформаційного права можна визначити як упорядковане розміщення елементів, які її утворюють, їх взаємозв'язок, узгодженість і єдність. Норми всередині системи не можуть бути ізольованими одна від одної, тому вони взаємоузгоджені [159, с. 248]. Узгодженість системи – це відсутність суперечностей всередині системи між нормами та інститутами інформаційного права. Тобто система містить різні за змістом та обсягом структурні елементи, які логічно упорядковують інформацію у відповідній функціональній спрямованості.

Проведемо диференціацію системи інформаційного права (тобто її розподіл) на відносно самостійні структурні елементи. У логічній

послідовності можна виокремити: структуру галузі інформаційного права; структуру підгалузі інформаційного права; структуру правових інститутів інформаційного права; структуру норми інформаційного права.

Інформаційне забезпечення – це забезпеченість системи управління відповідною множиною інформації; діяльність, пов'язана з організацією збирання, реєстрації, передачі, зберігання, опрацювання і надання інформації [61, с. 60].

Ми пропонуємо такі професійно спрямовані теми правового характеру: процедури та алгоритми забезпечення захисту програмних систем від несанкціонованого доступу; апаратні засоби захисту інформації; методи забезпечення цілісності та конфіденційності даних; авторизація доступу до даних, захист даних від несанкціонованого доступу; забезпечення, контроль та відновлення цілісності даних у базах даних; методи та засоби захисту інформації в комп'ютерних мережах; організаційні, правові, фізичні методи та заходи захисту інформації в комп'ютерних мережах; прямі та непрямі оцінки шкоди для людей та довкілля; аналіз видів, наслідків та критичності відмов елементів системи; культура безпеки; декларація про безпеку; поняття про людський чинник та його роль щодо виникнення небезпеки; право на нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності; право промислової власності; авторське право і суміжні права; система інтелектуальної власності; право власності та його конституційний захист; порядок надання інформації у сфері захисту населення та територій; забезпечення надійності функціонування комп'ютерних систем; захист інформації та програмних продуктів.

Студент повинен знати: законодавство, яке дозволяє здійснювати збір, аналіз, систематизацію науково-технічної інформації; юридичні документи та процедури аналізу операційних систем, що діють на ринку; правові норми розробки веб-сторінок для локальних комп'ютерних мереж та мережі Інтернет; правові норми підготовки довідково-рекламної інформації за допомоги програмних і технічних засобів; закони та інші нормативні документи організації інформаційного забезпечення комп'ютеризованих інформаційних систем; вимоги законодавства під час підготовки персоналу до експлуатації комп'ютерних інформаційних систем тощо.

Таким чином, про ефективність виховного впливу можна судити з огляду на поліпшення результатів правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі за когнітивно-інформаційним, ціннісно-орієнтаційним та професійно-поведінковим критеріями в експериментальних групах. У процесі формувального етапу експерименту визначено рівні правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі на початок та на кінець експерименту й показано їх динаміку. Результати дослідження дають підстави вважати, що визначені завдання виконано, мети досягнуто.

Висновки до другого розділу

У другому розділі визначено та обґрунтовано педагогічні умови правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі; запропоновано модель та методики правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі; описано організацію та представлено результати педагогічного експерименту.

У ході дослідження з'ясовано, що педагогічними умовами правового виховання у вищому навчальному закладі є комплекс обґрунтованих взаємодіючих обставин та чинників впливу на професійно-правову обізнаність, професійно-правову розвиненість та готовність до правомірної професійної діяльності майбутніх фахівців комп'ютерної галузі у процесі активної навчальної, позанавчальної та практичної діяльності. Виявлено, що правове виховання впливає на когнітивну (пізнавальну) сферу особистості, тому перша умова стосується змісту правового виховання. Обґрунтовано, що правове виховання впливає на емоційно-вольову сферу особистості, тому друга умова стосується моральної складової правового виховання. З'ясовано, що правове виховання впливає на правову спрямованість поведінки особистості, тому третя умова стосується діяльнісного боку правового виховання.

Чинниками правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі є: вдосконалення змісту навчання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі шляхом упровадження професійно орієнтованих тем до навчальних дисциплін “Правознавство” та “Інтелектуальна власність” або спеціально організованих інтегрованих курсів правового характеру, що забезпечить розширення діапазону правових знань, а

Таблиця 2.12

**Динаміка рівня правової вихованості майбутніх фахівців
комп'ютерної галузі (у %)**

Рівень сформованості правової вихованості	Експериментальна група		Динаміка	Контрольна група		Динаміка
	На початок експерименту	На кінець експерименту		На початок експерименту	На кінець експерименту	
Низький	39,37	25,00	-14,37	40,00	36,88	-3,12
Середній	43,75	48,75	+5,00	42,50	44,37	+1,87
Високий	16,88	26,25	+9,37	17,50	18,75	+1,25

Вимірювання показників засвідчило позитивні зміни в експериментальних групах. Результати формувального експерименту дали змогу зафіксувати позитивну динаміку правової вихованості, що свідчить про ефективність моделі та позитивний вплив запропонованих педагогічних умов правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі. Зросла кількість студентів з високим рівнем правової вихованості (з 16,88% на початку експерименту до 26,25% після експерименту) та суттєво зменшилося число студентів з низьким рівнем правової вихованості (з 39,37% на початку експерименту до 25% після експерименту). В експериментальних групах відбулися позитивні зміни у студентів із середнім (зріс на 5%) та високим (зріс на 9,37 %) рівнями правової вихованості. У контрольних групах ця тенденція виражена меншою мірою, істотних кількісних та якісних змін тут не відбулося. Відзначимо, що після завершення формувального експерименту в експериментальних групах не було виявлено жодного студента, який би повною мірою відповідав низькому рівню сформованості за усіма показниками. Однак цих студентів ми не зарахували до середнього рівня, тому що позитивні зрушення не були стабільними, а набуті якості ще не перейшли у переконання.

Студент повинен бути готовим до таких видів професійної діяльності: уміти планувати свою діяльність в умовах правового вирішення завдань діяльності; здійснювати пошук правових рішень з допомогою використання комп'ютерних систем; здійснювати збір, обробку, аналіз та систематизацію інформації на основі норм права; приймати рішення щодо складу інформації, її обсягу, засобів її організації, можливості використання з точки зору права; дотримуватися правових норм при розробленні бази знань в умовах проектування інтелектуальних систем з допомогою відповідного програмного забезпечення; дотримуватися правових норм при розробці експертних систем та рішенні задач у галузі штучного інтелекту з допомогою програмного забезпечення, використовуючи оболонки експертних систем; дотримуватися правових вимог при створенні бази знань за інформацією, отриманою з різноманітних джерел або експертів в умовах багатоекспертного середовища; обґрунтовувати правові рішення з програмного забезпечення, інформаційно-довідкових систем, пошукових систем, програмних та технічних засобів; розробляти документацію інформаційного забезпечення комп'ютерних інформаційних систем на основі норм права; на основі норм права розробляти посадові обов'язки персоналу з експлуатації комп'ютерних інформаційних систем; здійснювати правовий супровід розробленого програмного продукту під час експлуатації тощо.

Забезпечити реалізацію названих умов пропонуємо шляхом упровадження спеціально організованого інтегрованого курсу професійно спрямованої правової підготовки (комп'ютерний профіль) з циклу “Завільним вибором студента”, який складається з модулів “Правові відносини у комп'ютерній галузі”, “Правовий супровід програмного продукту”, “Правовий захист інформації у комп'ютерній галузі”, “Забезпечення правової безпеки функціонування комп'ютерних систем”, “Право власності у комп'ютерній галузі” (Додаток Б).

Таким чином, правове виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі можливе завдяки викладу матеріалу в інтегрованому курсі з права, що дозволить урегулювати підготовку до інформаційно-правових відносин.

Методичні аспекти правового виховання розглядаються у роботах [59], [100], [110], [114], [201] та ін. На думку Н. Мойсеюк, вислів “виховний

захід” не відповідає сучасному розумінню суті виховної роботи. “Захід” передбачає одноразові, фрагментарні, роз’єднані виховні впливи. Виховний процес не може бути результативним, якщо в його основі лежать окремі заходи, кампанії. Останнім часом теоретики і практики надають перевагу поняттю “виховна справа” – це форма організації і здійснення конкретної діяльності вихованців, яка є необхідною, корисною, здійсненою [100, с. 487].

Виховний процес складається з виховних справ та виховних ситуацій, які містять усі структурні компоненти цілісного процесу: єдності цілей, завдань, змісту, форм і методів виховання. В результаті одна виховна справа одночасно забезпечує вирішення кількох виховних завдань [100, с. 488].

Виховна справа має такі етапи (підпроцеси): 1) цілепокладання (аналіз ситуації, формування цілі і завдань виховної справи); 2) планування виховної справи; 3) організація діяльності вихованців; 4) самоутвердження особистості, безпосередній вплив на колектив; 5) аналіз досягнутих результатів. Розглянемо їх детальніше.

Перший етап – цілепокладання. Він повинен забезпечити визначення домінуючої (наприклад, моральної) і пов’язаних з нею інших цілей виховання (трудового, інтелектуального, фізичного тощо), конкретних виховних завдань. Одним із важливих джерел цілепокладання виховної справи є соціальна ситуація періоду, в якому здійснюється виховна справа [100, с. 414].

Розглянемо способи організації виховних справ.

Традиційний варіант. Педагог вивчає індивідуальні особливості вихованців; організовує колектив, різні заходи та юнацькі об’єднання. Цей варіант використовується і у вищій школі (куратори-наставники студентської навчальної групи).

Клубний варіант. Виховну справу поділяють на навчальну та клубну. Педагог займається виховною роботою як під час навчання, так і поза ним. В його обов’язки входить захист особистості вихованця, турбота про його фізичне, психологічне, моральне здоров’я, формування потреби щодо самовдосконалення.

Соціум-варіант. Виховною роботою займається соціальний педагог (психолог), який організовує різноманітні заходи у позанавчальний час.

**Рівень правової вихованості студентів
за професійно-поведінковим критерієм (у %)**

Рівень сформованості правової вихованості	Експериментальна група		Динаміка	Контрольна група		Динаміка
	На початок експерименту	На кінець експерименту		На початок експерименту	На кінець експерименту	
Низький	40,21	22,61	-17,6	41,21	44,98	3,77
Середній	44,16	41,14	-3,02	42,34	37,47	-4,87
Високий	15,63	36,25	20,62	16,45	17,55	1,1

Результати експерименту показали суттєве збільшення числа студентів з високим рівнем правової вихованості за професійно-поведінковим критерієм (15,63% – до початку дослідження і 36,25% – після його завершення). Студенти продемонстрували вміння та навички дотримання основних правил правової поведінки, ґрунтуючись на правових нормах, активне залучення до суб’єкт-суб’єктної діалогової взаємодії, уміння запобігати конфліктним ситуаціям, у разі їх виникнення – конструктивно вирішувати їх).

В експериментальних групах суттєво зменшилася чисельність студентів, які належали до низького рівня правової вихованості (40,21% – до експерименту і 22,61% – після його завершення). Позитивний вплив активних чинників на правову вихованість майбутніх фахівців комп’ютерної галузі за професійно-поведінковим критерієм чітко видно при порівнянні результатів експериментальних та контрольних груп. У контрольних групах відсутність позитивних змін у правовій вихованості майбутніх фахівців комп’ютерної галузі пояснюється саме неможливістю здобути правовий досвід на практиці.

Узагальнені результати перевірки за трьома критеріями та визначення їх динаміки у контрольних та експериментальних групах дали змогу зробити висновок про ефективність функціональної моделі правового виховання майбутніх фахівців комп’ютерної галузі (табл. 2.12).

власним бажання. Кожен відповідально ставиться до праці, оскільки добре розуміє, що це потрібно йому, а не комусь. Мені юридична клініка допомагає краще зрозуміти особливості правозастосовної діяльності у комп'ютерній галузі, з якою я хочу в майбутньому пов'язати своє життя”, – розповідає студент 4-го курсу факультету інформаційних технологій Віталій Смірнов.

“Під час роботи в юридичній клініці почуваю себе потрібним людям. Клініка надає як первинну, так і вторинну правову допомогу. Первинна – це роз'яснення законодавства й укладання процесуальних документів. Вторинна полягає у забезпеченні представництва наших клієнтів в органах судової влади чи правоохоронних органах”, – пояснює свою позицію студент 4 курсу Михайло Кухта. “Студенти-комп'ютерники, які колись працювали в юридичній клініці, набули практичних навичок, що допомогло їм стати провідними спеціалістами у своїй галузі. Та й ті, хто нині у статусі студентів, розуміють, наскільки унікальною є можливість здобути практичний досвід у такому підрозділі, як юридична клініка”, – згадує випускник факультету інформаційних технологій Михайло Кривак.

Такі результати дають змогу стверджувати про підвищення сформованості правової вихованості за ціннісно-орієнтаційним критерієм.

У підготовці майбутніх фахівців комп'ютерної галузі вагома роль належить вихованню у них готовності до правомірної професійної діяльності. Під час формувального етапу педагогічного експерименту цим питанням приділялася відповідна увага.

Визначення рівня правової вихованості за професійно-поведінковим критерієм пов'язувалося зі сформованістю у студентів досвіду правоправних дій, вчинків, взаємин, звичок правової поведінки, навичок правового регулювання дій працівника комп'ютерної галузі.

Узагальнені результати рівня правової вихованості студентів за професійно-поведінковим критерієм подані у табл. 2.11.

Сучасна педагогічна практика має чималий арсенал комплексних виховних справ. За домінуючою виховною метою вони поділяються на пізнавальні, соціально орієнтовані, етичні тощо. До пізнавальних належать конференції. До соціально орієнтованих відносять юридичну клініку та Інтернет-форум. До етичних – акції, захист проекту, конкурси.

Виховні справи у навчальному закладі виокремлено у такі групи: 1) загальновиховні, які стосуються усіх напрямів виховної роботи у вищому навчальному закладі; 2) спеціальні, які пов'язані з використанням заходів морально-правового виховання; 3) організаційні, які спрямовані на забезпечення виховного процесу загалом та морально-правового виховання зокрема [98, с. 63].

Технологія виховання – це чітко обґрунтована система педагогічних засобів, форм, методів, їх етапність, спрямованість на вирішення конкретного виховного завдання. Кожне завдання має адекватну технологію виховання. Зміна завдання приводить до зміни технології. У виховному процесі якості особистості формуються не послідовно, а комплексно. Замість окремих “виховних заходів” технологія виховання пропонує проект виховного процесу, який визначає зміст і відповідні види діяльності кожного вихованця [100, с. 484].

Метод (від грецького “методос” – шлях) – шлях досягнення визначеної мети. Методи виховання – це конкретні шляхи впливу на свідомість, почуття, волю, поведінку особистості з метою вирішення педагогічних завдань у процесі спільної діяльності вихованців і вихователів.

Проблема вибору методів виховання є надзвичайно складною. Не існує закономірних чи універсальних методів виховання. У більшості випадків педагоги надають перевагу вербальним методам виховання і недооцінюють значення набуття студентами практичного правового досвіду [49, с. 8].

У навчально-виховному процесі все частіше звертаються до інтерактивних методів. На відміну від активних методів, які будуються на односторонній комунікації (тобто які організовує і стимулює педагог), інтерактивні методи орієнтовані на реалізацію пізнавальних інтересів і потреб особистості, тому особлива увага приділяється організації процесу ефективної комунікації, в якій учасники процесу

взаємодії більш мобільні, більш відкриті й активні. Основою інтеракції є принцип багатосторонньої комунікації, яка характеризується відсутністю полярності й мінімальною сконцентрованістю на точці зору викладача. Організації процесу багатосторонньої комунікації сприяє використання відповідних педагогічних методів. Відбувається колективне, групове, індивідуальне навчання, навчання у співпраці. Студент і викладач є рівноправними суб'єктами навчально-виховного процесу [75, с. 189]. У процесі правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі ми пропонуємо саме інтерактивні методи.

Внутрішня змістовна сутність методів, прийомів і засобів виховання, їх використання зумовлені метою й завданнями виховання. Під час вибору методів виховання за конкретним призначенням (правове виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі) ми звернули увагу на їх класифікацію. Класифікація – це групування методів виховання за певними ознаками, встановлення зв'язків між групами.

Методи виховання класифікують залежно від їх функціональної спрямованості, виокремлюючи такі групи: методи формування свідомості й переконань, методи організації діяльності й формування поведінки, методи стимулювання та коригування поведінки й діяльності особистості [100, с. 312].

Класифікація методів за суб'єктивними ознаками виглядає так: 1) за наявністю правового ефекту (нормативні та організаційні); 2) за суб'єктом застосування (відповідно до особи (групи осіб), яка в межах своєї компетенції їх здійснює); 3) за об'єктом, на який спрямована виховна дія (персоніфіковані та загальні); 4) за формою впливу (прямі та непрямі) [112, с. 12].

Розрізняють методи безпосереднього виховного впливу (бесіда, лекція, позитивний приклад); методи опосередкованого виховного впливу (педагогічна вимога, громадська думка, створення виховних ситуацій); методи самовиховання. Серед методів правового виховання основне місце відводиться саме правовому самовихованню як усвідомленій потребі студента до саморозвитку в набутті правових знань, формуванні позитивних правових настанов та навичок правомірної поведінки і діяльності [64, с. 139].

Ми розрізняємо такі методи правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі за впливами, які: 1) створюють моральні настанови,

**Рівень правової вихованості студентів
за ціннісно-орієнтаційним критерієм (у %)**

Рівень сформованості правової вихованості	Експериментальна група		Динаміка	Контрольна група		Динаміка
	На початок експерименту	На кінець експерименту		На початок експерименту	На кінець експерименту	
Низький	37,61	25,48	-12,13	35,04	28,05	-6,99
Середній	43,34	48,62	5,28	52,75	53,63	0,88
Високий	19,05	25,9	6,85	12,21	18,32	6,11

Як видно із табл. 2.10, активні чинники позитивно вплинули на правову вихованість майбутніх фахівців комп'ютерної галузі за ціннісно-орієнтаційним критерієм. Після завершення експерименту в експериментальних групах відбулися позитивні зрушення: зросла кількість студентів, які характеризувалися високим рівнем (19,05% – до експерименту і 25,9% – після його завершення) та середнім (43,34% – до експерименту і 48,62% – після його завершення), зменшилася чисельність студентів, які належали до низького рівня правової вихованості (37,61% – до експерименту і 25,48% – після його завершення). У контрольних групах також спостерігаються подібні тенденції (причина – зростання загального рівня свідомості майбутніх фахівців з вищою освітою), хоча показники дещо гірші (причина – відсутність активного чинника впливу).

Щодо позитивного впливу активних чинників на правову вихованість майбутніх фахівців комп'ютерної галузі за ціннісно-орієнтаційним критерієм – як приклад, емоційні оцінки – наведемо висловлювання студентів про діяльність юридичної клініки. “Кожен студент-інформатик, який хоче краще зрозуміти, що таке юриспруденція, просто рветься в клініку. Адже це прекрасна нагода набутти досвіду. Найкраще те, що робота в клініці не примусова, – все за

початку експерименту в контрольних та експериментальних групах не було різких розходжень у показниках. Після завершення експерименту позитивні зрушення в експериментальних групах відбулися на усіх рівнях. Значно зменшилася кількість студентів, які характеризувалися низьким рівнем правової вихованості (39,08% – до експерименту і 27,02% – після його завершення). Зросла кількість студентів з високим (16,97% – до експерименту і 22,63% – після його завершення) та середнім (43,95% – до експерименту і 50,35% – після його завершення) рівнями правової вихованості. Позитивна динаміка за когнітивно-інформаційним критерієм пояснюється неперервністю правової підготовки майбутніх фахівців комп'ютерної галузі в експериментальних групах.

У контрольних групах негативна динаміка у разі високого рівня правової вихованості (23,55% – до експерименту і 20,34% – після його завершення) пояснюється саме відсутністю додаткової правової підготовки під час навчання. А зменшення кількості студентів, які характеризувалися низьким рівнем правової вихованості у контрольних групах (44,05% – на початку і 36,95% – в кінці), на нашу думку, зумовлено підвищенням загального рівня обізнаності студентів протягом навчання та стихійними чинниками (засоби масової інформації, оточення, соціальні мережі тощо).

Оцінювання правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі за ціннісно-орієнтаційним критерієм ми проводили за ступенем визнання студентом цінності права, переконання у справедливості права, позитивного ставлення до чинного права, мотивованого використання правових знань і умінь у власній поведінці тощо. Такі показники є особливо важливими для правового виховання студентів. Це зумовлено тим, що правові знання, не підкріплені емоційною оцінкою, переживаннями, не стають внутрішніми переконаннями особистості. Визначення рівня правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі за ціннісно-орієнтаційним критерієм пов'язане з наявністю у студентів відповідних цінностей, ідеалів, відносин, почуттів, емоцій, переживань, настроїв. Узагальнені результати рівня правової вихованості студентів за ціннісно-орієнтаційним критерієм подано в табл. 2.10.

відносини, сприяють формуванню уявлень, понять, ідей; 2) утворюють звички, які визначають той або інший тип поведінки, з допомогою яких організовується діяльність вихованців і стимулюються її позитивні мотиви; 3) здійснюють стимулювання самооцінки і надають допомогу вихованцям щодо саморегуляції їхньої поведінки, саморефлексії (самоаналізу) та самовиховання.

До першої групи методів належать різноманітні види викладу й повідомлення інформації (роз'яснювальної та інструктивної). Усі види інформаційного впливу мають функцію переконання. З їх допомогою педагоги вирішують головне завдання – сформувати погляди стосовно правового й неправового виховання. Звичайно, разом з цим світоглядним розвитком і на його основі формуються (і стимулюються) позитивні мотиви діяльності і спілкування. Цю групу інформаційних впливів називають методами переконань. Тому для формування моральних настанов, мотивів, відносин, уявлень, понять, ідей використовують розповідь, бесіду, пояснення, діалог, лекцію, доповідь, диспут, інструктаж, доведення, репліки, звернення-заклики тощо.

До другої групи методів належать різні завдання, пов'язані з діяльністю (індивідуальною і груповою). Це методи вправ (привчань). Для формування звичок, які визначають той чи інший тип поведінки, використовують вправи, тренування, привчання, вимоги, заохочення, громадську думку, доручення, вирішення правової ситуації, змагання, показ зразків і прикладів, створення ситуації успіху тощо.

До третьої групи методів належать різноманітні види заохочень, зауважень, покарань, ситуацій контролю й самоконтролю, ситуацій довіри, критики й самокритики. Це – методи оцінки й самооцінки.

У сучасній літературі називають і характеризують різні методи й форми правового виховання. Проте у працях, присвячених проблемі правового виховання [154, с. 313], засоби його здійснення не відмежовані достатньо чітко від форм виховної роботи. Також окремі автори у багатьох випадках класифікують деякі явища і як засоби, і як форми правового виховання. Зокрема, до засобів правового виховання віднесено слово, предмети (наочні посібники, кінофільми, нормативні та інші документи, факти), форми спілкування (бесіди, наукові конференції, олімпіади, збори), традиції, література, твори мистецтва, технічні засоби, різні види діяльності, різні засоби передачі змісту правових норм та

інформації тощо [195, с. 49]. Разом з тим, якщо засоби правового виховання слугують каналами передачі ідейного змісту правовиховної роботи, то форми правового виховання є способом зовнішнього вираження змісту і постають, перш за все, як типи конкретних заходів правового виховання.

Кожна форма правового виховання має свої особливості та характерні риси. Вони можуть бути класифіковані за різними підставами. Таких підстав (критеріїв) досить багато.

Вибір форм і методів залежить від конкретних цілей, змісту й обсягу знань, які повинна засвоїти молодь, від наявності часу для роботи, матеріальних коштів, можливості вихователів, їх кваліфікації, особливостей осіб, яких виховують, об'єктивних умов, за яких проводиться робота. У всіх випадках необхідно враховувати вже наявні в молоді правові знання й переконання, правовий досвід та навички [172, с. 315].

У кожній конкретній ситуації застосування тих чи інших методів правового виховання має свої особливості. Під час проведення правовиховної роботи необхідно враховувати, зокрема, що людям, особливо молоді, властиві більшою чи меншою мірою наслідування й навіювання. Методи, прийоми та засоби виховання перебувають у діалектичному зв'язку і створюють певну систему впливу на вихованців.

Впливи, що створюють моральні настанови, відносини, сприяють формуванню уявлень, понять, ідей, передбачають *методи формування свідомості й переконань*.

Професійно-правова діяльність майбутнього фахівця комп'ютерної галузі буде ефективною, якщо вона спирається на свідомість і переконання. Тому група методів, спрямована на формування цих якостей, є визначальною.

Переконування – це метод виховання, що передбачає навмисний цілеспрямований вплив на свідомість, волю й почуття вихованців з метою формування у них стійких переконань, певних норм поведінки. Отже, переконування – це педагогічна категорія, яка вказує на інструмент дійового впливу на особистість, а переконання – це результат цього впливу. Переконування як метод виховання реалізується завдяки низці прийомів. Слід зазначити, що прийоми можуть бути складником певного методу, а також виконувати функцію

правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі проводилася за кожним критерієм (когнітивно-інформаційним, ціннісно-орієнтаційним та професійно-поведінковим) у формі бесід, спостереження за поведінкою, анкетування, тестування та опитування. Процедура оцінювання передбачала оцінку викладачів, керівників практики та самооцінку студентів. Окрім правових знань, умінь, навичок, майбутні фахівці комп'ютерної галузі оцінювали прагнення, мотиви, настанови, переконання, готовність до вияву певних вчинків, реалізації відповідної діяльності. За кожним показником визначалася кількість студентів певного рівня. Ми припустили, що кожен з показників має однаковий коефіцієнт вагомості. Комплексна кількісна оцінка за відповідним критерієм визначалася як середньоарифметичне (при визначенні відсотків) або медіанні (при визначенні кількості студентів) значення за усіма показниками. Так, за когнітивно-інформаційним критерієм ми оцінювали у студентів розуміння права, власні погляди на право, вміння самостійно здобувати інформацію та використовувати різні джерела, застосування знань з права у правових ситуаціях, інтерес до правових знань, необхідність поповнення правових знань. Узагальнені результати подано у табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Рівень сформованості правової вихованості студентів за когнітивно-інформаційним критерієм (у %)

Рівень сформованості правової вихованості	Експериментальна група		Динаміка	Контрольна група		Динаміка
	На початок експерименту	На кінець експерименту		На початок експерименту	На кінець експерименту	
Низький	39,08	27,02	-12,06	44,05	36,95	-7,1
Середній	43,95	50,35	6,4	32,4	42,71	10,31
Високий	16,97	22,63	5,66	23,55	20,34	-3,21

Як видно із табл. 2.9, активні чинники позитивно вплинули на правову вихованість майбутніх фахівців комп'ютерної галузі. На

З метою підвищення готовності до правомірної професійної діяльності ми застосовували ефективні методи професійно-практичної підготовки, спрямовані на здобуття майбутніми фахівцями комп'ютерного профілю досвіду вирішення виробничих проблем, правового аналізу ситуацій, правомірної поведінки.

Оскільки готовність до правомірної професійної діяльності майбутніх фахівців комп'ютерного профілю передбачає передачу досвіду правомірної діяльності іншим, то під час педагогічної практики студенти проводили колективні виховні справи на базі практики у школах та професійно-технічних навчальних закладах.

Виховні справи водночас забезпечували вирішення кількох виховних завдань: підвищення рівня правової вихованості не лише учнів, а й самих організаторів (студентів). У цьому випадку діє правило “Виховуючи іншого – виховуєшся сам”. Залежно від змісту й основних цілей конкретної виховної справи підготовка студентами-практикантами правових справ передбачала проходження кількох взаємопов'язаних етапів. На початковому етапі було визначено виховну мету, конкретні завдання, що необхідно виконати у процесі виконання справи; проведено обговорення основних напрямів роботи. На другому етапі визначалися учасники та актив виховної справи. Третій етап передбачав розробку плану і програми справи. Після проведення виховної справи обов'язковим було колективне (учні, студенти-практиканти, керівники практики) підбиття підсумків. *Аналіз результатів формувального експерименту* дозволяє визначити вплив педагогічних умов та простежити динаміку правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерного профілю за допомогою розроблених критеріїв. Формувальний етап дослідно-експериментальної роботи передбачав вплив на когнітивну, емоційно-вольову сфери та правову поведінку майбутніх фахівців комп'ютерної галузі, що забезпечило би більш високий рівень правової вихованості. В основу діагностики були покладені визначені нами критерії – когнітивно-інформаційний, який базується на основі системи правових знань, правових норм, правил, уявлень, поглядів; ціннісно-орієнтаційний як система цінностей, ідеалів, відносин, почуттів, емоцій, переживань, настроїв; професійно-поведінковий, що складається з системи правоправних дій, вчинків, взаємин, звичок правової поведінки, навичок правового регулювання дій працівника комп'ютерної галузі. Оцінка рівня

самостійного методу. У цьому разі вимоги методу переконання можуть бути реалізовані шляхом системи таких прийомів: розкриття можливих наслідків діяльності, бесіда, умовляння, диспут, звернення до почуттів совісті й честі. У системі виховної роботи необхідно формувати переконання щодо складних правових категорій.

Пояснення передбачає розкриття сутності норм і правил поведінки з метою регулювання подальшої діяльності. Треба залучати вихованців до різних видів діяльності, розкриваючи наслідки можливих помилок, створюючи цим самим належні умови для формування соціальної зрілості особистості. Ми розробили завдання різного рівня з метою виявлення правової обізнаності майбутніх фахівців комп'ютерної галузі, зокрема пропонували студентам проаналізувати, порівняти, пояснити, обґрунтувати, дати оцінку правових категорій.

Диспут – це прийом формування переконань і свідомої поведінки шляхом суперечки, дискусії у процесі вербального спілкування з членами первинного колективу, іншої соціальної групи. Оскільки вихованці мають значний соціальний досвід, певною мірою сформовану здатність до самооцінки, слід вдаватися до диспуту як до специфічного прийому формування свідомості й переконань. Хоча диспут може бути і як самостійний метод, і навіть як своєрідна форма виховної роботи. Ми розробили диспути на теми: “Проблеми інформаційного права”, “Комп'ютерні злочини”, “Правова відповідальність за інформаційні правопорушення”, “Чи я хочу бути хакером?” (Додаток Е).

Приклад – це метод виховання, який передбачає організацію зразка для наслідування з метою оптимізації процесу соціального успадкування. Під час навчання студенти перебувають у реальному соціальному середовищі. З огляду на конкретні умови, необхідно формувати у майбутніх фахівців комп'ютерної галузі критичне ставлення до негативних проявів у діях тих чи інших людей, які їх оточують. Ми використали такий метод правового виховання з досвіду А. Стаканкова [165, с. 14], як *знайомство із судовими рішеннями і вироками у галузі комп'ютерних злочинів. За умов такої організації правового виховання суспільна свідомість виховувалася не шляхом словесних повчань, а на основі фактів, що спостерігаються і мають тісний зв'язок з професійною діяльністю.*

Вимога – метод педагогічного впливу на свідомість вихованця з метою викликати, стимулювати або загальмувати окремі види його діяльності. Вимога відіграє суттєву роль на початковому етапі виховної роботи у вищому навчальному закладі, у процесі організації нових видів діяльності. Вимоги можуть бути безпосередніми й опосередкованими. Безпосередня вимога вимагає конкретних дій. Опосередкована вимога спрямована на інших, щоб трансформувати вимогу для конкретної особистості. Вимога може бути прямою, якщо звернення педагога має чітку конкретну вказівку на певну ситуацію. У процесі використання прямих вимог необхідно дотримуватись певних правил: вимога має бути позитивною, тобто стимулювати вихованців до певних вчинків, а не забороняти, гальмувати їхні дії. Пряма вимога має бути однозначною, зрозумілою, конкретною, мати інструктивний характер. Будь-яка пряма вимога має бути виконана й доведена до позитивного результату. За умови дбайливого і відповідального виконання певної вимоги вихователь має схвалити дії вихованця, формуючи цим самим у нього впевненість щодо діяльності, а отже, стимулюючи до правомірних вчинків.

Непряма вимога виражена завуальовано й розрахована на дію внутрішніх психологічних стимулів, пов'язаних з переживаннями, почуттями вихованців. Можна виокремити три групи непрямих вимог: позитивні вимоги (прохання, довіра, схвалення), нейтральні вимоги (порада, натяк, умовна вимога, вимога в ігровому оформленні), негативні вимоги (осуд, недовіра, погроза).

Якісну підготовку майбутніх фахівців комп'ютерного профілю забезпечує застосування у навчальному процесі інформаційних технологій: проектної, проблемної, модульної. Виконання навчальних проектів розвиває у студентів пізнавальні навички, самостійність та комунікативні здібності. Проблемні завдання спрямовані на розвиток професійно-пізнавального інтересу, творчого мислення у майбутніх фахівців комп'ютерного профілю, і через це вони володіють системою знань, забезпечуючи реалізацію наступності й безперервності освіти. У модульних технологіях навчання передбачено інтеграцію принципів модульності, самоорганізації й контекстності, що формує високий рівень професійної компетентності фахівців такого профілю [32, с. 17].

У процесі формувального етапу експерименту ми проводили комплексні контрольні роботи, мета яких полягала у визначенні ефективності професійно спрямованої правової підготовки. Одержані результати засвідчили доцільність вивчення майбутніми фахівцями комп'ютерного профілю цих тем.

Одним з чинників активізації самостійної роботи майбутніх фахівців комп'ютерної галузі була підготовка та участь студентів у заходах, де вони обговорювали питання правового характеру в галузі комп'ютерних технологій: Міжнародна науково-практична конференція “Європейська юридична освіта і наука”, Міжнародна науково-практична конференція молодих науковців “IT SCIENCE”, Міжнародна науково-практична конференція молодих учених та студентів “Закарпатські правові читання”, науково-методологічний семінар “Інформаційні технології як інноваційний шлях розвитку України у XXI столітті”, Всеукраїнська науково-практична конференція студентів та молодих учених “Динаміка розвитку міжнародних відносин України: історико-еволюційна, економічна, правова” та інші.

У процесі експерименту студенти обговорювали професійні ситуації у галузі інформаційних технологій, які потребували правової оцінки. Використання правових оцінок впливає на забезпечення професійно-правової розвиненості, що дає змогу оцінювати дії, вчинки, поведінку, робити вибір, приймати рішення, сприяє формуванню у студентів позитивних ціннісних орієнтацій, безпосередньо позначається на поведінці та вчинках. Аналізуючи правові ситуації у контексті професійної діяльності, майбутні фахівці комп'ютерного профілю усвідомлюють професійні цінності та необхідність дотримання професійних вимог з позицій права. Такі правила пов'язані як із загальною культурою людини, так і з її правосвідомістю.

У процесі правового виховання ми використовували ділові ігри, під час яких моделювали правові ситуації, що передбачали вибір учасниками певного рішення та вчинкової дії. У процесі ділової гри студенти повинні дотримуватися правових норм, виконувати конкретні правила професійно-правової поведінки, надавати правову допомогу іншим.

Ще одним з напрямів правового виховання є розвиток рефлексії, тобто здатності уявляти себе у ситуації, що потребує правового рішення.

ситуацію згідно з обставинами, застосовуючи відповідні засоби, методи, прийоми.

Одним з чинників впливу на правове виховання майбутніх фахівців комп'ютерного профілю під час формування експерименту була розробка змісту правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі на основі професійно спрямованої правової підготовки. Зокрема студенти експериментальних груп вивчали такі теми:

- Процедури забезпечення правового захисту програмних систем від несанкціонованого доступу.
- Правові норми захисту інформації.
- Правові вимоги щодо забезпечення конфіденційності даних.
- Авторизація доступу до даних, захист даних від несанкціонованого доступу.
- Забезпечення, контроль та відновлення цілісності даних у базах даних.
- Правові норми захисту інформації в комп'ютерних мережах.
- Організаційні та правові методи і заходи захисту інформації в комп'ютерних мережах.
- Прямі та непрямі оцінки шкоди комп'ютерних правопорушень для людей та довкілля.
- Аналіз видів, наслідків та критичності комп'ютерних правопорушень.
- Культура безпеки у комп'ютерній галузі; декларація про безпеку у комп'ютерній галузі.
- Поняття про людський чинник та його роль у виникненні правових небезпек у комп'ютерній галузі.
- Право на нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності.
- Право промислової власності.
- Авторське право і суміжні права.
- Система інтелектуальної власності.
- Право власності та його конституційний захист.
- Порядок надання інформації у сфері захисту населення та територій.
- Забезпечення правової безпеки функціонування комп'ютерних систем.
- Правовий захист інформації та програмних продуктів.

Специфічним методом правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі є формування правових знань шляхом обговорення правових проблем у соціальних мережах. Таким прикладом є створення та обговорення на форумі “Концепції правового виховання майбутніх фахівців” (Додаток Ж).

Результативним методом правового виховання є організація правових справ студентами під час педагогічної практики. Саме вони слугують тьютором для учнів. Студенти організували такі виховні справи: “Право й мораль, взаємозв'язок права і моралі: як вони допомагають один одному?”, диспут “Що таке правомірна поведінка? Як ти співвідносиш правові і моральні норми у своєму житті?”; конкурс на кращий альбом-збірник прислів'їв, приказок, висловлювань видатних людей (про право, закон, суд, правосуддя, злочин, покарання, засудження, справедливість, совість, вчинки, ставлення до праці); бесіда “Законність – невід'ємна частина демократії. Закон обов'язковий для всіх”; бесіда “Трудова дисципліна й відповідальність”; бесіда “Природоохоронна функція держави – України. Природа, закон і ми”; тематична конференція “Комп'ютерні злочини і покарання; диспут “Як ви розумієте й співвідносите поняття “свобода” та “відповідальність” тощо (Додаток В).

Таким чином, система вимог у поєднанні з методами переконування і прикладу є важливим інструментом формування у вихованців переконань і слугує основою формування свідомої поведінки.

Впливи, що утворюють звички, які визначають той чи інший тип поведінки, за допомоги яких організовується діяльність вихованців і стимулюються її позитивні мотиви, базуються на **методах організації діяльності й формування поведінки.**

На основі свідомості повинні формуватися спочатку вміння, а далі й навички поведінки, відповідно до встановлених правил, моральних норм. Для цього необхідно поєднувати словесні методи із методами формування досвіду відповідної поведінки (створення спеціальних ситуацій правового змісту, рольові ігри тощо) та залучати вихованців до доступної правової діяльності [51, с. 14].

Процес формування вмінь і навичок, які б переросли у звички, є довготривалим. Цьому традиційно слугують методи вправ і привчання.

Вправи – це метод виховання, що передбачає планомірне, організоване, повторне виконання певних дій з метою оволодіння ними,

підвищення їх ефективності та формування вмінь і навичок. Вправи мають бути пов'язані із залученням вихованця до конкретної діяльності, яка має певний сенс в його повсякденному житті. Метод привчання проходить під контролем за способами виконання дій; він складається з ілюстрації того, як виконується та чи інша дія; закріплення правильних дій під наглядом викладача. Користуючись методом привчання, не завжди доцільно ставити завдання відкрито. Методи вправ і привчання взаємопов'язані, адже вони спрямовані на оволодіння вихованцями соціальним досвідом і системою вмінь та навичок у конкретній сфері соціальної діяльності. Особистість досить швидко засвоює норми і правила поведінки в суспільстві, у тому середовищі, в якому їй доводиться діяти. Але в конкретній соціальній діяльності вона відчуває значні труднощі через брак умінь і навичок. Тому у вихованні, як і в навчанні, необхідна система доцільних вправ.

Для підвищення активності, зацікавленості у набутті правових знань ми використовуємо правове моделювання. Це сприяє формуванню системи міжособистісних стосунків, розвитку таких особистісних якостей, як толерантність, демократичність, а також критичність не лише до своїх дій, але й до дій оточення. Використання цього методу [84, с. 227] на початковому етапі вимагає надання допомоги у вигляді уточнювальних запитань, вербального або невербального спілкування, а в деяких випадках – взяття на себе найбільш складних ролей у розв'язанні навчального завдання.

Задля поглиблення правових переконань майбутніх фахівців комп'ютерної галузі через включення у діяльність, спрямовану на розв'язання соціально і професійно значущих правових проблем, було впроваджено систему індивідуальних правових завдань у період виробничої практики (сформувати власний “банк даних”) (Додаток Д).

Впливи, за допомогою яких здійснюється оцінювання, заохочення, використовують **методи стимулювання поведінки й діяльності.**

Заохочення. У процесі виховання необхідно зважати на соціальний досвід особистості, що дає можливість адекватно оцінити свої дії, певні вчинки. Важливим тут має бути заохочення, яке використовується з метою закріплення позитивних якостей та як стимулюючий фактор. Навіть доросла людина очікує підтвердження значимості своїх дій з боку інших. Дослідження психологів довели, що заохочення, похвала з боку

Формувальний експеримент. Формувальний етап дослідно-експериментальної роботи ми проводили в Закарпатському державному університеті, Національному університеті “Львівська політехніка”. У ньому взяли участь 320 студентів (по 160 осіб у контрольній та експериментальній групах) та 28 викладачів. У процесі формувального етапу експерименту ми проводили апробацію функціональної моделі правового виховання та визначали рівні правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі за когнітивно-інформаційним, ціннісно-орієнтаційним та професійно-поведінковим критеріями. Реалізація педагогічних умов відбувалася шляхом розробки змісту правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі на основі професійно спрямованої правової підготовки; формування ціннісно-правових орієнтацій майбутніх фахівців комп'ютерної галузі; збагачення практичного досвіду та розвиток правових умінь як передумови правової поведінки майбутніх фахівців комп'ютерної галузі.

Активними чинниками впливу у процесі формувального експерименту були: вивчення студентами експериментальних груп професійно спрямованих тем правового характеру; активізація самостійної роботи студентів експериментальних груп з підготовки та організації виховних справ; використання ефективних методів професійно-практичної підготовки, спрямованих на здобуття студентами експериментальних груп досвіду вирішення виробничих проблем, правового аналізу ситуацій, правомірної поведінки.

З метою підвищення рівня правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерного профілю дослідно-експериментальну роботу ми проводили за такими підходами: компетентісний підхід – передбачає формування правових знань, поглядів і переконань, що дає змогу студенту усвідомити значення права, правопорядку, правових норм і правових відносин у професійній діяльності; аксіологічний підхід – передбачає розвиненість професійно-правової свідомості, що дає змогу оцінювати дії, вчинки, поведінку, робити вибір, приймати рішення; особистісно-орієнтований підхід – передбачає виховання професійно важливих якостей, мотивів і потреб самовдосконалення в аспекті культури інформаційно-правової діяльності; діяльнісний підхід – передбачає підвищення готовності до правомірної професійної діяльності і полягає у здатності вирішувати актуальну чи прогнозовану професійно-правову

Таблиця 2.8

**Результати опитування студентів щодо засобів підвищення рівня
правової вихованості (%)**

Відповідь	Курси							
	1 курс 117		2 курс 96		3 курс 62		4 курс 85	
	Абсол. число	%	Абсол. число	%	Абсол. число	%	Абсол. число	%
Розв'язання практичних завдань або досвід	51	43,59	60	62,50	27	43,55	57	67,06
Самостійний пошук правової інформації	30	25,64	17	17,71	11	17,74	15	17,65
Обговорення правових ситуацій з колегами	36	30,77	19	19,79	24	38,71	13	15,29

Аналіз даних табл. 2.8 свідчить, що 43,59% студентів першого курсу, 62,50% студентів другого курсу, 43,55% студентів третього курсу і 67,06% студентів четвертого курсу оцінюють правове явище на основі розв'язання практичних завдань або особистого досвіду. Самостійний пошук правової інформації або робота з нормативною базою допомагає студентам першого курсу (25,64%), студентам другого курсу (17,71%), студентам третього курсу (17,74%) і студентам четвертого курсу (17,65%). Як бачимо, на старших курсах знижується інтерес студентів до самостійної роботи з нормативними документами. Така ж ситуація з колективним вирішенням ситуаційних завдань.

Таким чином, за результатами констатувального експерименту визначено стан правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі, доцільність розширення правової підготовки, необхідність правових знань, практичних умінь і навичок для оволодіння обраною спеціальністю, потребу оновлення змісту правничих дисциплін новими темами тощо.

викладачів мають позитивний вплив на діяльність. Цей метод має дві стадії або фази. На першій стадії похвала діє як пряме позитивне підсилення діяльності. На другій пряме підсилення слугує внутрішньою, підсвідомою мотивацією.

Специфічним методом виховання є покарання. *Покарання* – це метод виховання, що передбачає вплив педагога на особистість вихованця з метою осуду чи гальмування його негативних дій і вчинків. Педагогічне покарання має виступати як вид вимоги. Традиційно використовується певний арсенал покарань: зауваження; догана в наказі директора; заниження оцінки за поведінку; обмеження у правах; вплив через природні наслідки дій. Можуть бути використані й інші види стягнень.

Окреме місце у системі методів стимулювання поведінки й діяльності вихованців посідає метод критики. *Критика* – це розгляд, аналіз і оцінювання певного явища з метою надання оцінки, виявлення позитивних чи негативних аспектів, скерування особистості на виправлення недоліків та закріплення позитивного досвіду. Критика має ґрунтуватися на принципах гуманізму, врахуванні індивідуальних особливостей вихованців, повинна бути доброзичливою. Доцільно використовувати такі види критики з метою стимулювання діяльності вихованців: підбадьорувальна критика, критика-дорікання, критика-аналогія, критика-надія, критика-похвала, безособова критика, критика-співпереживання, критика-співчуття, критика-подив, критика-іронія, критика-дорікання, критика-натяк, критика-пом'якшення, критика-докір, критика-зауваження, критика-вимога, конструктивна критика, критика-побоювання.

До методів правового виховання належать конкретні й багатоманітні прийоми педагогічної, емоційної, логіко-гносеологічної дії стосовно вихованців.

На сучасному етапі існує необхідність розробки психолого-педагогічного супроводу, орієнтованого на формування унікального правового простору, що забезпечить набуття майбутніми фахівцями комп'ютерної галузі досвіду дій у різних життєвих та професійних ситуаціях, які регулюються правом.

Форми правового виховання. Правове виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі переважно проводиться під час занять з правових

дисциплін. Окрім них, до популярних форм правовиховної роботи відносять науково-практичні конференції, збори тощо.

Серйозним недоліком сучасної практики правовиховної роботи студентів є недооцінка таких організаційних форм: правових олімпіад, диспутів на правову, моральну тематику, лекторіїв, науково-практичних конференцій тощо. Звичайно, крім традиційних форм навчальної роботи, у вищому навчальному закладі можуть використовуватися й інтеграційні форми правового виховання, що має велике значення для зв'язку теорії з життям, для перетворення знань у переконання й особистісну культуру студента [64, с. 139].

Правове виховання, яке традиційно здійснюється під час навчальної діяльності, має своє продовження в позанавчальній виховній роботі. Позанавчальна правовиховна робота здійснюється у двох напрямках. По-перше, вона спрямовується на розширення та поглиблення одержаних правових знань. По-друге, організуються спеціальні виховні заходи, присвячені ознайомленню вихованця з тими положеннями права, які не вивчалися на заняттях [51, с. 9].

Правові знання, засвоєні на заняттях, поглиблюються і поповнюються в позанавчальній роботі. Вибір форми чи методу виховного впливу залежить від його мети, змісту, вікових та індивідуальних особливостей студентів і можливостей викладацького складу вищого навчального закладу. Обираючи методи й форми виховної роботи, важливо також урахувати, чи популярні вони серед студентів, чи захоплюють їх, чи приносять їм задоволення. Здійснюючи правове виховання на заняттях і під час виховних заходів, важливо розкривати зміст галузей права, не зосереджувати увагу студентів на якомусь одному з них (наприклад, кримінальному), оскільки в житті вони керуватимуться основними їх положеннями. Розкриваючи конкретні правові норми, слід показувати їх зв'язок з правилами моралі, на яких вони базуються; ілюструючи випадки порушень норм права, не слід зловживати негативними прикладами, краще наводити ті, що демонструють, як треба діяти в подібній ситуації. Розповідаючи про злочини, не варто деталізувати факти, це може навчити окремих студентів методики скоєння злочину, треба розкривати суть негативних фактів так, щоб вони викликали відразу, а не захоплення ними. До того ж завданням на виховних заняттях з

планами на правові дисципліни, а 24% вважають, що у нормативному змісті курсу за браком годин недостатньо враховується професійно спрямована складова. Це підтверджується даними аналізу навчальних планів (див. табл. 2.3).

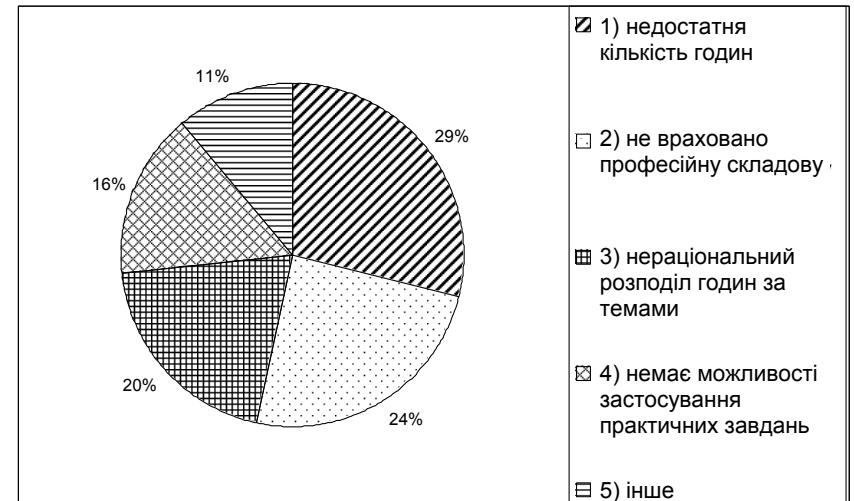

Рис. 2.4. Результати опитування викладачів щодо проблем правової підготовки в навчально-виховному процесі (%)

Нераціональний розподіл годин за темами вважають недоліком 20% викладачів (хоча його можна виправити удосконаленням методики викладання). Тільки 16% викладачів вважають проблемою відсутність у студентів можливості застосувати правову підготовку на практиці.

Аналіз відповідей на запитання, яку галузь права студенти хотіли б вивчати поглиблено, показав, що більше половини опитаних обрали інформаційне право.

На думку студентів, правовому вихованню сприятиме (найбільша кількість виборів) відповідальність, віра у дієвість і справедливість права, самостійність і наполегливість.

Таблиця 2.7

Результати опитування студентів щодо необхідності оновлення змісту дисципліни “Правознавство” професійно орієнтованими темами (%)

Відповідь	Курси							
	1 курс 117		2 курс 96		3 курс 62		4 курс 85	
	Абсол. число	%	Абсол. число	%	Абсол. число	%	Абсол. число	%
Так	87	74	48	50,00	28	45,16	37	44
Ні	11	9	13	13,54	12	19,35	19	22
Важко відповісти	19	16	34	35,42	22	35,48	30	35

Результати аналізу даних табл. 2.7 засвідчили різні показники. Більша частина студентів-першокурсників прогностично вважають, що правові знання мають бути професійно спрямованими. На 2 курсі спостерігаємо тенденцію до зменшення кількості студентів, які вважають необхідним оновлення змісту навчальної дисципліни “Правознавство”. Це результат безпосереднього ознайомлення з навчальним матеріалом. Водночас майже відсутня за цим показником динаміка на 3 та 4 курсах (причини було з’ясовано за результатами додаткових бесід зі студентами). Загалом спостерігалася тенденція до зменшення кількості студентів, які вважають, що оновлення змісту професійно орієнтованих тем до навчальних дисциплін “Правознавство” та “Інтелектуальна власність” є доречним (від 74% студентів першого курсу до 44% студентів четвертого курсу).

Таку ситуацію було обґрунтовано під час бесід зі студентами, які вважають за доцільне запровадження правової дисципліни професійного спрямування. Вони вважають, що оновлення змісту навчальної дисципліни “Правознавство” не дасть належного результату. При цьому студенти вважають за доцільне вивчати професійно-правові знання окремим курсом, який має враховувати особливості комп’ютерної галузі. Їх підтримують і викладачі, більшість з яких (64%) вважає за необхідне впровадження вибіркової дисципліни з права відповідно до напрямку підготовки майбутніх фахівців.

Опитування викладачів проводилось з допомогою Анкети № 3 (Додаток Г). Аналіз даних діаграми (рис. 2.4) свідчить, що 29% викладачів скаржаться на недостатню кількість годин, передбачених навчальними

правової тематики є не тільки розкриття теми та мети, але й усвідомлення того, що одним із найважливіших компонентів правової свідомості є переконання, тобто розуміння студентом істинності світоглядних і моральних понять та особиста готовність діяти відповідно до цих правил і понять [99, с. 112-117].

Таким чином, правове виховання майбутніх фахівців комп’ютерної галузі найефективніше може бути вирішене шляхом інтеграції навчальної й позанавчальної діяльності. Позанавчальну діяльність цілком правомірно розглядають як своєрідну альтернативу традиційній практиці. Поступово модифікуючись у процесі взаємодії майбутнього фахівця з конкретними професійними, особовими і соціальними проблемами, позааудиторна діяльність може набувати яскраво виражену конкретну спрямованість. Тому для кожного студента розробляють окремий комплекс завдань професійної спрямованості на основі діагностики, прогнозу можливих труднощів оволодіння структурними елементами позанавчальної діяльності – від формування мети до отримання й оцінки результатів.

Інтеграція навчальної і позанавчальної діяльності забезпечує отримання професійних відомостей за рахунок нетрадиційних форм і методів включення студентів у професійно орієнтовану діяльність, що передбачає проектування, моделювання, конструювання, дослідження різних аспектів майбутньої професії.

У процесі інтеграції навчальної і позанавчальної діяльності при певних рівнях навчання, виховання й розвитку студентів відбувається “перехід” до особи, що самоорганізовується, саморозвивається у широкій системі соціальних відносин – за рахунок розширення меж навчальної і позанавчальної діяльності. Цей перехід має нелінійний характер і настає на певному етапі дії соціального середовища, яке визначає настанови, поведінку, дії студентів, але зовсім не випадково, а за допомоги норм, вироблених самою особою на основі свого позитивного досвіду [184, с. 169–174].

Оскільки практику доцільно розглядати не тільки як професійно зорієнтований складник навчального процесу, але й позааудиторну форму професійної підготовки, то саме під час виробничої практики ми впроваджували ідею інтеграції навчальної і позанавчальної діяльності.

На нашу думку, одним з основних завдань навчально-виробничої практики має бути вироблення вмінь і навичок правомірної поведінки майбутніх фахівців комп'ютерної галузі. Підвищення якості професійно-практичної підготовки значною мірою залежить від ступеня оволодіння та засвоєння ними професійно-правових орієнтацій та поведінки студентів.

Тому побудова змісту повинна враховувати основні завдання, передбачені програмами правових дисциплін. Під час складання програми навчальної практики ми керувалися тим, що під час практики індивідуальні завдання передбачають розкриття на конкретних прикладах правових шляхів реалізації виробничих завдань. Бажано, щоб умови правових завдань практичного характеру забезпечували можливість створення проблемних ситуацій, які реалізуються у контексті роботи над завданням, вибору методу чи способу розв'язання, прийняття якісного особистого рішення та його аргументування на підставі отриманих відповідей, здійснення рефлексивних дій тощо. Об'єктом вивчення тут повинні стати правові дії (результат функціонування механізму внутрішньої ціннісно-правової орієнтації), засвоєні основні норми і правила поведінки; правові цінності, переконання, настанови; повнота розвитку і прояву функцій мотиваційної сфери, в яких реалізуються загальнолюдські цінності – громадянськість, милосердя, обов'язковість, толерантність і спрямованість особистості – соціально-колективістська чи індивідуально-егоїстична.

Робота студентів під час практики побудована таким чином, щоб заохочувати їх вчитися самостійно. Базовим принципом є навчання шляхом отримання практичного досвіду. Протягом проходження практики реалізується інтенсивна програма рольових ігор. Такі заняття фокусуються на розвитку основних правових умінь: проведення бесіди, надання консультацій, проведення переговорів, написання проектів документів та угод. Студент приходить на практику, маючи завчасно опрацьовані матеріали. Ще до початку роботи студентам рекомендують ознайомитися з повними бібліографічними джерелами, які містять опис істотних професійних навичок. Від студента вимагають вести записи щодо набутих правових умінь у щоденнику практики.

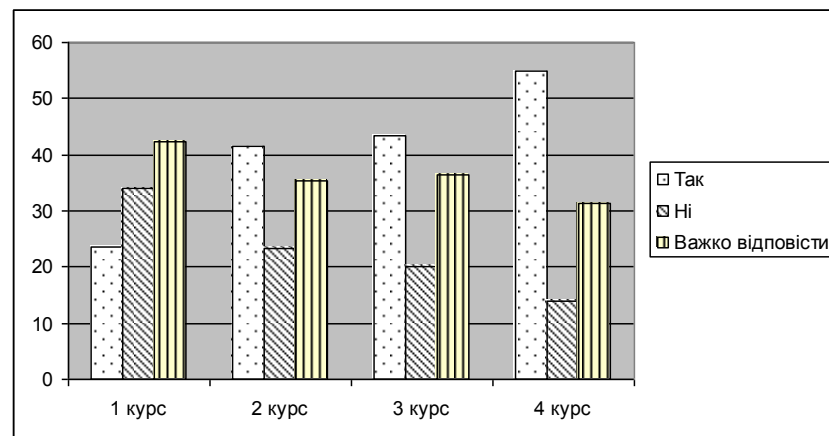

Рис. 2.3. Результати опитування студентів щодо потреби правової обізнаності у майбутній професійній діяльності (%)

Як свідчать результати опитування, за період навчання збільшується кількість студентів, які вважають правові знання, уміння і навички потрібними. Від першого до четвертого курсу стабільною є тенденція до зростання кількості студентів, які вважають правову підготовку потрібною для майбутньої професійної діяльності (від 23,47% студентів першого курсу, 41,53% студентів другого курсу, 43,27% студентів третього курсу до 54,93% студентів четвертого курсу). Водночас зменшується кількість студентів, які вважають, що правові знання, уміння та практичні навички не потрібні при оволодінні обраною спеціальністю (34,12% студентів першого курсу, 23,18% студентів другого курсу, 20,17% студентів третього курсу, 13,86% студентів четвертого курсу). Це підтверджується і результатами відповідей на запитання щодо необхідності правової підготовки у вищому навчальному закладі (табл. 2.7). Студенти на перше місце поставили вибір “Необхідна для забезпечення рівня культури фахівця з вищою освітою”, а вибір “Потрібна в майбутній професійній діяльності” – на друге місце. Це пов'язано з недостатнім усвідомленням студентами важливості права для комп'ютерної галузі.

Аналіз даних табл. 2.5 свідчить, що за період навчання зростає кількість студентів, які вважають, що необхідно розширювати правову підготовку (від 21,37% студентів першого курсу, 37,50% студентів другого курсу, 43,55% студентів третього курсу до 50,59% студентів четвертого курсу). Водночас зменшується кількість студентів, яким важко визначитися щодо необхідності розширення правової підготовки (від 52,14% студентів першого курсу до 25,88% студентів четвертого курсу).

Таблиця 2.6

Результати опитування студентів щодо мотивації використання правових норм у власній поведінці (%)

Рівень	Курси							
	1 курс 117		2 курс 96		3 курс 62		4 курс 85	
	Абсол. число	%	Абсол. число	%	Абсол. число	%	Абсол. число	%
Високий	41	35,04	40	41,67	29	46,77	39	45,88
Середній	37	31,62	22	22,92	12	19,35	20	23,53
Низький	39	33,33	34	35,42	21	33,87	26	30,59

Результати опитування студентів щодо мотивації використання правових норм у власній поведінці, представлені в табл. 2.6, показують, що відсоток студентів з низьким рівнем мотивації використання правових норм у власній поведінці на всіх курсах є практично однаковим (1 курс – 33,33%; 2 курс – 35,42%; 3 курс – 33,87%; 4 курс – 30,59%), що свідчить про недостатній рівень правовиховної роботи у вищому навчальному закладі, яка повинна бути спрямована саме на низько мотивованих студентів. Зростання кількості студентів з високим рівнем мотивації (від 35,04% студентів першого курсу, 41,67% студентів другого курсу, 46,77% студентів третього курсу до 45,88% студентів четвертого курсу) свідчить про перехід свідомої частини студентів з середнім рівнем мотивації на вищий рівень.

На рис. 2.3 представлені результати опитування студентів щодо потреби правових знань та практичних умінь для майбутньої професійної діяльності.

Таким чином, програму практики (у тому числі й правового виховання) розробляють для того, щоб надати студентам можливість реалізовувати на практиці інтегрований підхід до структурування змісту правових знань, тренувати основні професійні уміння та навички, які необхідні майбутньому фахівцю у професійній діяльності, володіти інформацією про те, як можна запобігти юридичним проблемам і що треба робити, якщо вони виникли.

Юридична клініка “Альтернатива”, що була створена у Закарпатському державному університеті, сприяє підвищенню правового виховання студентів шляхом організації системи практичного правового навчання та здобуття практичного досвіду. Участь майбутніх фахівців комп’ютерної галузі у дискусіях, дебатах, імітаціях, навчальному суді дозволяє студентам краще зрозуміти правову систему і закони держави. Студенти мають змогу захищати власну правову позицію, робити зрозумілі й короткі презентації, практично мислити і вміти вирішувати проблему, що виникла, відповідати за роботу команди і за себе особисто. Студенти працювали в юридичній клініці під час навчальної практики, виконували функції консультантів з питань інформаційного права. Порядок надання послуг у юридичній клініці такий: клієнт звертається до клініки, де консультант під наглядом викладача-куратора проводить перше інтерв’ю, проводить збір усіх фактів, що мають істотне значення для вирішення справи або надання консультації, і призначає час для наступної зустрічі. Опрацювавши всі матеріали, проаналізувавши всі дані, консультант погоджує консультацію або підготовлений документ з куратором і надає відповідні матеріали клієнту. Робота в клініці проводиться на громадських засадах. Для студента вона починається з ознайомлення з нормативною базою та системою надання допомоги. Аби полегшити підготовку студента до консультування у клініці, зібрана бібліотека з довідкових та нормативних матеріалів. Клініка готує й поширює власні друківані матеріали з актуальної правової тематики.

Саме досвід роботи студентів-інформатиків у юридичній клініці дав їм можливість оволодіти знаннями та досвідом, які будуть потрібні їм для вирішення виробничих питань, що виникнуть у професійній діяльності, зокрема: в умовах виробничої діяльності контролювати

дотримання правових норм учасниками трудового процесу; використовувати положення різних галузей права при здійсненні виробничої або соціальної діяльності; використовувати положення усіх галузей права при підготовці нормативних та інших документів конкретного підприємства (установи); використовувати основні положення законодавства України з інтелектуальної власності та (або) правові норми інших галузей права при здійсненні виробничої або соціальної діяльності; вільно орієнтуватися в питаннях правового характеру, дотримуватися загальноприйнятих норм поведінки і моралі в міжособистісних та суспільних відносинах; захищати права на базі норм чинного законодавства; використовувати свої права та обов'язки при вирішенні трудових суперечок з допомогою юридичних знань, отриманих у процесі навчання; використовувати положення права при регулюванні спірних стосунків; приймати рішення і обирати правові стратегії діяльності з урахуванням загальнолюдських цінностей та суспільних, державних, виробничих, особистих та законних інтересів тощо.

У рамках юридичної клініки проводяться різні правовиховні заходи, зокрема: конференції, семінари, дискусії, конкурси, вікторини тощо. Таким чином, юридична клініка є ефективною формою реалізації правового виховання у вищому навчальному закладі. Юридична клініка сприяє розвитку усвідомлення у студентів власної громадянської позиції у житті суспільства, а самі клінічні програми сприяють зростанню фахового досвіду, інтеграції набутих знань та навичок майбутніх фахівців комп'ютерного профілю.

2.4. Організація та результати педагогічного експерименту

Дослідно-експериментальну роботу ми здійснювали у Закарпатському державному університеті, Державному вищому навчальному закладі “Ужгородський національний університет”, Івано-Франківському університеті права імені Короля Данила Галицького та Національному університеті “Львівська політехніка”. Педагогічним експериментом на різних етапах було охоплено 680 студентів та 28 науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів.

Експериментальні дослідження проводилися протягом 2009–2013 рр. та охоплювали три етапи науково-педагогічного пошуку.

Рівень сформованості правової вихованості студентів

Рівень	Курси							
	1 курс 117		2 курс 96		3 курс 62		4 курс 85	
	Абсол. число	%	Абсол. число	%	Абсол. число	%	Абсол. число	%
Високий	9	7,69	19	19,79	14	22,58	19	22,35
Середній	77	65,81	57	59,38	36	58,06	48	56,47
Низький	31	26,50	20	20,83	12	19,35	18	21,18

Як засвідчили результати дослідження, на першому курсі досить малий відсоток студентів було віднесено до групи з високим рівнем правової вихованості (7,69%). На другому курсі кількість студентів з високим рівнем правової вихованості зростає (до 19,79%), що є результатом, на нашу думку, навчально-виховного впливу під час вивчення дисципліни “Правознавство”. На наступних курсах кількість студентів з високим рівнем правової вихованості практично не змінюється (3 курс – 22,58%; 4 курс – 22,35%), що пояснюється недостатнім впливом правовиховних чинників. Відсоток студентів з низьким рівнем правової вихованості на всіх курсах є практично однаковим (1 курс – 26,50%; 2 курс – 20,83%; 3 курс – 19,35%; 4 курс – 21,18%), що свідчить про відсутність негативного впливу та зумовлено відповідним розподілом.

Бесіди з учасниками навчально-виховного процесу показали, що для студентів з низьким рівнем правової вихованості характерне негативне або індіферентне ставлення до правових знань (табл. 2.5).

Результати опитування студентів щодо розширення правової підготовки (%)

Відповідь	Курси							
	1 курс 117		2 курс 96		3 курс 62		4 курс 85	
	Абсол. число	%	Абсол. число	%	Абсол. число	%	Абсол. число	%
Так	25	21,37	36	37,50	27	43,55	43	50,59
Ні	31	26,50	29	30,21	15	24,19	20	23,53
Важко відповісти	61	52,14	31	32,29	20	32,26	22	25,88

Констатувальний експеримент. З метою визначення стану практики правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі було проведено констатувальний експеримент, в якому взяли участь 117 студентів першого курсу, 96 студентів другого курсу, 62 студенти третього курсу та 85 студентів четвертого курсу (всього 360 осіб).

Практичну діяльність вищого навчального закладу щодо правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі ми вивчали шляхом аналізу навчально-методичної документації з питань правового виховання, змісту правових дисциплін, форм та методів виховної роботи, участі студентів у правових справах тощо (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Обсяг навчальних дисциплін з елементами професійно спрямованих правових знань

Назва навчальної дисципліни	Обсяг дисципліни	Частина професійно спрямованих правових тем	
		годин	%
Правознавство	81	4	4,94
Організація баз даних та знань	108	2	1,85
Комп'ютерні мережі (локальні, корпоративні, глобальні)	108	2	1,85
Інтелектуальна власність	36	6	16,67
Охорона праці в комп'ютерній галузі	54	2	3,70
Всього	387	16	4,13

За результатами аналізу ми дійшли висновку, що частина професійно спрямованих тем правової підготовки майбутніх фахівців комп'ютерного профілю становить усього 16 годин, тобто 4,13 %, що навіть менше, ніж можливості варіативного складника, який може становити 20%.

Стан правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі ми досліджували шляхом проведення анкетування, тестування, опитування, бесід, спостережень тощо. Анкета № 1, за якою проводили анкетування студентів, подана у Додатку Г.

Узагальнення результатів дослідження рівня правової вихованості за результатами тестів, самостійної роботи та анкетування студентів наведені у табл. 2.4.

Експериментально-дослідну роботу ми проводили у такій послідовності.

На першому етапі (2009–2010 рр.) ми вивчали навчальне та методичне забезпечення навчально-виховного процесу; узагальнювали педагогічний досвід правового виховання; формулювали гіпотезу дослідження; визначали структуру та тривалість експерименту; розробляли програму та методику експериментального дослідження.

На другому етапі (2010–2011 рр.) розробляли експериментальні матеріали (програми, анкети, тести); проводили констатувальний експеримент; готували матеріали для проведення формуального експерименту; проводили відбір контрольних та експериментальних груп.

На третьому етапі (2011–2013 рр.) здійснювали експериментальну перевірку гіпотези дослідження; розробляли методичні рекомендації з проблем правового виховання; проводили перевірку моделі правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі; проводили статистичну обробку експериментальних даних; аналізували та узагальнювали результати експериментальної роботи.

Для досягнення поставленої мети, виконання завдань і перевірки гіпотези були використані такі взаємопов'язані **методи дослідження**:

теоретичні – метод порівняльного аналізу теоретичних засад філософської, історико-педагогічної, психолого-педагогічної науки з метою усвідомлення сутності правового виховання; аналіз і синтез для визначення особливостей правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі, упорядкування й представлення результатів та висновків дослідження; класифікація та систематизація для узагальнення системи критеріїв, показників та рівнів правової вихованості; моделювання з метою створення відповідної моделі;

емпіричні – психолого-педагогічні методи накопичення емпіричних даних (анкетування студентів та викладачів, моделювання, бесіди, опитування, спостереження з метою визначення ефективності розроблених шляхів формування правової вихованості студентів, тестування студентів з метою визначення рівня сформованості правової вихованості, її динаміки); педагогічний експеримент для перевірки ефективності функціональної моделі правового виховання майбутніх фахівців комп'ютерної галузі; методи математичної статистики з метою опрацювання результатів дослідження.

Цілі виховання – це очікувані зміни в людині (або групі людей), здійснені під впливом спеціально підготовлених і планомірно проведених виховних акцій і дій. Процес формування таких цілей, як правило, акумулює гуманістичне ставлення вихователя (групи або всього суспільства) до особистості вихованця.

Рівень вихованості людини визначається не лише суспільством, а й іншими людьми. Суспільна оцінка визначається широтою і висотою загальнолюдських цінностей людини; ступенем її орієнтації в правилах, нормах, ідеалах і цінностях суспільства та мірою керівництва ними у вчинках і діях. Оцінка вихованості особистості іншою людиною має суб'єктивний характер, її сприймають через такі поняття: “добро” як поведінку на благо іншої людини (групи, колективу, суспільства загалом); “істину” як керівництво при оцінці дій і вчинків; “красу” у всіх формах її прояву і творення. У навчально-виховному процесі вищого навчального закладу про вихованість майбутнього фахівця можна судити за численними показниками: ерудованістю, зовнішністю, мовою, манерою поведінки загалом і характерними окремими вчинками, за ціннісними орієнтаціями, за ставленням до діяльності і стилю спілкування.

Правове виховання спрямоване на формування певних особистісних якостей майбутніх фахівців, що виявляються у правовій вихованості. Серед якостей студентів, які формуються у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу, основними є: рівень сформованості правових знань, правових норм, правил, уявлень, поглядів, цінностей, ідеалів, відносин, почуттів, емоцій, переживань, настроїв, дій, вчинків, взаємин, звичок правової поведінки, навичок правового регулювання дій працівника комп'ютерної галузі тощо. Уточнимо особливості деяких особистісних якостей, які ми враховували в нашому дослідженні.

Правові знання – розглядаються як особлива форма духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення дійсності, яка характеризується усвідомленням їх істинності. Виражаються знання в поняттях, судженнях, умовиводах, концепціях, теоріях.

Правові уявлення мають суб'єктивний характер, не завжди повністю відображають суттєві ознаки правового явища.

Професійно-правові потреби – вимоги щодо права займатися певною професійною діяльністю, досягати висот професіоналізму,

складністю завдань, що дозволяють з'ясувати рівень напрацьованих на базі засвоєного теоретичного матеріалу певних предметних компетенцій, які будуть актуалізовані в майбутньому як у навчальному процесі, так і у професійній діяльності [195, с. 48]. У нашому дослідженні студенти виконували модульні завдання у вигляді письмової контрольної роботи або у вигляді комп'ютерного тестування. Контрольна робота містила теоретичні питання та тестові завдання. Знання за результатами письмової контрольної роботи або комп'ютерного тестування оцінювалися від 0 до 60 балів. Загальна кількість балів модульного контролю дисципліни визначалася як середнє арифметичне балів за всі модулі. Оцінювання за виконання самостійних та індивідуальних завдань проводилося протягом семестру.

Таблиця 2.2

Шкали оцінювання рівнів правової підготовки майбутніх фахівців комп'ютерної галузі

Рівень правової вихованості	Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
Високий	90-100	A	відмінно
Середній	82-89	B	добре
	74-81	C	
Низький	64-73	D	задовільно
	60-63	E	
У дослідженні не враховується	35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
	0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Перевірку однорідності контрольної та експериментальної груп здійснювали з використанням t-критерію Стьюдента. Перевірка нуль-гіпотези (H_0) засвідчила відсутність значних розбіжностей між вибірками для рівня достовірності 0,05 (вірогідність 5%).

діяльність, відповідь його повна, логічна, обґрунтована, але з деякими неточностями; вільно володіє вивченим матеріалом, застосовує знання у дещо змінених ситуаціях, уміє узагальнювати і систематизувати інформацію, використовує загальновідомі докази у власній аргументації.

III. Низький рівень навчальних досягнень з правової підготовки: студент може розрізнати об'єкт вивчення й відтворювати деякі його елементи; фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу, має нечіткі уявлення про об'єкт вивчення, виявляє здатність елементарно викладати думку; відтворює менше половини навчального матеріалу; з допомогою викладача виконує елементарні завдання.

Що стосується сформованості правових вмінь, то ми використовували такі показники:

- вирішення окремих питань правової проблеми;
- повне вирішення професійно-правової проблеми;
- вирішення нетипової правової ситуації та самостійний пошук

правових норм для вирішення нетипових професійних проблем та ситуацій.

З метою визначення рівня правової підготовки студентів, оволодіння ними правовими знаннями, уміннями та навичками, ми використовували відповідну систему контрольних заходів та критеріїв оцінки знань студентів, яка охоплює всі організаційні сторони навчального процесу. Контрольні заходи передбачали поточний та підсумковий контроль (табл. 2.2).

Поточний контроль оцінювання знань студентів здійснювався за двома складниками: завдання для індивідуальної та самостійної роботи (40 балів) та виконання модульних завдань (60 балів).

У процесі індивідуальної та самостійної роботи ми оцінювали такі складники: усний чи письмовий колоквіум; підготовка рефератів та мультимедійних презентацій; розробка програмного забезпечення; конспектування першоджерел нормативних документів, монографій тощо; ведення словника правових понять; виконання творчих завдань; виконання ситуативних завдань.

Найбільш ефективною формою контролю є поєднання комп'ютерного тестування та системи виконання студентами індивідуальних завдань. Такий підхід дає змогу виявити об'єктивний рівень теоретичної підготовки та індивідуальних, диференційованих за

використовувати правові норми праці, творчого пошуку, загального і професійного зростання.

Правові переконання – розглядаються як ідеї, характерні для певної особистості, якими вона керується у правильності і необхідності правомірних вчинків.

Правові настанови професійної групи – запрограмована на основі правових знань, ціннісних орієнтацій і переконань поведінка особи у визначених умовах – формують певне ставлення до суспільних цінностей, права, законодавства, правових явищ взагалі.

Правові інтереси – вибіркове, емоційне ставлення і увага до права, яке пов'язане з можливостями задоволення потреб, досягнення життєвих та професійних цілей.

Правові мотиви – спонукальні причини правових дій і вчинків людини.

Правове мислення – система поглядів людини на закономірності права, сутність правових явищ і процесів.

У нашому дослідженні рівень правової вихованості вивчався шляхом визначення ступеня сформованості цих якостей на основі обґрунтованих вище критеріїв: когнітивно-інформаційного, ціннісно-орієнтаційного та професійно-поведінкового.

Ці критерії можуть змінюватися під впливом різних чинників упродовж формування особистості на різних етапах. На основі названих критеріїв та їх показників були визначені рівні сформованості правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі.

Дослідження самооцінки професійних якостей майбутніх фахівців комп'ютерної галузі ми проводили шляхом визначення професійної “Я-концепції”. На думку П. Макаренка, поняття “самооцінка” і “Я-концепція” мають певні відмінності: “Я-концепція” являє собою набір описових, а не оцінних уявлень про себе. Так, професійна “Я-концепція” особистості містить уявлення про себе як про справжнього професіонала, думки про своє професійне майбутнє (у статичності та динаміці), ідентифікацію себе з професійною діяльністю. А поняття “самооцінка” пов'язане з емоційно-оцінним аспектом “Я-концепції” [86, с. 79]. Тому у дослідженні рівня правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі (відповідно до показників) ми розробили питання, які дали можливість студентам скласти уявлення про себе як про професіонала. Самооцінка професійних

якостей майбутніх фахівців комп'ютерної галузі проводилася шляхом анкетування (Додаток Г).

Залежно від ступеня виявлення кожного показника та особливостей поведінки, ми пропонуємо оцінювати професійні якості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі за трьома рівнями: високим, середнім, низьким.

Високий рівень передбачає постійне виявлення показників правової вихованості студента. При цьому відповідні якості не лише прийнятні для самого студента, але й демонструються ним постійно, наочно, яскраво.

Середній рівень характеризує так звану ситуативну поведінку студента, коли показник правової вихованості виявляється тільки у певних ситуаціях (в окремих видах діяльності, при особистій зацікавленості, за умови педагогічного впливу тощо).

Низький рівень професійних якостей майбутніх фахівців комп'ютерної галузі характеризується відсутністю або мінімальним проявом показника правової вихованості.

У процесі експерименту ми згрупували показники правової вихованості за кожним з критеріїв та присвоїли умовні позначення – індекси. За когнітивно-інформаційним критерієм це такі показники: К-І(з) – професійно-правові знання; К-І(н) – правові норми та правила їх застосування; К-І(п) – правові уявлення та погляди.

За ціннісно-орієнтаційним критерієм це такі показники: Ц-О(ц) – правові цінності та ідеали, правові оцінки та переконання; Ц-О(с) – ставлення до закону і права, почуття, емоції, впевненість у справедливості права; Ц-О(м) – мотиви та настанови, що визначають спрямованість правових дій, професійно-правова позиція як фундамент всієї професійної підготовки.

За професійно-поведінковим критерієм це показники – П-П(г) – професійно-правова готовність діяти у правовому полі та навички правової поведінки; П-П(д) – правові дії та вчинки, уміння вирішувати професійно-правову ситуацію; П-П(в) – правові взаємини та правове регулювання.

Вимоги до показників правової вихованості представлені у табл. 2.1.

Для оцінювання рівня правової підготовки студентів під час вивчення правових дисциплін ми спиралися на загальні показники навчальних досягнень [19, с. 114].

I. Високий рівень навчальних досягнень з правової підготовки: студент володіє глибокими і міцними знаннями, здатний використовувати їх у нестандартних ситуаціях, самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності, критично оцінює окремі нові факти, явища, ідеї; володіє узагальненими знаннями з предмета, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях, уміє знаходити джерело інформації та аналізувати її, визначати і розв'язувати проблеми, визначає програму особистої пізнавальної діяльності; самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляє особисту позицію щодо них; має системні, дійові знання, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності, уміє окреслювати й розв'язувати проблеми, самостійно здобувати і використовувати інформацію, виявляє власне ставлення до неї; переконливо аргументує особисту життєву позицію, узгоджуючи її із загальними цінностями; розвиває свої обдарування і нахили.

II. Середній рівень навчальних досягнень з правової підготовки: студент знає близько половини навчального матеріалу, здатний відтворити його відповідно до тексту підручника або пояснення викладача, повторити за зразком певну операцію, дію; розуміє основний навчальний матеріал, здатний дати визначення понять, сформулювати правило, але при цьому допускається помилки, відповідь його неповна, необґрунтована, він не вміє самостійно аналізувати, узагальнювати, робити висновки, вміє виконувати завдання за зразком, потребує безпосередньої допомоги викладача; виявляє знання й розуміння основних положень навчального матеріалу, відповідь студента правильна, але недостатньо осмислена, за допомогою викладача здатний аналізувати, порівнювати, узагальнювати та робити висновки, вміє застосовувати знання при розв'язуванні завдань за зразком; правильно, логічно відтворює навчальний матеріал, розуміє основоположні теорії і факти, вміє наводити окремі власні приклади на підтвердження певних думок, застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, частково контролює власну діяльність; його знання є достатньо повними, вміє аналізувати, встановлювати найсуттєвіші зв'язки і залежності між явищами, фактами, робити висновки, загалом контролює власну

Показники критеріїв правової вихованості майбутніх фахівців

законодавства; емоційна оцінка своїх уявлень і знань щодо правознавства; потреба, переконаність у необхідності поповнення правових знань; готовність до застосування правових знань у схожих та варіантних ситуаціях.

З цією метою ми застосовували анкети, що переважно містили три відповіді, які виражали високий, середній та низький рівні прояву певної якості – стійкість, активність під час позитивних проявів якості; прагнення до позитивних проявів якості; можливість негативних проявів якості.

Для дослідження мотивації використання правових знань і умінь у власній поведінці, сформованості правомірної поведінки особистості, використання необхідних правових знань, умінь і навичок у ситуативній діяльності, використання, відстоювання своїх прав без порушення права інших, дотримання єдності своїх прав та обов'язків ми застосовували методику незакінчених речень.

У визначенні сутності кожного з рівнів ми використали показники соціально зумовленої поведінки [205, с. 317], а саме:

– доконвенційний рівень: студент дотримується правових норм задля уникнення покарання або одержання винагороди, не визнає цінності права, особистісні потреби переважають у нього над суспільними та професійними. Девізи його поведінки: “що не заборонено – те дозволено”, “моя хата з краю”, “я маю право, але не маю обов'язків”, “яка мені користь із цього?”;

– конвенційний рівень: студент дотримується правових норм, але вони не є його особистісною позицією і переконаннями. Він намагається узгодити особистісні потреби із суспільними та професійними. Моральність вчинків визначається для нього правовою поведінкою, хоч і не усвідомлено. Девізи його поведінки: “я не порушую права інших”, “якщо я хочу, то я буду виконувати свій обов'язок”, “я не завжди хочу бути правослухняним”, “я бажаю, але не завжди можу допомогти”;

– постконвенційний рівень: студент дотримується правових норм, вони є його особистісною позицією і переконаннями, особистісні потреби збігаються у нього із суспільними та професійними. Девізи його поведінки: “я маю права і обов'язки”, “я це роблю, бо це мій обов'язок”, “я вірю у цінність права”, “я завжди надаю правову допомогу іншим”, “я дотримуюся закону та навчаю інших”.

	Критерії	Показник	Питання
Когнітивно-інформаційний критерій	Професійно-правові знання	К-І(з)	Чи розумієте Ви сутність основних понять права? Чи вдасться Вам під час вивчення права наводити приклади з комп'ютерної галузі? Чи проявляєте Ви інтерес до нових правових знань професійного спрямування? Чи вмiєте Ви самостійно здобувати правову інформацію та використовувати різні джерела її поповнення? Чи використовуєте Ви можливості комп'ютера для одержання правової інформації?
	Правові норми та правила їх застосування	К-І(н)	Чи усвідомлюєте Ви необхідність дотримання правових норм? Чи знаєте Ви, в якій площині права розглядати правову ситуацію? Чи здатні Ви застосовувати правові норми у стандартних ситуаціях?
	Правові уявлення та погляди	К-І(п)	Чи маєте Ви власні погляди на право? Чи є у Вас потреба у періодичному поповненні правових знань? Чи переконливо Ви аргументуєте особисту правову позицію? Чи маєте Ви уявлення про ступінь правової відповідальності фахівців комп'ютерної галузі?
Ціннісно-орієнтаційний критерій	Правові цінності та ідеали, правові оцінки та переконання	Ц-О(ц)	Чи визнаєте Ви цінності права? Чи критично Ви оцінюєте нові правові факти, явища, ідеї? Чи вмiєте Ви самостійно оцінювати правові явища і факти, виявляти особисту позицію, передбачати результати правових дій? Чи співчуваєте Ви іншим у складних ситуаціях та чи бажаєте надавати їм правову допомогу?
	Ставлення до закону і права, почуття, емоції, впевненість у справедливості права	Ц-О(с)	Чи переконані Ви у справедливості права? Чи позитивно Ви ставитеся до поглибленого вивчення права? Чи впевнені Ви, що дотримання права сприятиме розвитку комп'ютерної галузі?
	Мотиви та настанови, що визначають спрямованість правових дій, професійно-правова позиція	Ц-О(м)	Чи розумієте Ви, для чого потрібно відстоювати і обґрунтовувати власні правові позиції? Чи є у Вас мотивація вивчення правових знань та потреба щодо їх поповнення? Чи проявляєте Ви інтерес до правових знань, які потрібні Вам при використанні інформаційних технологій?

Продовження таблиці 2.1

Професійно-поведінковий критерій	Професійно-правова готовність діяти у правовому полі та навички правової поведінки	П-П(г)	Чи активно використовуєте Ви отримані правові знання, уміння і навички на практиці? Чи вмієте Ви самостійно визначати завдання професійно-правової діяльності? Чи вмієте Ви самостійно аналізувати правову ситуацію, узагальнювати, робити висновки?
	Правові дії та вчинки, уміння вирішувати професійно-правову ситуацію	П-П(д)	Чи надасте Ви перевагу виконанням завдань з права за зразком? Залежно від ситуації, що склалася, чи потребуєте Ви допомоги під час виконання завдань правового характеру? Чи аргументуєте Ви власну правову позицію у нестандартних ситуаціях?
	Правові взаємини та правове регулювання	П-П(в)	Чи береете Ви участь у правовиховних справах? Чи організуєте Ви правовиховні справи та залучаєте до них інших? Чи відстоюєте Ви свої права, не порушуючи права інших? Чи завжди Ви надасте іншим необхідну правову допомогу?

До конструювання таких показників існують різноманітні підходи. Одним з них є кваліметричний підхід [186, с. 117]. Кваліметрія – теорія вимірювання властивостей, які визначаються через якості об'єкта.

Педагогічна дійсність має два аспекти – якісний та кількісний. Якість – це сукупність властивостей, які характеризують певний об'єкт. Кількість визначає розміри, величину якості. Якість традиційно розкривається через опис ознак, а кількість ототожнюється з мірою, числом. Під час розробки критеріїв оцінювання рівня правової вихованості доцільно застосовувати кваліметричний підхід. За цією теорією об'єктивну характеристику певної категорії чи явища можна представити у формі множини видів якостей (екстенсивна властивість) та у формі вияву ступеня інтенсивності якості (інтенсивна властивість) [202, с. 160]. При розробці системи критеріїв оцінювання правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі на першому етапі визначається множина показників якості правового виховання.

При розробці критеріїв ми врахували компонентну структуру правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерної галузі (професійно-правова обізнаність, професійно-правова розвиненість та

готовність до правомірної професійної діяльності у комп'ютерній галузі). На основі множини цих компонентів встановлено екстенсивні властивості правової вихованості, наприклад: правові норми та правила їх застосування; правові уявлення та погляди; правові цінності та ідеали, правові оцінки та переконання; ставлення до закону і права, почуття, емоції, впевненість у справедливості права; настанови та мотиви, що визначають спрямованість правових дій, професійно-правова позиція; професійно-правова готовність діяти у правовому полі та навички правової поведінки; правові дії та вчинки, уміння вирішувати професійно-правові ситуації; правові взаємини та правове регулювання.

Природа кожної властивості позначається номіналами якості, утворюючи систему інтенсивних властивостей. Згідно з теорією кваліметрії, інтенсивні показники можна представити в таких формах:

- відношення величин (студент брав участь у 75% виховних справ);
- за допомогою ординальних чисел (виконав задачі I - II - III рівнів складності);
- за допомоги порівняння якісних прикметників (високий, середній, низький ступінь правової поінформованості);
- за допомогою спеціальних найменувань (невизначено-ситуативне, індиферентне, позитивно-активне ставлення).

Для оцінки правової вихованості майбутніх фахівців комп'ютерного профілю ми обрали одну з цих форм. Наприклад, компетентність – сформована, несформована, у процесі розвитку; інтерес – стійкий, нестійкий, відсутній; ставлення особистості до права – невизначено-ситуативне, індиферентне, позитивне, позитивно-активне; готовність застосовувати правові знання на практиці – репродуктивна, репродуктивно-творча, творчо-ситуаційна; ступінь правової інформованості – високий, середній, низький; ступінь ціннісно-правової спрямованості особи; професійно-правова поведінка; сформованість правових навичок і вмінь; рівень правової активності студента; формування гуманістичних життєвих установок; потреба у правовому вдосконаленні; розуміння цінності права; повага до законів і права; розуміння сутності основних понять права; усвідомлення своїх прав та обов'язків; повнота, глибина, оперативність, системність знань; прогнозування і передбачення результатів дій, вчинків; усвідомлення необхідності дотримання правових норм; дотримання чинного